

L/Pi

JAARGANG 149
APRIL 1980

4

II

KON. MIL.ACADEMIE
BIBLIOTHEEK
Postbus 90.154
4800 RG. BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIELE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

In stelling brengen
van Hawkraketten
van 75 AFU
(Assault Fire Unit)
op de vliegbasis
Gilze-Rijen als
bijdrage in de
actieve luchtver-
dediging

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis

brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij

commodore van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

P. Huysman

majoor der infanterie

ir. G. M. van der Laan

kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse

luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten

luitenant-kolonel van de verbindingdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,—, buitenland f 40,— per jaar, losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

Postbus 139. 21 70 AC Sassenheim. Tel. (02522) 1 90 23

Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

144 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

145 Kruitvat op de Balkan

147 Defensie en Hinderwet, door mr. ir. C. J. Remijnse, luitenant-kolonel van de technische staf

165 Een minder bekende dimensie van de luchtoorlog in Korea, door J. F. Algera, kapitein van de Koninklijke luchtmacht

176 Het neoneutralisme en zijn antecedenten, door J. R. Evenhuis, journalist

185 Vermijdbare schade, door R. Smallenbroek, adjudant-onderofficier van de Koninklijke luchtmacht

188 Boeken

189 Vakpers: Het Westen en de zeeroute om Kaap de Goede Hoop

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 79019 (21/50) / LuO 79514(21/47). Regeling werk- en rusttijden militairen. Voorlopige regeling vergoeding voor extra beslaglegging enz. (herdruk, november 1979).

LaO 79021 (51.12/15 I). Aannemings-eisen aspirant-marechaussees.

LuO 79516 (21/48). Bevelsverhoudingen, indelingen en in-onderhoudstelling.

LaO 70023 (55.5/74) / LuO 70515 (55.5/71). Toepassing Ziekenfondswet

(militairen) (herdruk, december 1979).
LaO 79022 (55.1/9ai) / LuO 79517 (55.1/9af). Wijziging boekwerk Regeling inkomsten KL en KLu (37e wijziging).

LaO 79023 (51.2/112c) / LuO 79518 (51.2/86c). Derde wijziging districtsbeschikking 1977.

LaO 79024 (23.1/89) / LuO 79519 (23.1/97). Organisatie en taken van de directie interne controle krijgsmacht (DICK).

LaO 77001 (55.12/58). Gelijkijdig genot van burger- en militaire beloning (herdruk, januari 1980).

LuO 80501 (78/104d). Wijziging samenstelling commissie studie sociale wetenschappen beroepsofficieren KLu.

Lumed 521-79 (23.1/76 f). Commissie van advies inzake opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

Lamed 031-79 (78/397h). Cursus

voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 032-79 (78/467). Opleiding lo- en sportinstructeur.

Lamed 034-79 (23.24/8g) / Lumed 522-79 (23.24/7g). Bewakingsgebieden brigades Koninklijke marechaussee.

LaCirc 003-79 op VS 2-1100 (15/1). Maatregelen ter voorkoming van letsel door het dragen van ringen.

LaCirc 004-79 (23.12.2/1). Overdracht taken en bevoegdheden sectie AG-BLS aan afd. IBRD-DPKL.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-7 (Radiotelefonieprocedure, 4e druk). De thans verschenen 4e druk is aangepast aan de gewijzigde ACP-125 (Radiotelefonieprocedure) en de Stanag 5042 (Militaire Symbolen). De procedure is afgestemd op de momenteel bij de KL in gebruik zijnde radiotelefonieapparatuur; tevens is voldaan aan het verlangen van de tactische wapens om tijdens het gevecht tot een snellere en eenvoudiger procedure te komen.

IK 11-7 (Memorandum voor radiotelefonie, 7e druk). Een nieuwe druk van IK 11-7 werd noodzakelijk omdat de inhoud niet meer in overeen-

stemming was met voorschrift VS 11-7 (Radiotelefonieprocedure, 4e dr.).

IK 11-9 (Memorandum voor telegrafisten, 5e druk). Een nieuwe druk van IK 11-9 werd noodzakelijk omdat de inhoud niet meer in overeenstemming was met de voorschriften VS 11-9 (Radiotelegrafieverordening) en VS 11-23 (Tactische codes en waarmerken).

VS 11-11 (Verbindingen Algemeen, 1e druk). Bevelvoering en verbindingen worden steeds nauwer met elkaar verweven. Kennis van verbindingen, hun mogelijkheden alsmede de voor- en nadelen van de diverse verbindingssystemen zijn voor een goede bevelvoering onontbeerlijk. Dit voorschrift richt zich rechtstreeks tot commandanten en stafofficieren op alle bevelsniveaus met informatie over verbindingssystemen en -systemen. Het bevat voorts beschouwingen over de omgeving, waarin het gevecht moet worden gevoerd, etherverzadiging, eov-dreiging, overbelasting van verbindingssystemen en emp-invloeden. Het voorschrift is zodanig ingericht, dat op eenvoudige wijze hoofdstukken kunnen worden toegevoegd als daaraan — op grond van commentaren — behoefte zou bestaan.

VS 11-18 (Telexprocedures, 2e druk, 1e wijziging). Deze wijziging vloeit voort uit een wijziging op ACP 127 NATO SUPP-3 (Message Relay Procedures).

VS 11-41 (Veldtelefoonapparatuur, 1e druk, 1e wijziging). De wijziging heeft betrekking op de veldtelefooncentrale „TC-5160”, die nog niet in het voorschrift was opgenomen.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Kruitvat op de Balkan

MS Toen op 17 april 1941 de Joegoslavische krijgsmacht capituleerde voor de Duitse legers die slechts elf dagen eerder de aanval hadden geopend, betekende die nederlaag tevens het voorlopige einde van een staat die aan het einde van de Eerste Wereldoorlog door de overwinnaars was geconstrueerd op een zelfde wijze als na Napoleons val de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden was gedecreteerd. Dat Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen was samengesteld uit de koninkrijken Servië en Montenegro, gecombineerd met de aan het versplinterde Oostenrijk-Hongarije ontnomen gebieden Krain, Kroatië-Slavonië, Dalmatië, Bosnië-Herzegovina en het banaat Vojvodina. De staatkundige grenzen van die kunstmatige staat kwamen in het geheel niet overeen met de scheidingslijnen die in werkelijkheid bestonden tussen de talrijke etnische groeperingen op het Balkanschiereiland. In die vergaarbak van nationaliteiten, die sinds 1928 de officiële naam Joegoslavië voert, domineerden de Serven over de andere volkeren; het verzet daartegen — waarbij de Kroaten het meeste van zich deden spreken — betekende dat de Balkan door de overige Europeanen werd beschouwd als een haard van onrust waar op elk ongelegen moment de vlam in de pan zou kunnen slaan.

Van een werkelijke nationale eenheid kon onder die omstandigheden geen sprake zijn, evenmin als van een homogene krijgsmacht die de nationale soevereiniteit zou kunnen schragen. De liquidatie van de overwonnen staat door de Duitsers in 1941 was dan ook geen dictaat dat een hele natie bededigde en zich deed verzamelen onder de banier van een geschonden nationaliteitsbesef, de overwinnaars verkruiden slechts het werkstuk dat ruim twintig jaar had standgehouden en deelden de brokstukken uit aan hun vrienden en aan de militante bevolkingsgroepen die zij aan zich hoopen te binden. Kroatië werd een koninkrijk waarin ook Slavonië en Bosnië-Herzegovina werden opgenomen, Slovenië werd gedeeld met de Italiaanse bondgenoot die bovendien Dalmatië en Montenegro kreeg, Hongarije kreeg het lang begeerde Vojvodina terug, Macedonië werd grotendeels bij Bulgarije en voor een klein deel bij Albanië gevoegd

en Servië kreeg een marionettenregering plus een Duitse bezetting.

Ook de druk van de Duitse laars bracht de eenheid niet tot stand. Weliswaar manifesteerde het verzet zich al onmiddellijk in Servië, maar de etnische minderheden die goed aan hun trekken waren gekomen ontptopten zich maar al te vaak als collaborateurs. En de communisten, die een factor van betekenis hadden kunnen zijn — omdat hun subversieve organisatie ook tevoren reeds bestond — hielden zich aanvankelijk afzijdig en kwamen eerst in actie toen de Duitse aanval op de Sovjet-Unie al enkele weken aan de gang was. Dat Tito uiteindelijk aan het langste eind kon trekken, was dan ook zeker niet dank zij een aureool van „verzet van het eerste uur”, maar meer doordat hij zo handig wist in te spelen op de sentimenten van de verschillende nationaliteiten die hij een grote mate van autonomie in uitzicht stelde. Bovendien deed ook de traditionele pro-Russische houding van vele Balkanbewoners — niet in de laatste plaats omdat de rest van Europa zich nauwelijks placht te bekommeren om hun welzijn — de communistische partizanen aan invloed winnen. De Duitsers moesten sterke strijdkrachten belasten met de guerrillabestrijding maar desondanks werden grote delen van het land door de partizanen beheerst. De bevrijding van Belgrado in oktober 1944, waar het Rode Leger niet veel meer hoefde te doen dan op beperkte schaal steun te verlenen, plaatste de verzetsstrijders en hun leider op een voetstuk, waarmee tevens de basis werd gelegd voor de latere eigengereidheid ten overstaan van het Kremlin.

Die botsing, in feite onvermijdelijk omdat het door Moskou geleide communisme een internationalistisch karakter heeft dat de verwezenlijking moet mogelijk maken van het Russische expansionisme en imperialisme van alle tijden, kwam in 1948 toen Tito onomwonden weigerde zich de wet te laten stellen door het Kremlin, hoewel hij in de naoorlogse periode hetzelfde patroon had gehanteerd als alle andere, aan de Moskouse leiband lopende volksdemocratieën: binnenlandse tegenstanders genuilkorfd met behulp van een omvang-

rijke geheime politie en agressief opgetreden in de buitenlandse politiek (Triëst-Istrië en de Griekse Burgeroorlog).

De „eigen weg naar het socialisme”, zoals Tito die zo succesvol wist te bewandelen en die hij met zoveel overtuiging propageerde in de vrije en in de niet-gebonden wereld, dreigt steeds weer te zullen doodlopen zodra de Russen die vrije keuze van een land in hún invloedssfeer kennelijk niet willen tolereren. Die dreiging werd bijna acuut ten tijde van het Russische optreden tegen de Hongaarse opstand (1956) en toen het Warschau-Pact de Praagse lente om zeep hielp (1968). De Joegoslavische bezorgdheid om een mogelijke reprise van zulke Sovjetrussische inmenging in de interne aangelegenheden van dissidente communistische staten vond nieuw voedsel in de recente inval in Afghanistan, waar een drie eeuwen oude Russische droom werd gerealiseerd onder onverholen minachting van wat de volkerengemeenschap daarvan wel zou zeggen. Dat die verkrachting van het internationale recht bovendien nog viel in een periode waarin de Joegoslavische natie zich de markante figuur van haar staatshoofd zag ontvallen moge dan toeval zijn, dat droeg bepaald niet bij tot het wegnemen van de bezorgdheid. Geen wonder dat daarom het Joegoslavische defensieapparaat geleidelijk werd versterkt en de paraatheid van zowel de strijdkrachten als de algemene volksverdediging opgevoerd.

Die beide pijlers van de Joegoslavische defensie — strijdkrachten enerzijds en volksverdediging anderzijds — zijn sindsdien onderwerp geweest van tal van speculaties. De *krijgsmacht* kan vrij gemakkelijk worden getaxeerd, omdat daarover wel het een en ander bekend is: *The Military Balance 1979-1980* vermeldt een parate sterkte van 259.000 man waarvan 145.000 dienstplichtig met een eerste oefening van 15 (leger en luchtmacht) resp. 18 maanden (marine), een mobilisabel potentieel van 500.000 reservisten, een paramilitair apparaat van 16.000 man grenstroepen en 1 miljoen leden van de, territoriale, Algemene Volks Verdediging. Dezelfde bron zegt dat het leger acht infdivs telt, zeven zelfst pa- en twaalf dito infbrigs, twee bergbrigs en een lbat, en dat de bewapening bestaat uit tanks, geschut en andere vuursteunmiddelen van uiteenlopend fabrikaat en over het algemeen wat hogere leeftijd (hoewel andere bronnen — bv. *het Taschenbuch der Landstreitkräfte*, dl 3 — aangeven dat zich in het geleidelijk gemoder-niseerde arsenaal ook nucleaire inzetmiddelen bevinden). De luchtmacht telt nog geen 350 gevvltn,

maar heeft wél toestellen van eigen fabrikaat — de Jastreb jabo — in 15 sqns voor close support; de 9 luverdsqns zijn nog uitgerust met Mig-21F's, die momenteel worden vervangen door Mig-23's. Ook de recente invoering van Gazellehelikopters in plaats van de verouderde Hind-typen verdient vermelding. De marine is kennelijk afgestemd op de eigen kustwateren en op de beveiliging van haar belangrijkste bases Split, Pula, Sibenik, Ploče en de Baai van Kotor, waarvoor o.m. 25 kustbatterijen beschikbaar zijn alsmede een mariniersbrigade en een ob-bestrijdingssquadron met Gazellehelikopters. Bij de vrees, dat de uitbreiding van de Russische vloot in de Middellandse Zee tevens zou duiden op een voltooiing van de dubbele omvatting — te land en ter zee — doet Joegoslavië's maritieme potentieel wel minimaal aan.

Over de *volksverdediging* is minder concreets bekend. De voorbereiding van dat stelsel van territoriale verdediging is sterk gedecentraliseerd, en opgedragen aan gemeentelijke en regionale autoriteiten. Bijgevolg is er nauwelijks eenheid in te bespeuren, niet qua systematiek en niet qua organisatie, bevelvoering en tactiek. In het buitenland bestaat de neiging, de mogelijkheden van deze Algemene Volks Verdediging te overschatten, mede onder invloed van de successen der partizanen in 1941—'44; daarbij wordt dan over het hoofd gezien dat in voorkomend geval moet worden gerekend met het optreden van een omvangrijkere Vijfde Colonne dan waarover de Duitsers konden beschikken; met de inzet van geavanceerde opsporings- en bestrijdingsmiddelen en -methoden (gevechtshelikopters, sensors, gevechtsweldbewakingsradar, helderheidsversterkers, enz.); en in het bijzonder met hetzelfde probleem dat ook een bedreiging vormt voor een doeltreffende mobilisatie van de Joegoslavische krijgsmacht: de afwezigheid van grote aantallen weerbare mannen die als gastarbeider buitenslands vertoeven.

Dat mankrachtprobleem in oorlogstijd, gepaard aan het gegeven dat de relatief zwakke economie niet bij machte is een langdurig conflict zelfstandig te blijven mogelijk maken, leidt dan ook tot de conclusie dat Joegoslavië zonder hulp van buitenaf nagenoeg kansloos moet worden geacht indien „iemand” de lont in het Balkankruitvat zou willen werpen: het zal dan afhangen van de vraag of het westen al dan niet bereid is zich neer te leggen bij een wijziging van de strategische status quo in de nabijheid van de zuidoostflank van de NAVO.

Defensie en Hinderwet

mr. ir. C. J. Remijnse

luitenant-kolonel van de technische staf

Het ministerie van defensie is een overheidsorgaan dat zeer veel inrichtingen beheert die bedrijfsmatig goed vergelijkbaar zijn met de industrie. In het tijdperk van de opkomende industrialisatie in Nederland omstreeks 1875 (toen ook, in 1874, het Kinderwetje van Van Houten werd aangenomen) is de Hinderwet¹ opgezet. Deze wet beoogt het naar buiten veroorzaken van gevaar, schade of hinder te voorkomen.

Defensie is als overheidsorgaan evenzeer vergunningplichtig als ieder ander en heeft dan ook zeer veel bemoeienis met de Hinderwet en, in breder verband, met de milieuhygiënewetten. De milieubelasting door defensie-inrichtingen is milieuorganisaties vaak een doorn in het oog. Te denken valt daarbij aan militaire vliegvelden², munitieschepen in het Zwarte Meer, oefenterreinen in het Lauwersmeer en bij Ter Apel.

Bovendien is aan Defensie, en met name aan de Directeur Materieel van de Koninklijke landmacht, een belangrijke adviserende functie toebedeeld in de Hinderwetvergunningsprocedure. Voor inrichtingen waarin ontplofbare stoffen aanwezig zijn en voor schietbanen moet het tot het verlenen van

de hinderwetvergunning bevoegde gezag altijd advies vragen aan de DMKL, ongeacht of het nu een civiele of een militaire inrichting betreft.

In hoeverre er een verwevenheid bestaat tussen de aanvragende en adviserende instanties bij Defensie, vormt mede het onderwerp van dit artikel.

De Hinderwet in het kader van de milieuhygiëne

Nationaal en internationaal³ staat het milieu sterk in de belangstelling. De mens is zich allengs gaan realiseren dat de natuurlijke kringloop een beperkte opnamecapaciteit heeft en dat matigheid is geboden om de wereld leefbaar te houden.

Daartoe zijn zowel milieubeheer als milieuhygiëne nodig. Het milieurecht omvat beide aspecten. Onder milieubeheer wordt verstaan het ervoor zorgen dat de gevolgen van uitbreiding of wijziging van menselijke activiteiten ecologisch inpasbaar zijn. Wettelijke instrumenten zijn onder meer de Wet op de ruimtelijke ordening, Natuurbeschermings-

Het milieu is een onderwerp dat in onze tijd zeer veel belangstelling opeist. Daarmee wordt ook de defensieorganisatie herhaaldelijk, en in toenemende mate, geconfronteerd. De activiteiten van milieugroepen, de behoefte aan recreatie, het opdringen van de bebouwing, maar ook de uitbreiding en vernieuwing van de milieuwetgeving vragen de aandacht. Omdat met ingang van 1 april 1980 de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne in werking is getreden, acht de redactie het zinvol de lezers thans nevenstaand artikel aan te bieden, waarin een schat aan informatie wordt aangedragen ten behoeve van de velen die zich voorheen van de defensieverantwoordelijkheden en -activiteiten terzake niet of slechts nauwelijks zijn bewust geweest.

¹ Enkele gebruikte afkortingen: Hw = Hinderwet, Hb = Hinderbesluit, B & W = Burgemeester en Wethouders, GS = Gedeputeerde Staten, KB = Koninklijk Besluit, Min V&M = Minister(ie) van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, MinDef = Minister(ie) van Defensie, DMKL = Directeur Materieel Koninklijke landmacht, HW/OS = Hinderwet/zaken/ontplofbare stoffen, HW/SV = Hinderwet/zaken/schietinrichtingen en veiligheid.

² Begin 1979 is bij de Luchtmaachtstaf een sectie Geluidhinder ingesteld. De sectie behandelt alle klachten over geluidhinder door militaire vliegtuigen en heeft in dat opzicht een goodwillfunctie. Intern vervult de sectie een coördinerende functie ter zake van oefeningen, e.d.

³ Op mondiaal en Europees niveau zijn vele organisaties actief. Mondiaal onder meer de VN met hun vele suborganen als de WHO, Unesco en FAO. In Europa zijn dat EG, Euratom en Benelux (bijvoorbeeld gezamenlijke meetnetten), de Raad van Europa (bijvoorbeeld Europees handvest voor het water 1968; idem voor de bodem 1972). De NAVO heeft in 1969 de CCMS — commissie voor de uitdagingen van de moderne maatschappij — opgericht, waarin milieuproblemen aan de orde komen. De rapportage daarvan is ook toegankelijk voor niet-leden van de NAVO. Experimentele projecten zijn o.a. de ontwikkeling van een „schone” auto en onderzoek naar de bestrijding van vervuiling van de zee door olie.

wet, Boswet en Ontgrondingenwet. Binnen Defensie is de Directeur Gebouwen, Werken en Terreinen aangewezen als Coördinator Ruimtelijke Ordening.

Milieuhygiëne wordt omschreven als dat deel van de gezondheidszorg dat door middel van gemeenschappelijke voorzieningen de kwaliteit van water, lucht en bodem zo optimaal mogelijk probeert te houden ten behoeve van een goede volksgezondheid. Daartoe wordt ook de bestrijding van de geluidhinder gerekend.

In het milieuhygiënerecht kunnen de volgende vier categorieën worden onderscheiden.

- a. Een algemene milieuhygiënepwet: Hinderwet.
- b. Milieuhygiënewetten naar milieuaspect:
 - lucht: Wet inzake luchtverontreiniging;
 - water: Wet verontreiniging oppervlaktewateren, Wet verontreiniging zeewater, Wet olieverontreiniging zeewater, Grondwaterwet waterleidingbedrijven, Wet grondwaterverontreiniging (in voorbereiding);
 - bodem: Wet inzake bodembescherming (in voorbereiding).
- c. Milieuhygiënewetten naar verontreinigende factor: Kernenergiewet, Afvalstoffenwet, Wet chemische afvalstoffen, Bestrijdingsmiddelenwet, Wet gevaarlijke stoffen, Deconstructiewet, Wet geluidhinder.
- d. Categorale milieuhygiënewetten: Wet hygiëne en veiligheid zweminrichtingen, Wet hygiëne kampeerplaatsen.

Genoemde wetten zijn raamwetten, waarin de bevoegdheden van de overheid en de verplichtingen van de betrokkenen in grote lijnen worden aangegeven. De nadere uitwerking geschiedt dan bij algemene maatregel van bestuur (AMvB) en bij ministeriële beschikking (MB). Deze opzet biedt de mogelijkheid van een slagvaardig beleid; op een weinig tijdrovende manier kunnen immers bij veranderende of nieuwe omstandigheden de nodige regelingen worden getroffen.

Defensie is direct betrokken bij een groot gedeelte van de milieuwetgeving. Behalve de betrokkenheid bij de Hinderwet zijn de volgende aspecten vermeldenswaard. Er bestaat een Militaire Commissie Gevaarlijke Stoffen, die hoofdzakelijk als interservice-adviescommissie voor de MinDef fungeert. Het onder de DMKL ressorterende Bureau Controle, Opslag en Vervoer heeft tot taak het uitoefenen van controle op de opslag en de behandeling van munitie en explosieve stoffen binnen de KL

en het militaire vervoer van ontploffingsgevaarlijke stoffen door de krijgsmacht. Het bureau ziet toe op de naleving van diverse krijgsmachtvoorschriften en van de Hinderwet en de Wet gevaarlijke stoffen binnen het hiervoor omschreven kader. Er bestaat tevens een Interservice Controleploeg Ioniserende Stralen, die de naleving van de autorisatievoorschriften volgens de Kernenergiewet controleert.

De MinDef heeft medio 1979 de „Werkgroep Organisatiestructuur Defensie voor ruimtelijke ordening en milieuhygiëne” ingesteld teneinde op de nieuwe ontwikkelingen te kunnen inspelen. Deze werkgroep heeft haar taak nog niet beëindigd.

In de groei van het milieuhygiënerecht heeft zich de ontwikkeling voorgedaan dat naast de Hinderwet, die in opzet reeds uit 1875 stamt, geleidelijk de overige wetgeving is ontstaan. Het ontbreken van een wetgevingsbeleid heeft echter geleid tot zeer gecompliceerde samenloopregelingen voor die overige wetten. Om te komen tot meer eenheid in de procedures en coördinatie van de milieuhygiënewetgeving is aangenomen de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (WABM), die in werking zal treden op 1 april 1980. In deze wet zijn opgenomen algemene regelingen van inspraak en beroepsmogelijkheden bij het geven van beschikkingen — vooral vergunningen — en een regeling inzake coördinatie bij de voorbereiding en behandeling van aanvragen van een beschikking. De Hinderwet zal bij deze gelegenheid worden aangepast.

De Wet algemene bepalingen milieuhygiëne heeft het karakter van een aanbouwwet, dat wil zeggen dat zij in de toekomst met nieuwe onderwerpen zal worden uitgebreid, zoals milieu-effectrapportage. Aldus zal de wet uitgroeien tot een milieu-kaderwet.

Over de milieu-effectrapportage heeft de regering in augustus 1979 een nota uitgebracht. Dat de milieu-effectrapportage, waarmee in de Verenigde Staten inmiddels enkele jaren ervaring is opgedaan, er moet komen en wat de belangrijkste kenmerken zijn, is nauwelijks meer omstreden. Wel is de inpassing in het Nederlandse rechts- en bestuurssysteem nog een strijdpunt. In een milieu-effectrapport worden alle te verwachten milieueffecten van een voorgenomen handeling en de alternatieven vastgelegd. Na toetsing op volledigheid en juistheid wordt door de beslissingsbevoegde instantie beslist over het verlenen van de gevraagde vergunning.

Afb. 1 De Hinderwet beoogt het voorkomen van gevaar, schade of hinder buiten inrichtingen; hier is een hinderwetvergunning vereist (foto Sie Krijgsgeschiedenis LAS/BLS)

De Hinderwet en het Hinderbesluit

De Hinderwet (Hw) beoogt het voorkomen van het veroorzaken van gevaar, schade of hinder door inrichtingen. De wet verbiedt daartoe het zonder vergunning oprichten, in werking brengen, in werking houden, uitbreiden of wijzigen van inrichtingen, die daarbuiten gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken, aldus artikel 2 Hw (afb. 1).

De inrichtingen die worden geacht gevaar, schade of hinder te kunnen opleveren, zijn bij algemene maatregel van bestuur aangewezen door de Kroon, te weten in het Hinderbesluit (Hb). Niet in het Hb opgenomen inrichtingen, zoals hondenkennels, rangeerterreinen en gaskamers, vallen buiten de werking van de Hw.

In de jurisprudentie van de Kroon is over het begrip inrichting een groot aantal uitspraken gedaan. In dit opzicht is zeer belangrijk het KB van 25 november 1959 (Kortenhoef) waarin werd overwogen

... dat gelet op de geest en de strekking van de Hw aan het begrip „inrichting” een zo ruim mogelijke betekenis moet worden toegekend, zodat dan ook vrijwel elke door de mens ondernomen bedrijvigheid, welke binnen een zekere begrenzing pleegt te worden verricht en daarbuiten gevaar, schade of hinder van ernstige aard kan veroorzaken, voldoende grond oplevert om te spreken van een inrichting in de zin der Hw.

Dat kan ook een mobiele installatie zijn, zoals een drijvende zandzuiger of een verrijdbare benzinepompinstallatie, maar tevens een hobbywerkplaats in een particuliere garage.

De Hw heeft als uitgangspunt dat de bevoegdheid tot het verlenen van de Hw-vergunning berust bij het gemeentebestuur, in casu het college van B & W. Dagelijks zijn circa 2500 ambtenaren bezig met de uitvoering van de wet. Zij besteden 65% van hun tijd aan de behandeling van Hw-vergunningen. In een aantal gevallen is het provinciale bestuur, in casu gedeputeerde staten (GS), be-

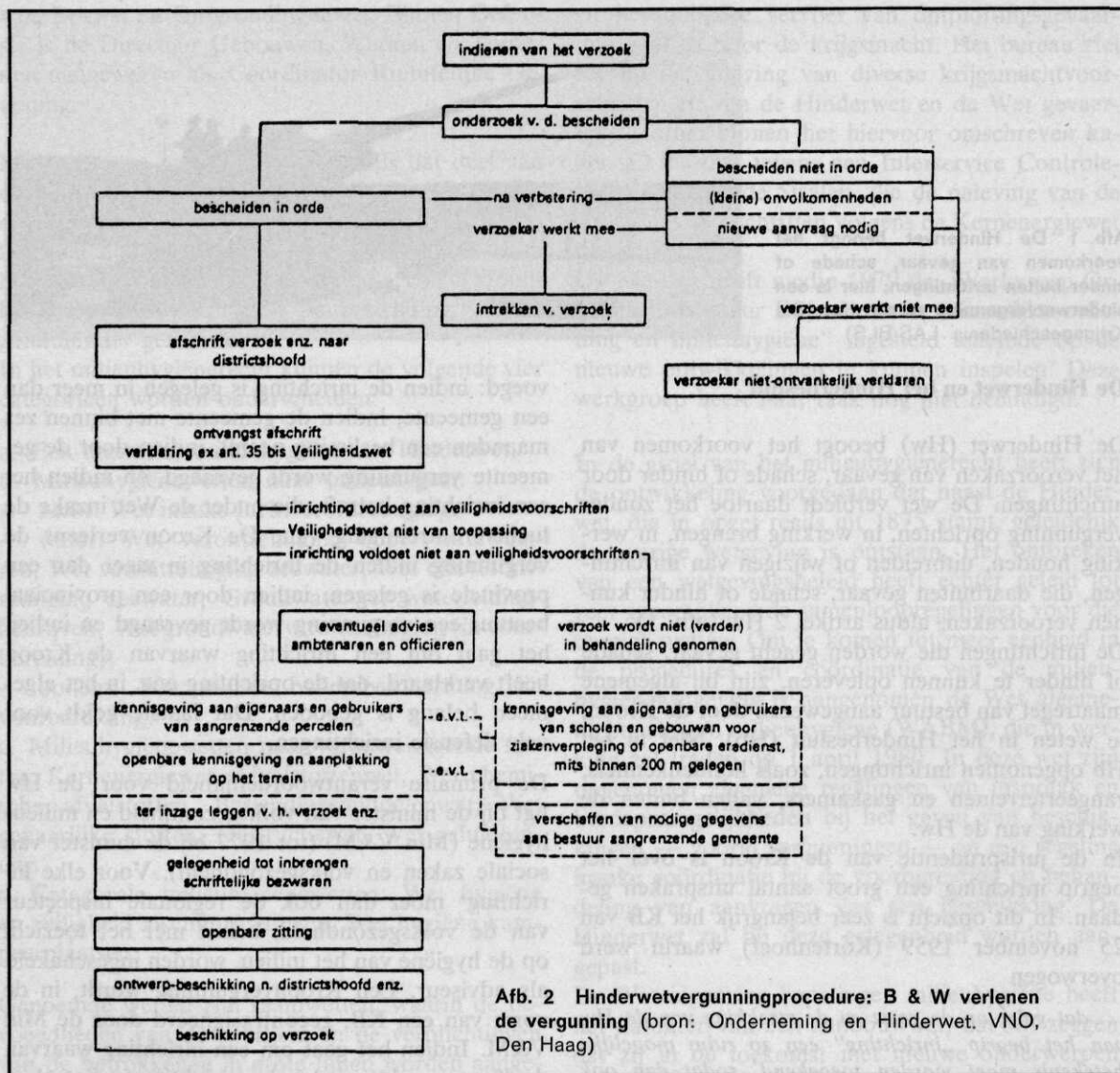
voegd: indien de inrichting is gelegen in meer dan een gemeente, indien de gemeente niet binnen zes maanden een beslissing neemt, indien door de gemeente vergunning wordt gevraagd, en indien het een inrichting betreft, die onder de Wet inzake de luchtverontreiniging valt. De Kroon verleent de vergunning indien de inrichting in meer dan een provincie is gelegen, indien door een provinciaal bestuur een vergunning wordt gevraagd en indien het gaat om een inrichting waarvan de Kroon heeft verklaard, dat de oprichting enz. in het algemeen belang is geboden. Dat laatste geldt voor vele defensie-inrichtingen.

De primaire verantwoordelijkheid voor de Hw ligt bij de minister van volksgezondheid en milieuhygiëne (Min V&M) (tot 1977 bij de minister van sociale zaken en volksgezondheid). Voor elke inrichting⁴ moet dan ook de regionale inspecteur van de volksgezondheid, belast met het toezicht op de hygiëne van het milieu, worden ingeschakeld als adviseur. Een Kroonvergunning wordt, in de vorm van een KB, gecontrasigneerd door de Min V&M. Indien het gaat om een inrichting waarvan de Kroon verklaart dat de oprichting in het algemeen belang is geboden, zal ook een contraseign nodig zijn van de minister die genoemde verklaring afgeeft.

Voor elke uitbreiding of wijziging van een inrichting, waarvoor reeds een Hw-vergunning was verleend, moet een vergunning worden aangevraagd, zelfs al valt de apparatuur voor uitbreiding of wijziging niet onder de Hw. Het installeren van een Hw-plichtig apparaat in een tot dusver niet-vergunningplichtig bedrijf maakt de hele inrichting vergunningplichtig met het risico dat voorwaarden voor bestaande onderdelen worden opgelegd.

Veelal worden aan een vergunning voorwaarden verbonden. De voorwaarden moeten nauwkeurig het middel aangeven waardoor aan de bezwaren

⁴ Met uitzondering van inrichtingen waarvoor een (geheime) Kroonvergunning wordt afgegeven. Zie verderop.

Afb. 2 Hinderwetvergunningprocedure: B & W verlenen de vergunning (bron: Onderneming en Hinderwet, VNO, Den Haag)

van gevaar, schade of hinder wordt tegemoetgekomen. Deze zg. middelvoorwaarden zijn een van de redenen waarom de Hw verouderd moet worden genoemd. Nieuwere milieuhygiënewetten stellen het te bereiken doel als voorwaarde, daarmee zowel duidelijker mikkende op het beoogde effect als ruimte latende aan de beheerder van de inrichting (zeker geldt dat voor grote bedrijven met veel eigen know-how) om de ter bereiking van het doel geschiktste middelen toe te passen.

Een aangevraagde vergunning kan slechts worden geweigerd indien vaststaat of met reden is te vreezen dat door de oprichting, het in werking brengen, het in werking houden, de uitbreiding of de wijziging van de inrichting daarbuiten gevaar of schade aan eigendommen, aan bedrijven of aan de gezondheid, dan wel hinder van ernstige aard

zal worden ondervonden en daaraan redelijkerwijze door het stellen van voorwaarden onvoldoende kan worden tegemoetgekomen. Een Hw-vergunning is dan ook een gebonden beschikking, dat wil zeggen als aan de vereisten is voldaan móét het bevoegde gezag de vergunning afgeven. Er is geen ruimte voor „freies Ermessen”.

De vergunningprocedure is in grote lijnen als volgt (zie afb. 2).

— De vergunningaanvraag wordt door het gemeentebestuur (of GS of de minister) gezonden aan het districtshoofd van de arbeidsinspectie en aan de in Hw en Hb genoemde ambtenaren en officieren.

— Schriftelijke kennisgeving aan de eigenaars en gebruikers van belendende percelen.

— Publikatie van de vergunningaanvraag op de in de gemeente gebruikelijke wijze, door aanplakking op het terrein van de inrichting en door terinzagelegging op de secretarie. Ook moet bericht worden gegeven aan eigenaars en gebruikers van scholen, ziekenverplegingsgebouwen en gebouwen voor de openbare eredienst, indien deze binnen 200 meter van de inrichting liggen. Is de inrichting gelegen binnen 200 m van een andere gemeente, dan moet de openbare kennisgeving ook in die gemeente plaatsvinden.

— Gedurende 4 weken na de openbare kennisgeving kan een ieder (ook niet direct betrokkenen) schriftelijk bezwaren indienen bij B & W. De bezwaren worden op de secretarie ter inzage gelegd.

— Tussen 2 en 3 weken na de openbare kennisgeving wordt een openbare hoorzitting gehouden, waarin mondelinge bezwaren kunnen worden ingebracht.

— Na de eerdergenoemde periode van 4 weken moeten B & W zo spoedig mogelijk beschikken. Een afschrift van de beschikking gaat naar de aanvrager, de ambtenaren en officieren die eerder de aanvraag kregen, naar hen die op de hoorzitting zijn verschenen en naar niet-ingezetenen die schriftelijke bezwaren hebben ingebracht.

Zodra de vergunning is verleend kan de aanvrager beginnen met zijn activiteiten. De vergunning wordt onherroepelijk na verstrijken van de beroepstermijn, die 20 dagen bedraagt in de Hw en 30 dagen in de Wet administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen.

De aanvrager van de vergunning, de adviseurs, zij die op de hoorzitting zijn verschenen en de niet-ingezetenen, die schriftelijke bezwaren hadden ingediend, kunnen tegen de beschikking van B & W of GS in beroep gaan bij de Kroon. Het beroepschrift moet worden ingediend bij het college, dat de beschikking trof. Onjuiste adressering of indiening leidt tot niet-ontvankelijkheid. Tegen Kroonvergunningen kan geen beroep worden ingesteld, want in de vergunningprocedure is de Raad van State, afdeling geschillen van bestuur, al gehoord.

Het ingestelde beroep leidt ertoe, dat de Raad van State, afdeling geschillen van bestuur, zowel de rechtmatigheid als de doelmatigheid van de aangevochten beslissing toetst. De Raad brengt aan de Min V&M advies uit in de vorm van een concept-KB. Slechts in bijzondere gevallen zal de minister daarvan afwijken; dat is contrair gaan, waarvoor dan een speciale verzwaarde procedure geldt.

Wanneer een inrichting zonder de vereiste vergunning of niet overeenkomstig de verleende vergunning in werking is, wordt de inrichting geheel of gedeeltelijk gesloten. Dit is geen facultatieve mogelijkheid, maar een imperatief voorschrift in de Hw. Elke afwijking leidt onherroepelijk tot sluiting van de inrichting. B & W nemen die beslissing. Zo werd in 1972 de ethyleenfabriek van Gulf Oil op Rozenburg gesloten, omdat deze in werking was zonder Hw-vergunning.

De Hw wijst alleen het gemeentebestuur, dus B & W, als het tot sluiting bevoegde gezag aan. Dit leidt tot de wat vreemde situatie, dat GS noch de Kroon een inrichting mogen sluiten waarvoor zij eerder de vergunning hebben afgegeven en waarop zij toezicht moeten houden. Ook een gemeentelinrichting die zich niet houdt aan de vergunning, moet dus door B & W worden gesloten, en zelfs defensie-inrichtingen, waarvoor een (geheime) Kroonvergunning is verleend, kunnen op grond van de Hw uitsluitend door B & W worden gesloten.

Behalve sluiting als bestuurlijke sanctie is een strafrechtelijke sanctie mogelijk. Hechtenis van maximaal 3 maanden of een geldboete van maximaal f 3000 kan worden opgelegd. Gezien de vaak grote financiële voordelen die met een wetsovertreding kunnen worden behaald en de ernstige gevolgen voor het milieu die daaruit kunnen voortvloeien, moet deze strafmaat volstrekt ontoereikend worden geacht.

Bezwaren tegen de Hw zijn de laatste jaren alom luid en duidelijk hoorbaar geworden. De Hw, die een algemene milieuhygiënewet heet te zijn, is niet toereikend voor het regelen van de milieuhygiëne. Een van de redenen is dat de Hw in 1875 is opgezet en vooral was bedoeld om te kunnen optreden tegen kleine bedrijven te midden van of nabij de woonbebouwing. Daarop wijst ook de 200-metergrens. Voor moderne bedrijven, waarin veel vaker dan vroeger machines worden vervangen en die ingewikkelde installaties hebben waarover alleen deskundigen kunnen oordelen, is de Hw onvoldoende flexibel en bezitten de gemeenten meestal onvoldoende experts. Een andere reden is gelegen in de afzonderlijke beoordeling van individuele bedrijven. De overlast, die de collectiviteit van vervuilers teweegbrengt, wordt niet gezien; dit in tegenstelling tot de bepalingen van de Wet inzake de luchtverontreiniging.

Het rapport Twijnstra-Gudde, dat in opdracht van Min V&M in het voorjaar van 1979 is uitgebracht over de „Uitvoering Hinderwet”, bevestigt dan ook wat al lang bekend was, namelijk dat het droe-

vig is gesteld met de naleving van de Hw. Van de circa 558.000 inrichtingen in Nederland zijn circa 316.000 Hw-plichtig, maar daarvan heeft slechts 38% (120.000) een vergunning. Tevens wordt vastgesteld dat een groot aantal inrichtingen geen of een geringe milieubelasting veroorzaakt. Aan controle en opsporing van Hw-plichtige inrichtingen wordt weinig gedaan.

Medio 1978 is een ontwerpwet tot wijziging van de Hw en de memorie van toelichting ingediend; de memorie van antwoord is onlangs gepubliceerd. De wijziging bevat bepalingen tot versoepeling van het vergunning- en voorwaardenstelsel, verruiming van de weigeringsgronden en een uitbreiding van de vergunningverlenende bevoegdheid van de provincie. Verder wordt het beroepsrecht verbeterd en worden meer instanties aangewezen, die tot sluiting kunnen overgaan.

Defensie als aanvrager van hinderwetvergunningen

Het ministerie van defensie is, behalve de Rijksgebouwendienst, wellicht het orgaan dat het grootste aantal Hw-plichtige inrichtingen beheert. In iedere kazerne, legerplaats, vliegbasis en marine-complex is wel een of meer van de categorieën van de in het Hb opgesomde inrichtingen aanwezig.

Doch eerst een korte beschouwing over het verschijnsel van de overheid als aanvrager van vergunningen. Het is boven twijfel verheven dat het vereiste van een Hw-vergunning voor defensie- en andere overheidsinstanties op gelijke voet geldt als voor particulieren. De overheid heeft daarmee vroeger nogal moeite gehad, vooral in de eerste jaren na 1945. Geleidelijk groeide echter het besef, vooral bij de lagere overheid, minder bij de rijksinstanties, dat de *égalité devant les charges publiques* ook voor de overheid geldt. Er is in dit verband een parallel te trekken tussen de situaties betreffende bouw- en Hw-vergunningen.

De meeste moeite had men met bouwvergunningen voor bouwwerken die geen gebouwen zijn, zoals viaducten, bruggen, wegconstructies (wegenbouw). De ene gemeentelijke dienst, of provincie of rijk, ziet dan zijn aanvraag aan wettelijke voorschriften getoetst door andere gemeentelijke diensten (bouwtoezicht, secretarie). Er zijn dan ook in het verleden, en ook nu nog (?), vele bouwwerken zonder bouwvergunning gebouwd. Daarbij zijn vaak belangen van omwonenden onvoldoende in beschouwing genomen, zoals bij de vrije doorgaande autoweg door een woonbuurt in Breda en het

metroviaduct voor de tweede en derde verdieping van woonhuizen in Rotterdam-Zuid. Beide zijn zonder vergunning gebouwd.

In een circulaire van de minister van volksgezondheid en ruimtelijke ordening aan de colleges van B & W van 18 juli 1974 is voorgoed een einde gemaakt aan de twijfels over de vergunningplicht van overheidsorganen. Hij wijst uitdrukkelijk erop „dat de voorschriften van de Woningwet voor alle bouwactiviteiten gelden, ongeacht of het om gebouwen dan wel bouwwerken gaat en ongeacht de status van het publiekrechtelijk lichaam waarvan zij uitgaan”.

De vergelijking tussen Woningwet en Hw gaat in het algemeen mank als het gaat om de mogelijke samenloop van aanvragende en beschikkende instanties. In de Woningwet zijn het altijd B & W die de vergunning verlenen, ook voor gemeentelijke bouwactiviteiten. In de Hw zijn evenwel de aanvragende en beschikkende instanties altijd gescheiden. Als de gemeente een Hw-plichtige inrichting wil oprichten, is het provinciale bestuur bevoegd. Slechts als de Min V&M zelf een Hw-vergunning moet aanvragen voor een in meer dan één provincie gelegen inrichting, zal hij zelf de vergunning verlenen. Maar dat lijkt een academisch geval.

In het omgekeerde geval, sluiten van een inrichting in plaats van oprichten, is de mogelijkheid van samenloop wel te zien. Zo moesten eens B & W van Hoogeloon hun eigen vuilnisstortplaats sluiten, omdat niet werd voldaan aan de door GS gestelde voorwaarden in de Hw-vergunning. Voor enkele typische defensie-inrichtingen als munitieopslag en schietbanen is ook een vorm van samenloop aanwezig, want het bevoegde gezag moet advies vragen aan de DMKL alvorens een beslissing te mogen nemen. Hoe deze samenloop tot stand komt, wordt in het volgende belicht.

Het is dus ook de MinDef niet toegestaan inrichtingen die gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken, zonder vergunning op te richten, in werking te houden, uit te breiden of te wijzigen. In art 1 Hb zijn 26 categorieën inrichtingen aangewezen, waarvoor een vergunning is vereist. Uit het oogpunt van Defensie zijn met name de volgende categorieën relevant (nummering als in het Hb).

I a/b. Inrichtingen waar een of meer elektro- resp. verbrandingsmotoren worden gebedzigd met een (gezamenlijk) vermogen groter dan 1,5 kW resp. 0,18 kW.

II. Samengeperste en brandbare gassen.

III. Ontplobbare stoffen.

De tekst in het Hb luidt letterlijk als volgt.

III. Inrichtingen bestemd tot vervaardiging, verwerking en bewaring van ontplofbare stoffen, waarbij onder ontplofbare stoffen worden verstaan: buskruit; ontplofbare organische nitraten, zoals nitro-glycerine en preparaten, welke nitro-glycerine bevatten, in het bijzonder dynamiet; nitro-cellulose, in het bijzonder schietkatoen; ontplofbare mengsels, welke chloorzure of pikrinezure zouten bevatten; knalkwiksilver en andere soorten en de daarmee vervaardigde preparaten; ontplofbare nitro-verbindingen; munitieën, vuurwerken en ontstekingsmiddelen, waarin buskruit, schietkatoen of andere ontplofbare preparaten voorkomen; veiligheidskruitsoorten, in hoofdzaak bevattende ammoniaksalpeter of andere salpetersoorten, gemengd met organische nitro-verbindingen, harsen of andere brandbare stoffen.

V. Brandbare vloeistoffen.

VIIIa. Afval.

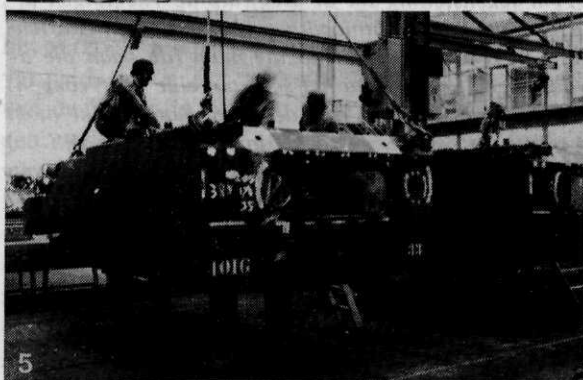
XV. Metaalbewerking, herstelinrichtingen, beproevingsinrichtingen van verbrandingsmotoren, enz.

XVI. Droogovens, moffelovens.

XXII. Schietinrichtingen, waaronder mede zijn begrepen de inrichtingen waar met projectielen wordt geworpen of met de boog wordt geschoten.

Teneinde aan aanvragers en verleners van vergunningen richtlijnen te geven bij de interpretatie van de Hw, heeft de Hinderwet- en Bouwtoezichtvereniging een Handboek Hinderwet uitgegeven. Daarin zijn, voor zover die al niet in het Hb zijn opgenomen, minima aangegeven voor de verschillende soorten inrichtingen. De jurisprudentie heeft zich geconformeerd aan de in het handboek gestelde minima, zodat slechts vergunning behoeft te worden aangevraagd voor inrichtingen die de minima overschrijden. Tevens geeft het handboek voorbeelden van algemeen te stellen voorwaarden (bijvoorbeeld „de elektrische installatie mag geen storing in de radio en/of televisieontvangst veroorzaken”) en de specifieke voorwaarden voor de diverse inrichtingen. Deze voorwaarden kunnen krachtens de Hw aan de vergunning worden verbonden (afb. 3, 4 en 5).

Wanneer een inrichting als zodanig in de zin der Hw moet worden aangemerkt, is reeds in het vorige hoofdstuk kort ter sprake geweest. De opsomming in het Hb heeft een open karakter, dat wil zeggen dat de bepalingen van de Hw met betrekking tot het begrip inrichting nagenoeg geen enkele beperking inhouden en dat vooral de ernst van de (te verwachten) hinder bepalend is voor de interpretatie.

Afb. 3, 4 en 5 Hier zijn hinderwetvergunningen vereist (foto 3 Sie Luchtmachthistorie KLu, foto 4 en 5 Lffd)

Uit de vele jurisprudentie over het begrip inrichting zijn ten aanzien van Defensie nog de volgende overwegingen en uitspraken relevant. Twee, door een braakliggend stuk land van elkaar gescheiden, terreinen vormen in het algemeen niet één inrichting. Maar voor het bedrijf van een BV dat samen met het bedrijf van een andere BV op een één geheel vormend bedrijfsterrein is gelegen, moet één de beide bedrijven omvattende Hw-vergunning worden aangevraagd omdat beide BV's deel uitmaken van één moeder-NV (Akzo) en onderling vele banden hebben. Dat betekent, dat het onjuist moet worden geacht dat voor één inrich-

ting of locatie meer dan één Hw-vergunning wordt verleend, hoe uitgestrekt die inrichting ook is (te denken valt aan vliegbases, de schietterreinen Oldebreek en de Harskamp, kazernes).

Aldus kan de Hw ten aanzien van een zekere collectiviteit van vervuilers toch redelijk functioneren. Splitsing van een Hw-vergunning voor één inrichting in een Kroonvergunning (wegens algemeen of staatsbelang) en een vergunning van B & W lijkt eveneens niet in de zin van de Hw.

De eis van vergunning geldt dan ook niet alleen voor de tot een inrichting behorende hangar, maar voor de gehele inrichting, dus ook voor het vóór de hangar gelegen en daarbij behorende platform, alsmede voor de daarop verrichte werkzaamheden. Daarentegen werd over de twee schietterreinen op het terrein „De Hors” op Texel — waarvan de ene een pistool- en revolverbaan voor het mariniërskamp is en de andere wordt gebruikt voor het afwerpen van oefenbommen uit vliegtuigen — geoordeeld dat het twee afzonderlijke Hw-plichtige inrichtingen waren omdat zij organisatorisch en technisch geheel los van elkaar staan. In een eerder besluit betreffende deze schietbaan voor vliegtuigen oordeelde de Kroon dat

... in tegenstelling tot de weg, die de vliegtuigen afleggen van de luchtmachtbasis naar de schietinrichting en terug de evenbedoelde baan (de baan die de vliegtuigen voor en na het schieten elke keer vliegen) in een geval als hier aan de orde, aangemerkt moet worden als behorende tot de inrichting, daar zij (...) speciaal en uitsluitend gericht is op het gebruik van de inrichting door deze vliegtuigen.

Het zal wel een unicum blijven, dat een vrij groot stuk luchtruim wordt aangemerkt als behorende tot een Hw-plichtige inrichting (afb. 6). Het lijkt in tegenspraak te zijn met de vaste jurisprudentie dat de openbare toegangsweg tot een inrichting — zoals een benzinstation — geen deel uitmaakt van die inrichting.

In verband met de schietbaan „De Hors” werd in 1973 tevens beslist dat de Kroon het bevoegde gezag is, als de inrichting gedeeltelijk is gelegen boven een niet gemeentelijk noch provinciaal ingedeeld gebied.

Voor terreinen waar regelmatig met motorvoertuigen wordt geoefend, lijkt eveneens een Hw-vergunning te zijn vereist. Zo werd in 1974 een terrein, waar iemand eenmaal per week met een auto de crosssport beoefende, op grond van het ontbreken van een Hw-vergunning en de aanwezigheid van onduidelijke hinder met onmiddellijke ingang gesloten door B & W, hetgeen in beroep

door de Kroon werd bevestigd. Een motorcrosscircuit waar alleen tijdens trainingen en wedstrijden motorfietsen aanwezig zijn, werd niet aangemerkt als inrichting. Ook voor een schietinrichting voor vogelschieten, die maar één dag per jaar gedurende enkele uren wordt gebruikt, is geen Hw-vergunning vereist. De intensiteit van het gebruik van de inrichting is dus doorslaggevend.

Bij ministeriële beschikking heeft de MinDef de bevoegdheid tot het aanvragen van Hw-vergunningen gedelegeerd aan de EAI's (Eerstaanwend-ingenieurs, Koninklijke landmacht), aan de arrondissementshoofden van het Babov (Bureau aangeleg, beheer en onderhoud van vliegvelden) en aan het hoofd van de dienst Bouter (Gebouwen en terreinen, Koninklijke marine). In het vervolg wordt de afkorting EAI gebruikt als verzamelnaam voor alle genoemde functionarissen. De EAI's kunnen voor juridisch advies terugvallen op de afdeling administratief recht van het MinDef.

De MinDef heeft zich echter voor twee gevallen de bevoegdheid tot het aanvragen van de Hw-vergunning voorbehouden.

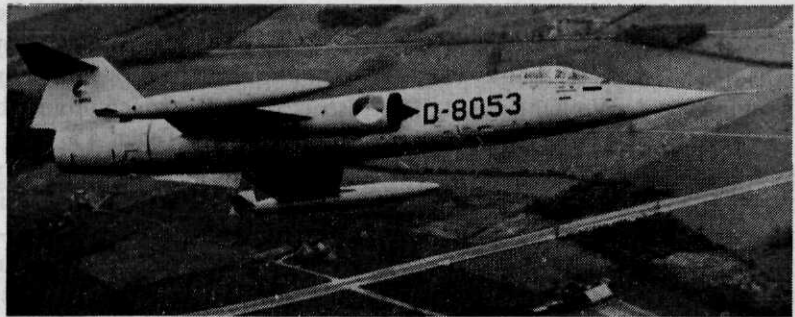
a. Voor inrichtingen waarvan de oprichting, enz., in het algemeen belang is geboden. Dat zijn onder meer vliegbases en andere inrichtingen met een bestemming voor mobilisatiedoelinden of voor parate troepen. Voor deze inrichtingen wordt een Kroonvergunning verleend. Om redenen van staatsbelang kan, na indiening van de aanvraag door de MinDef, de Kroon (i.c. de Min V & M) de vergunning verlenen zonder tussenschakeling van de normale procedure. Dit kan echter alleen als het gaat om staatsbelang, wat een enger begrip is dan algemeen belang.⁵

b. Voor inrichtingen die een bijzonder gevaar voor hun omgeving kunnen opleveren. Als zodanig worden door de MinDef beschouwd de inrichtingen, genoemd in art 1 Hb sub II (gascilinders), sub III (ontploffbare stoffen, waaronder munitie), sub V (brandbare vloeistoffen) en XXII (schietterreinen).

Bij elk van de drie tot het verlenen van vergunningen bevoegde gezagsorganen kunnen dus ten behoeve van defensie-inrichtingen aanvragen binnenkomen van de EAI's of van de MinDef. Intern bij Defensie is vastgelegd, dat de EAI ook de door

⁵ Het algemeen belang kan zowel een landsbelang als een provinciaal, gemeente- of waterschapsbelang zijn. Onder staatsbelang moet men uitsluitend een landsbelang van de eerste orde verstaan. Praktijkvoorbeelden van dit subtiële, doch essentiële onderscheid zijn mij niet bekend.

Afb. 6 Hinder van (laag)vliegende vliegtuigen valt in het algemeen niet onder de Hinderwet

de MinDef in te dienen aanvragen opstelt en via de hiërarchieke weg opzendt. Na tussenkomst van de afdeling administratief recht zendt dan de MinDef formeel de aanvraag aan het bevoegde gezag. Het is gebruikelijk dat de EAI's het bureau hinderwetzaken van de DMKL raadplegen alvorens de vergunningaanvraag in te dienen. Bestuursrechtelijk gezien kan men de EAI's zien als gedeconcentreerde beheersorganen van het MinDef.

Bij de aanvraag moet een aantal bescheiden worden gevoegd. Daartoe behoort een plattegrond met daarop aangegeven de uit- en inwendige samenstelling. De inwendige samenstelling mag worden weggelaten mits een duidelijke situatieschets wordt bijgevoegd en de regionale inspecteur volksgezondheid ermee instemt, als het een inrichting op terrein van de krijgsmacht is en de gebouwen vrij staan van de belendingen. Ook is een nauwkeurige beschrijving vereist van wat in de inrichting wordt verricht, alsmede van de beweegkracht die daarbij wordt gebezigd. De beschrijving kan belangrijke vertrouwelijke gegevens van een fabriek of geclassificeerde gegevens van militaire objecten bevatten. Dat laatste behoeft niet tot ongewenste openbaarheid te leiden, want in geval van Kroonvergunningen wegens staatsbelang blijven de gegevens binnen een beperkte ambtelijke kring. De ambtenaren die de vergunningaanvraag moeten behandelen, evenals de ambtenaren en officieren die advies kunnen uitbrengen, zijn verplicht geheimhouding te betrachten.

Een regeling voor de bescherming van fabrieksgeheimen kent de Hw echter niet in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Wet inzake de luchtverontreiniging. Geheime gegevens moeten dus ook ter inzage worden gelegd enz. In recente jurisprudentie is evenwel nu toch een bescherming van fabrieksgeheimen gehonoreerd. In twee gevallen heeft de Kroon beslist, dat door het niet ter inzage leggen van belangrijke vertrouwelijke procesgegevens de appellanten niet in hun belang zijn geschaad omdat zij uit de overige gegevens voldoende infor-

matie hadden over te verwachten gevaar, schade of hinder.

In de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne is wel een regeling voor geheimhouding opgenomen.

Dat ook overheidsorganen wel eens dwalen in de Hw-procedure blijkt uit de volgende twee gevallen.

B & W van Loon op Zand hadden op 3 mei 1966 aan de MinDef vergunning verleend voor uitbreiding en wijziging van een munitierenovatieplaats, waarvoor reeds eerder een oprichtingsvergunning was verleend. In de stukken over de uitbreiding en wijziging bleek evenwel ook een munitieopslagplaats te zijn begrepen, die noch in de openbare kennisgeving, noch bij de ter-inzagelegging van het verzoek, noch bij de openbare hoorzitting was vermeld. Door dat verzuim, aldus de uitspraak van de Kroon in beroep, „zijn wettelijke waarborgen verloren gegaan en kan mitsdien het besluit van B & W niet gehandhaafd blijven”.

In het andere geval werden twee vergunningen voor één inrichting verleend. B & W van Vlieland hadden in 1957 al een voorwaardelijke oprichtingsvergunning verleend voor het schietterrein voor tanks op de Vliehors. Vervolgens had de staatssecretaris van defensie weer een oprichtingsvergunning verzocht in verband met een gewijzigde schietsector en gewijzigde schietperiodes. B & W hadden toen, onder intrekking van de vergunning uit 1957, een nieuwe Hw-vergunning verleend. De Kroon oordeelde evenwel dat ingevolge de bepalingen van de Hw intrekking van een vergunning niet mogelijk is, zodat door de beslissing van B & W nu twee vergunningen zouden zijn verleend. StasDef had een vergunning tot uitbreiding moeten aanvragen. In het gegeven geval hadden B & W de StasDef niet-ontvankelijk moeten verklaren. De Kroon vernietigde daarop het besluit van B & W.

Nadat de vergunningaanvraag is ingediend, wordt eerst een exemplaar naar het districtshoofd van de

Arbeidsinspectie gezonden. De ratio daarvan is, te voorkomen dat na de vergunningafgifte bezwaren rijzen tegen de bouw van de inrichting uit hoofde van de Veiligheidswet. Het districtshoofd beoordeelt uitsluitend de „interne veiligheid” en geeft dan de in de Veiligheidswet 1934 bedoelde verklaring of beschikking. Nu is het nog zo, dat pas ná deze verklaring de vergunningprocedure kan worden voortgezet. Na in werking treden van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne vervalt deze vertraging, want het districtshoofd wordt dan procedureel gelijkgeschakeld met de regionale inspecteur van de volksgezondheid, belast met het toezicht op de hygiëne van het milieu.

De vergunningaanvraag wordt ook toegezonden aan de adviserende ambtenaren en officieren ex art 8 Hw jo art 3 Hb. Dat zijn:

- de regionale inspecteur van de volksgezondheid (. . .) bij elke aanvraag;
- de directeur materieel KL (. . .) alleen bij aanvragen met betrekking tot inrichtingen, bedoeld in art 1 sub III (ontploffbare stoffen) en sub XXII (schietinrichtingen).

Laatstgenoemde adviseur wordt dus altijd ingeschakeld voor desbetreffende aanvragen van *civiele* zowel als van *defensiezijde*. Die defensieaanvragen worden, zoals reeds vermeld, uitsluitend door de MinDef en niet door de EAI ingediend.

Als een adviseur door het bevoegde gezag niet wordt ingelicht over de vergunningaanvraag, leidt dat in beroep altijd tot vernietiging van het besluit. Indien de adviseur het verzuim achteraf bemerkt, kan hij nog lang na de vergunningafgifte de vernietiging van het besluit vorderen. Ook als een belanghebbende, bijvoorbeeld een der omwonenden, een beroep instelt om geheel andere redenen, zal de Kroon het besluit vernietigen als blijkt dat een adviseur niet is ingeschakeld.

Ten hoogste twee weken na de ontvangst van de veiligheidsverklaring van de arbeidsinspectie wordt de aanvraag openbaar gemaakt door toezending aan omwonenden, ter-inzagelegging op de gemeentesecretarie, enz. Gedurende vier weken kan iedereen (waar ook ter wereld, te land, ter zee of in de lucht) schriftelijk bezwaren indienen. Ook op de hoorzitting kan een ieder nog bezwaren inbrengen. Het grote belang van de hoorzitting is voor omwonenden, dat het niet verschijnen aldaar in persoon of bij gemachtigde tot niet-ontvankelijkheid leidt in beroep.

Het rapport Twijnstra-Gudde vermeldt dat tegen 16% van het totale aantal ingediende aanvragen

in 1976 een bezwaarschrift werd ingediend; dat had meestal betrekking op stank- en geluidsoverlast. Dat kan erop duiden, dat tegen defensieaanvragen minder bezwaarschriften worden ingediend. Tegen 4% van de in 1976 verleende Hw-vergunningen is een beroep op de Kroon ingediend.

Milieubeschermers hebben weinig kans hun belangen in de Hw-vergunningprocedure gehonoreerd te zien. Dienaangaande was de Kroon heel duidelijk in zijn uitspraak dat het verweer, dat de inrichting (i.c. een vuilnisstortplaats) het landschapsschoon zal aantasten en aan de recreatieve en natuurwetenschappelijke waarde van de desbetreffende gronden afbreuk zal doen, geen betrekking heeft op bezwaren die de Hw beoogt te voorkomen.

Toch werd recreatie voor het gebied nabij het militaire schietterrein Zijpe van zo groot belang geacht, dat de Kroon in administratief beroep de algehele stopzetting van schietoefeningen van een bepaald plateau van het schietterrein tussen 15 mei en 1 september noodzakelijk achtte. De door B & W in de vergunning als voorwaarde opgenomen uitzonderingen voor die periode moesten vervallen.

De MinDef en de EAI's hebben als iedereen het recht bezwaren in te dienen. Dat komt dan ook geregeld voor, waarbij het gebruikelijk is dat het bezwaarschrift wordt ingediend door de EAI bij de gemeente, door de geniecommandant bij de provincie en door de afd. administratief recht namens de MinDef bij de Kroon. Zo is nog onlangs door een EAI bezwaar gemaakt tegen een vergunningaanvraag voor uitbreiding van een vloerenfabriek, die naast een mobilisatiecomplex is gelegen. Het opmerkelijke feit deed zich toen voor, dat B & W aan de EAI vroegen welke voorwaarden aan de vloerenfabriek zouden moeten worden gesteld.

Nadat de termijn voor het indienen van bezwaren is verstreken, wordt de ontwerpbeschikking, indien daaraan voorwaarden zijn verbonden, toegezonden aan de adviseurs. Gaan die daarmee akkoord, dan wordt zo spoedig mogelijk beslist. In totaal mogen tussen de ontvangstdatum van de aanvraag en de beslissing ten hoogste zes maanden liggen. Wanneer B & W niet binnen zes maanden hebben beschikt, kunnen de verzoeker en iedere andere belanghebbende daarvan mededeling doen aan GS. Die stellen dan een termijn, waarbinnen B & W kunnen beschikken. Na verstrijken van die termijn zonder beschikking, beslissen GS. Een vergelijkbare mogelijkheid bestaat niet in geval van

overschrijding van de gestelde zes maanden door GS en de Kroon. In de praktijk duurt de afhandeling van een Hw-vergunningaanvraag vaak veel langer dan zes maanden.

Aan de vergunning worden vrijwel altijd voorwaarden verbonden.

Bij defensie-inrichtingen kan men te maken hebben met voorwaarden van zeer uiteenlopende aard, maar voor een voorwaarde betreffende het vergoeden van eventuele door appellant te lijden schade van een Woensdrechtse inrichting voor de vervaardiging van ontplofbare stoffen en munitie, vond de Kroon geen houvast in de Hw.

Voorwaarden mogen niet al te ingrijpende wijzigingen van de inrichting voorschrijven. Toen B & W, op grond van de te verwachten geluidhinder, voorschreven dat een betonnen dak of soortgelijke constructie moest worden aangebracht boven een ommuurde schermenschietbaan in Lieshout, werd in beroep door de Kroon de door B & W reeds verleende vergunning alsnog geweigerd.

Om voorwaarden ging het ook bij de geruchtmakende zaak van het artillerieschietkamp (ASK) te Oldebroek. Voor het ASK was in 1956 een Hw-vergunning verleend (door GS, omdat de inrichting op het gebied van meer gemeenten ligt). Na een, door een ontploffend projectiel veroorzaakte, grote bos- en heidebrand verzochten B & W van Oldebroek in 1965 aan GS de veiligheidsstroken van het ASK te verbreden en daartoe alsnog gewijzigde voorwaarden vast te stellen. GS wezen het verzoek van B & W af, nadat met het MinDef was overlegd. Het risico van een menselijke fout was, volgens GS, niet te verminderen door het stellen van nieuwe of gewijzigde voorwaarden. Bovendien zouden interne maatregelen binnen de strijdkrachten worden genomen om de veiligheidszone te vergroten.

B & W voerden in appèl aan dat met name dat laatste standpunt zeer aanvechtbaar is. Zij meenden dat verhoging van de veiligheid moet worden gezocht in een wijziging van de Hw-vergunning en niet in het uitvaardigen van een legerorder, waarop de krachtens de Hw met toezicht belaste bestuurscolleges geen invloed hebben, laat staan de gewone burgers om wier veiligheid het uiteindelijk gaat.

De Kroon overwoog dat sedert het verlenen van de vergunning in 1956 in totaal met verschillende wapens circa een miljoen projectielen waren afgevuurd, waarvan slechts twee buiten de begrenzing van de onveilige sector waren ontploft. Onder deze omstandigheden, aldus de Kroon, kan niet

worden gezegd dat de ondervinding de noodzaak van vergroting van de onveilige sector door wijziging van de aan de vergunning verbonden voorwaarden heeft aangetoond. GS hebben dan ook terecht — zij het om andere redenen — het verzoek van B & W afgewezen. Het beroep van B & W werd derhalve ongegrond verklaard.

Er zijn in de Kroonjurisprudentie niet veel gevallen bekend dat een belanghebbende, zoals hier B & W, aan het bevoegde gezag verzoekt nieuwe of gewijzigde voorwaarden vast te stellen en na afwijzing van het verzoek in beroep gaat bij de Kroon. Bijna alle jurisprudentie over dit onderwerp betreft gevallen waarbij de vergunninghouder in beroep komt tegen door B & W opgelegde nieuwe of gewijzigde voorwaarden. De boven beschreven zaak illustreert nog eens hoe moeizaam men soms in het recht zijn weg vindt. B & W wilden de door de GS verleende voorwaardelijke vergunning gewijzigd zien. De voorkeur van B & W voor voorwaarden in plaats van legerorders is zeker in het algemeen te onderschrijven. Maar het al dan niet stellen van voorwaarden is uitdrukkelijk een zaak van beleidsvrijheid voor GS (in casu in 1956), waarbij wél de indruk ontstaat dat aan de overheid wat gemakkelijker vertrouwen, in interne voorschriften die niet in de voorwaarden worden opgenomen, wordt geschonken dan aan andere vergunningaanvragers. Pas de afdeling voor geschillen van bestuur komt met de juridisch juiste argumenten te voorschijn.

In hoeverre Defensie zich beter aan de wetten houdt dan de overige Hw-plichtigen in Nederland is niet bekend, althans niet voor publikatie vatbaar. Over processen-verbaal ingevolge de Hw opgemaakt in relatie met defensie-inrichtingen is eveneens niets bekend.

Het rapport Twijnstra-Gudde vermeldt dat 62% van alle Hw-plichtige inrichtingen geen vergunning heeft. Van de vier bedrijfssectoren die het rapport vermeldt (nl. landbouw, industrie, handel, dienstverlening) is het met de industrie het gunstigste gesteld: 90% van alle industriële inrichtingen is Hw-plichtig, 60% van de Hw-plichtige inrichtingen heeft een vergunning, 67% van de vergunninghoudende inrichtingen heeft een niet-toereikende vergunning. Defensie vertoont uit bedrijfs oogpunt ongetwijfeld de meeste overeenkomst met de industrie.

De adviseurstaak van de Directeur Materieel Koninklijke landmacht

Het bevoegde gezag, B & W of GS of de Kroon,

moet — tenzij het om staatsbelang gaat — in de vergunningprocedure altijd rijksadviseurs inschakelen. Voor het „binnenmilieu” resp. „buitenmilieu” moet bij iedere aanvraag advies worden gevraagd aan het districtshoofd van de arbeidsinspectie resp. de regionale inspecteur van de volksgezondheid.

De DMKL moet alleen worden ingeschakeld voor de inrichtingen, bedoeld in art. 1 Hb sub III (ontploffbare stoffen) en sub XXII (schietinrichtingen), met uitzondering van schietbomen en inrichtingen waarin uitsluitend met een boog of windbuks wordt geschoten.

Dat de adviseurs onderling nog wel eens botsen, ligt voor de hand. Het opleggen van zware buitenmilieu-eisen kan bijvoorbeeld terdege de (psychische) gezondheid van de werknemers beïnvloeden, wat tot wrijving tussen de twee eerstgenoemde adviseurs zal leiden. Ook tussen de DMKL en de regionale inspecteur is wel eens onenigheid.

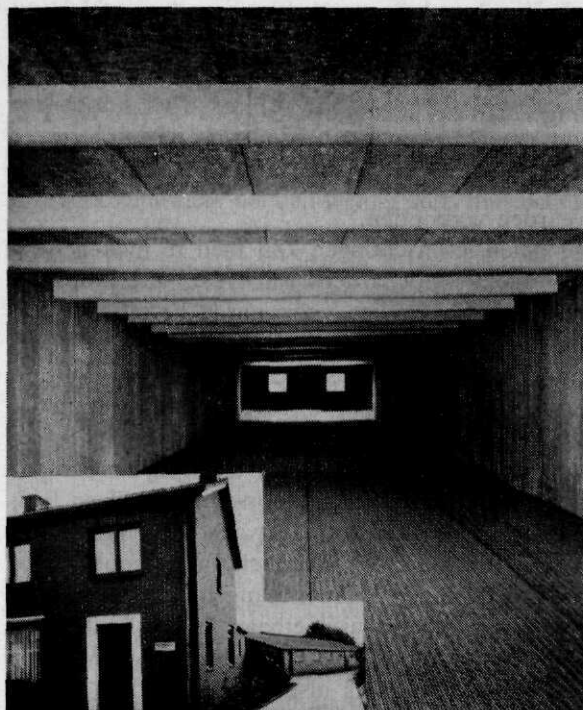
De adviezen van de rijksadviseurs zijn nu nog vertrouwelijk. Na het in werking treden van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne, op 1 april 1980, zijn zij openbaar.

De adviseurs worden op de hoogte gesteld van de vergunningaanvraag en bijbehorende bescheiden, van het proces-verbaal van de hoorzitting en de ingediende bezwaren, van de ontwerpbeschikking als daaraan voorwaarden zijn verbonden, van de beslissing op het verzoek om vergunning alsmede van het instellen van beroep tegen de beslissing.

De DMKL heeft voor de uitvoering van zijn adviseurstaak de beschikking over twee bureaus. Het bureau hinderwetzaken/ontploffbare stoffen (HW/OS) behandelt alle zaken betreffende art. 1 Hb sub III; het bureau hinderwetzaken/schietinrichtingen en veiligheid (HW/SV) behandelt de zaken betreffende art. 1 Hb sub XXII. Beide bureaus zijn opgericht kort nadat in 1875 de Fabriekswet tot stand was gekomen, die in 1896 werd omgedoopt in Hinderwet. De aspecten OS en SV zijn altijd al een defensiezaak geweest (afb. 7).

Ontploffbare stoffen komen in Nederland voor in militaire, maar ook in zeer vele civiele inrichtingen. Opslag vindt plaats in politiebureaus, bij de vuurwerkhandel, patroonhandel, sloopbedrijven, staatsmijnen, enz. Verwerking ervan vindt plaats in kruut- en munitiefabrieken (Eurometaal, De Kruithoorn, Muiden-Chemie). Ook nitrocellulose verwerkende industrieën (Sikkens) en de farmaceutische industrie zijn uit dezen hoofde Hw-plichtig.

Onschuldig lijkende middelen vallen soms ook on-

Afb. 7 De DMKL is wettelijk adviseur voor bepaalde civiele en militaire inrichtingen, zoals voor deze sport-schietbaan in een verbouwde varkensstal achter een woonhuis

der de ontploffbare stoffen die zijn opgesomd in het Hb. Dat is soms (of vaak?) niet bekend. Zo bestaat nitrobaat, een medicijn voor hartpatiënten, voor een belangrijk gedeelte uit nitroglycerine en derhalve zijn de vervaardiging, verwerking en bewaring ervan Hw-plichtig (ook al is in het Hb in het bijzonder de verbinding tussen nitroglycerine en dynamiet gelegd). Veel apotheken zullen dan ook op grond daarvan wel onder de werking van de Hw kunnen worden gebracht.

In het Handboek Hinderwet zijn alleen normen opgenomen voor bewaring en verkoop van vuurwerk en patronen in een winkel. Als hinderwet-minima zijn aanbevolen: 2000 patronen, 1 kg buskruit, 2 kg vuurwerk. Verkopers van vuurwerk zullen dus altijd een Hw-vergunning behoeven, waardoor de garantie wordt gekregen dat ze het vuurwerk altijd op een veilige plaats zullen bewaren (inmiddels is voor vuurwerk een nieuwe richtlijn uitgekomen, zie hierna).

Voor technische know-how wordt door het bureau HW/OS teruggevallen op de materieeldirecties van de krijgsmacht; ook wordt tegen betaling advies gevraagd bij het Technologisch Laboratorium RVO/TNO.

Behalve militaire en politieke schietinrichtingen bestaan in Nederland vele schietbanen voor ja-

gers- en schietsportverenigingen. In het Handboek Hinderwet zijn alleen normen opgenomen voor inrichtingen waar wordt geschoten: 1. met de luchtbuik; 2. op de schietboom (Oud-Limburgs); 3. op de schietboom (Brabants); 4. met de handboog; 5. met de kruisboog horizontaal; 6. met de kruisboog verticaal. Voor geen van deze inrichtingen behoeft echter de DMKL te worden ingeschakeld.

Ten aanzien van de geluidhinder bij militaire schietterreinen wordt het geluidonderzoek verricht door het Bureau HW/SV. Tevens wordt daarbij incidenteel het Instituut voor Zintuigfysiologie TNO ingeschakeld.

De bureaus hinderwetzaken hebben in totaal 8 militaire en burgermedewerkers. Zij bestrijken met hun activiteiten geheel Nederland, in tegenstelling tot de overige rijksadviseurs die allen regionaal zijn ingezet. Het bureau HW/OS beheert een vergunningenbestand van circa 3000 vergunningen, waarvan een derde aan de krijgsmacht is verleend. Het bureau HW/SV beheert circa 2400 vergunningen, waarvan 10% voor de krijgsmacht.

Bij rechtszaken worden de medewerkers dikwijls opgeroepen als getuige-deskundige.

Een uniek geval deed zich voor tijdens het Paasweekeinde 1979. B & W van Gilze en Rijen hadden besloten een civiele schietbaan met onmiddellijke ingang nagenoeg geheel te sluiten en de installaties te laten verzegelen. Dat besluit werd op Goede Vrijdag uitgereikt aan de exploitante; voor de Paasdagen waren wedstrijden in het kleiduifschieten georganiseerd. Omdat administratief beroep geen oplossing kon bieden voor de geplande wedstrijden, daagde de exploitante B & W een dag later, op Paaszaterdag, in kort geding voor de president van de rechtbank te Breda. Op verzoek van eiseres werd het hoofd van het bureau HW/SV ter terechtzitting gehoord als deskundige. Hij verklaarde dat hij de schietbaan uit eigen waarneming kende, dat de baan bij normaal gebruik noch voor mensen noch voor koeien gevaar oplevert en dat hij nog nooit eerder had gehoord dat een schietinrichting onmiddellijk werd gesloten. Het resultaat was, dat de president aan B & W beval de sluiting onmiddellijk op te heffen. Daartoe overwoog hij onder meer, dat sluiting op zo korte termijn voor de wedstrijden in strijd was met beginselen van fair play en een goede procedure. Het unieke van dit geval betreft twee aspecten: enerzijds dat het hoofd van het bureau HW/SV, die in de Hw-vergunningprocedure de wettelijke adviseur voor B & W is, hier op verzoek van

de tegenpartij van B & W door de president werd opgeroepen als deskundige, anderzijds het opmerkelijke feit dat de burgerlijke rechter zich bevoegd verklaarde deze zaak te behandelen, nu door de bizarre tijdsfactor „Den Haag” — voor administratief beroep — toch te ver was. Deze zaak wordt verder in hoger beroep afgehandeld.

Aan een vorm van pseudo-wetgeving heeft de DMKL meegewerkt door eind 1978 uit te geven de richtlijn „Voorwaarden voor de bewaring van vuurwerk in verband met de winkelverkoop van vuurwerk in het kader van de hinderwet”. Deze richtlijn is toegezonden aan de colleges van GS en B & W, aan twee openbare lichamen en in afschrift onder meer aan de overige rijksadviseurs, met het verzoek de richtlijn uiterlijk 1 februari 1979 toe tepassen. De richtlijn is inmiddels ook als „Circulaire van de officier ex art 8 Hw” in het Handboek Milieuhygiëne opgenomen. In het begeleidende schrijven deelt de DMKL mee van mening te zijn dat deze richtlijn de gestelde voorwaarden in het Handboek Hinderwet moet vervangen. De reden voor het uitbrengen van de richtlijn is geweest dat jaarlijks grote aantallen vergunningaanvragen de DMKL voor advies werden toegezonden en dat de gemeenten ten aanzien van vuurwerk een zeer sterk uiteenlopend beleid volgden.⁶

Dat deze richtlijn een vorm van pseudowetgeving is, hoewel niet afkomstig van het vergunningverlenende gezag, lijkt duidelijk. Burgers zullen zich immers erop kunnen beroepen met inschakeling van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, met name de rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid. B & W zullen zich nu in de omschreven situaties niet meer kunnen beroepen op gevaar, schade of hinder, want de richtlijn geeft de voorwaarden waardoor, volgens de bij uitstek deskundige rijksadviseur, aan de bezwaren wordt tegemoetgekomen.

Het gemeentebestuur stelt (. . .) de ambtenaren en officieren in de gelegenheid advies uit te brengen omtrent het verzoek om vergunning, aldus de Hw. Deze formulering houdt geen verplichting in voor de adviseur, maar het ligt voor de hand dat de DMKL in vrijwel alle gevallen advies uitbrengt.

⁶ Bijvoorbeeld in Emmen werd geen enkele Hw-vergunning voor vuurwerkopslag ten behoeve van winkelverkoop verleend. In Amsterdam en Den Haag was maximaal 25 kg toegestaan. In de richtlijn is nu een maximale hoeveelheid opgenomen van 150 kg onverpakt of 300 kg verpakt vuurwerk.

Voor expertise op deze gebieden is immers vrijwel elk gemeentebestuur volledig op de DMKL aangewezen.

Het is echter de uitsluitende bevoegdheid van het vergunning verlenende gezag om de vergunning, al dan niet met inachtneming van het advies, te verlenen. De adviezen zijn nu eenmaal niet meer dan adviezen. In beroepszaken zal natuurlijk het uitgebrachte advies wel als een belangrijke factor een rol kunnen spelen in de overwegingen van de Kroon.

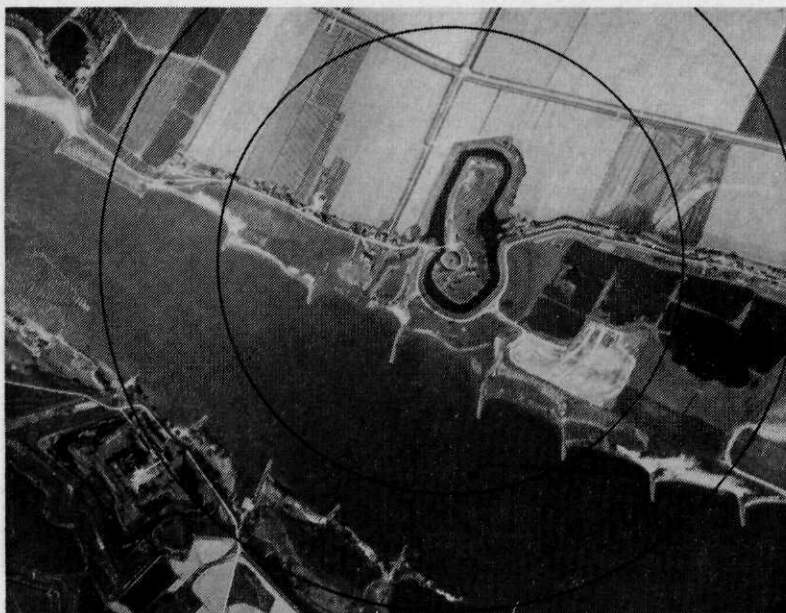
Het niet inschakelen van de adviseurs leidt in beroep onherroepelijk tot vernietiging. Zelfs als een inrichting voor de opslag van vuurwerk wordt uitgebreid met opslag en verkoop van tuinmeubelen, dieren en dierbenodigdheden enz. moet de DMKL om advies worden gevraagd; bij verzuim leidt dat tot vernietiging van het besluit de uitbreidingsvergunning te verlenen. In de praktijk vergeet men de adviseur(s) nogal eens. Dan wordt meestal, zonder dat een beroep aanhangig wordt gemaakt, gebruik gemaakt van de mogelijkheid aanvullende of gewijzigde voorwaarden op te leggen.

Confrontaties tussen de DMKL en de andere rijksadviseurs komen weinig voor. In het verleden was het districtshoofd *de* adviseur voor B & W en met hem waren en zijn geen ernstige meningsverschillen. Met de regionale inspecteurs van de volksgezondheid heeft de DMKL zo nu en dan wel problemen, maar die zijn tot dusver in der minne opgelost. Op het ogenblik speelt echter één geval, waar de DMKL en de inspecteur volksgezondheid lijnrecht tegenover elkaar staan. Het betreft de springstofopslag voor een slopersbedrijf. De inspecteur heeft zijn advies, met betrekking tot de te stellen voorwaarden, gebaseerd op zeer strenge normen (afgeleid van de DSM-ramp in Zuid-Limburg toen een gaswolk ontbrandde) terwijl de DMKL voorwaarden adviseert die zijn gebaseerd op NAVO-normen voor springstoffen. Het belang van dit conflict is groot, want alom zijn springstofopslagplaatsen gesitueerd op voorwaarden die zijn ontleend aan de NAVO-normen.⁷ Inmiddels hebben B & W het advies van de inspecteur volksgezondheid overgenomen; er is nog overleg gaande tussen Defensie en V&M.

⁷ Tijdens het ambtelijke overleg over de ontploffingen bij Muiden-Chemie in 1963 en 1966, en over de munitieschepen in het Zwarte Meer in 1972, kwam tot uitdrukking dat de NAVO-normen „ernstige, doch herstelbare” schade zouden accepteren, hoewel de Hw ook ernstige schade zou beogen uit te sluiten. Conform het advies van de DMKL ging de Min V&M toen akkoord met de NAVO-normen.

De DMKL — als officier ex art 8 Hw — vindt overigens zelden aanleiding in beroep te gaan tegen een besluit van het vergunningverlenende gezag. Gezien zijn grote expertise, ingebracht in het advies, en de bijna altijd geringe deskundigheid terzake bij B & W is dat ook niet te verwachten. In het geval van een vuurwerkgroothandel, die in 1975 uitbreiding van zijn inrichting met 28 bunkers voor vuurwerkopslag vroeg in de nabijheid van een woonwijk, gaven B & W echter een vergunning zonder daarin, ondanks het dringende advies van de DMKL, een bliksembeveiliging als voorwaarde op te nemen. De DMKL is toen niet in beroep gegaan, doch heeft volstaan met achteraf zijn afwijkende standpunt aan alle betrokkenen bekend te maken. Toen in het voorjaar van 1979 B & W een Hw-vergunning voor een nieuwe uitbreiding verleenden en opnieuw het advies van de DMKL naast zich neerlegden, is laatstgenoemde in beroep gegaan bij de Kroon. Het ingestelde beroep heeft evenwel geen schorsende werking en de vuurwerkgroothandel zou dus onmiddellijk kunnen gaan uitbreiden. Om dat te voorkomen heeft de DMKL, vertegenwoordigd door een medewerker van het bureau HW/OS, hangende het onderzoek door de Raad van State, aan de voorzitter van de afdeling voor geschillen van bestuur om schorsing van het besluit van B & W gevraagd (op grond van art 60a Wet op de Raad van State). De DMKL noemde zich in het verzoek belanghebbende, want „voor de belangen van de derden (omwonenden) behoor ik toch als deskundige te waken”. De voorzitter zag geen aanleiding de DMKL niet-ontvankelijk te verklaren en willigde het verzoek in. Het besluit van B & W, de vergunning te verlenen, is dus geschorst en de werking ervan gestuit. Binnenkort is de beslissing op het beroep te verwachten.

De adviseurstaak ten aanzien van defensie-inrichtingen is zeer belangrijk. Dat uit zich evenwel niet zozeer in de omvang van de adviezen aan het bevoegde gezag. Dat kan zich vrijwel altijd beperken tot instemming met het gestelde in de aanvraag en de bijgevoegde bescheiden van de aanvrager (altijd de MinDef), want in het interne overleg binnen Defensie, voordat de aanvraag wordt ingediend bij het bevoegde gezag, zijn de bureaus hinderwetzaken reeds intensief betrokken geweest. De DMKL en zijn Hw-medewerkers (waarvan enkelen zelf beroepsofficier zijn) hebben in hun functie van rijksadviseur wel een aantal malen grote beperkingen opgelegd aan Defensie zelf. Het resultaat daarvan is neergelegd in de Defensienota

Afb. 9 Veel oude munitieopslagcomplexen zijn of worden ontruimd; dit voormalige fort bij Vloten, tegenover slot Loevestein, is niet meer in gebruik

kunnen zij tegen de wil van de bewoner diens huis binnendringen mits zij een schriftelijke lastgeving hebben van de officier van justitie, procureur-generaal, burgemeester of politicommissaris. Ook de opsporingsbevoegdheden van het Wetboek van Strafvordering zijn van toepassing, bijvoorbeeld het in beslag nemen van voorwerpen.

De opsporingsactiviteiten van de aangewezen ambtenaren en officieren van de bureaus HW hebben vaak geleid tot berichten aan B & W in geval van civiele inrichtingen of tot meldingen binnen Defensie in geval van militaire inrichtingen. Tot een proces-verbaal heeft dat nog nimmer geleid.

Het bureau HW/SV controleert regelmatig alle krijgsmachtbanen en die civiele schietbanen, waar de veiligheid wordt gewaarborgd door een bij die inrichting behorend onveilig gebied. Verder vinden regelmatig controles en onderzoeken plaats op verzoek van de vergunning verlenende of andere overheidsinstanties naar aanleiding van klachten over de veiligheid of geluidoverlast.

Het dilemma van aanvrager en adviseur

Uit het voorgaande zijn twee grote lijnen naar voren gekomen, die functioneel goed zijn te scheiden.

In de eerste plaats de vergunningaanvraag voor defensie-inrichtingen, die in het algemeen geschiedt door de EAI die in de desbetreffende regio door de MinDef als beheersorgaan is aangewezen. De EAI dient de aanvraag in bij het bevoegde gezag. In een aantal gevallen, en telkens als het

gaat om het algemeen belang, dient de MinDef de aanvraag in bij het bevoegde gezag. Laatstgenoemde instantie moet advies vragen aan de wettelijk voorgeschreven rijksadviseurs, waaronder in sommige gevallen de DMKL. Al dan niet rekening houdend met het ingebrachte advies wordt door het bevoegde gezag beslist op de vergunningaanvraag.

Verder is er de adviseurstaak van de DMKL, die als rijksadviseur ex art 8 Hw door het bevoegde gezag altijd moet worden ingeschakeld voor militaire én civiele inrichtingen zoals omschreven in art 1 Hb sub III (ontploffbare stoffen) en sub XXII (schietinrichtingen). De DMKL heeft daartoe de bureaus HW/OS en HW/SV tot zijn beschikking. Enkele medewerkers van deze bureaus hebben opsporingsbevoegdheid in het kader van de Hw.

Nog weinig aandacht is tot dusver eraan besteed dat de bureaus HW van de DMKL ook in belangrijke mate zijn ingeschakeld in de voorbereidingsfase binnen Defensie vóór het uitzenden van de vergunningaanvraag. Afgezien van de externe rijksadviseurstaak zijn hun werkzaamheden in de praktijk meer en meer uitgegroeid tot de functie van interne vraagbaak betreffende alle Hw-aangelegenheden voor het gehele beheersapparaat van onroerend goed bij Defensie. Binnen Defensie is vastgelegd dat de bureaus HW vooraf advies móeten uitbrengen als een Kroonvergunning zal worden aangevraagd. Het Min V&M heeft ten aanzien van de Hw en vele andere milieuhygiëneaangelegenheden hoofdzakelijk via de bureaus HW con-

tact met het MinDef. Zo werd enkele jaren geleden het onderwerp geluidhinder Ypenburg via hen aangekaart bij Defensie en werd medewerking verleend bij de opstelling van de circulaire „Schietlawaaï” van het Min V & M.

Nu is er in het algemeen natuurlijk veel voor te zeggen als een aanvragende instantie bij de hinderwetdeskundigen informatie inwint tijdens de voorbereiding van de vergunningaanvraag. Ook civiele bedrijven vragen vaak vooraf advies bij de hinderwetafdeling van de gemeente en bij de adviseurs. Dat voorkomt veel moeilijkheden achteraf. Als dan uiteindelijk de aanvraag formeel bij B & W, GS of de Kroon is ingediend, worden altijd nog de andere rijksadviseurs ingeschakeld en kan onafhankelijk een beslissing worden genomen door het bevoegde gezag.

Bij enkele specifieke defensie-inrichtingen ligt dat echter wat anders. In geval van ontplofbare stoffen, vooral springstof en munitie, en militaire schietbanen ligt de expertise vrijwel uitsluitend bij de DMKL. Noch de andere rijksadviseurs noch het bevoegde gezag zullen dan veel in te brengen kunnen hebben. De normen die de aanvrager — EAI of MinDef — hanteert en de normen die de adviseur — DMKL — hanteert zullen identiek zijn en al dan niet in de aanvraag en bijbehorende bescheiden zijn opgenomen. Het bevoegde gezag kan natuurlijk nog wel voorwaarden aan de vergunning verbinden, bijvoorbeeld door uitvoering een aantal voorschriften en normen van het MinDef in de voorwaarden over te nemen als zij nog geen onderdeel uitmaken van de aanvraag met bescheiden.

Een vergelijking met de situatie rond de bouwvergunningen, zoals eerder beschreven, lijkt hier op zijn plaats. Daar werd vermeld dat B & W aan de eigen gemeente een bouwvergunning kunnen verlenen, waarbij de ene gemeentelijke dienst de aanvraag opstelt en een of meer andere diensten de aanvraag beoordelen. Bij Hw-vergunningen voor enkele typische defensie-inrichtingen wordt nu dus de DMKL eerst ingeschakeld bij het opstellen van de aanvraag en daarna wordt dezelfde functionaris, maar met een andere pet, ook nog eens gevraagd om advies. Hoewel de adviseur een ander orgaan is dan de uiteindelijke vergunningverlener is hier toch sprake van een zekere mate van verwevenheid. Dat zou dan in tegenspraak genoemd kunnen worden met de geest van de Hw, waarin zorgvuldig voor een getrapte vergunningverlening is gezorgd. De provincie verleent immers de vergunningen voor gemeentelijke inrichtingen en de Kroon voor provinciale inrichtingen.

Nog meer verwevenheid valt te vermoeden bij Kroonvergunningen voor inrichtingen die in het algemeen belang worden opgericht, in werking gebracht of gehouden, uitgebreid of gewijzigd en waarbij om redenen van staatsbelang, met terzijdestelling van alle wettelijke bepalingen over adviseurs, inspraakprocedure, enz., de Min V&M zonder meer de Kroonvergunning kan verlenen. Het zal duidelijk zijn dat dan het voldoen aan de bepalingen van de Hw geheel wordt overgelaten aan de aanvragende instantie.

De opsporingsambtenaar, tevens medewerker van een bureau HW van de DMKL, heeft opsporingsbevoegdheid in het kader van de gehele Hw. Gezien het gestelde in het rapport Twijnstra-Gudde zal er ook bij Defensie wel het een en ander schorten aan de volledigheid van de uitvoering van de Hinderwet. Als die ambtenaar bij een bezoek aan een defensie-inrichting een tekortkoming constateert als bij civiele bedrijven. Het begrip en interne rapportage kunnen bereiken dat de tekortkoming wordt geredresseerd. Maar hij zal niet zo snel, of wellicht nooit, ertoe overgaan een proces-verbaal op te maken en toe te zenden aan de justitiële autoriteiten, hoezeer dat laatste misschien ook nodig zal zijn in geval van grove, niet meer incidentele, overtredingen waarvoor hoge functionarissen verantwoordelijk zijn. Dat dilemma zou de betrokkene in ernstige gewetensnood kunnen brengen.⁸

Samenvatting

Defensie heeft zeer veel bemoeienis met de Hinderwet. Bij defensie-inrichtingen speelt een gelijke problematiek als bij civiele bedrijven. Het begrip inrichting, de te stellen voorwaarden, bezwaarschriften en beroepsprocedures leveren in de jurisprudentie een interessant beeld op van de hinderwetperikelen waarmee ook Defensie wordt geconfronteerd. Het rapport Twijnstra-Gudde doet vermoeden dat er ook bij Defensie nog wel het een

⁸ Tijdens het internationale strafrechtcongres in Hamburg, eind september 1979, stelde de Westduitse rapporteur Otto Triffterer, schrijver van een boek over milieustrafrecht, voor dat ambtsdragers in beginsel ook strafbaar zouden moeten zijn voor wandaden tegen het milieu gepleegd: als autoriteiten niets hebben ondernomen om het in gevaar brengen van het milieu te voorkomen, met het strafrecht tegen hen optreden. Zie het artikel: Overheid is ook schuldig bij milieuovertreding, door M. Aalders. *NRC/Handelsblad*, 1 oktober 1979. Aalders vermeldt ook dat het Openbaar Ministerie niet het semi-overheidsbedrijf PNEM strafrechtelijk wilde vervolgen nadat in 1977 was gebleken dat de Amercentrale zonder milieuvergunning (niet nader omschreven) was gebouwd.

en ander schort. Met de nog immer uitdijende milieuhygiënewetgeving en een toenemende roep — door actiegroepen en overheid — om stringenter toepassing daarvan, zal ook Defensie in de toekomst worden geconfronteerd. Een tijdig inspelen op die situatie zal noodzakelijk zijn.

De vergunningaanvragen voor defensie-inrichtingen doorlopen in het algemeen de volledige wettelijk vereiste procedure. Daartoe behoort de inschakeling van de rijksadviseurs, openbaarmaking van aanvraag met bescheiden, de hoorzitting, enz. Ten aanzien van inrichtingen waarmee het staatsbelang (vooral het defensiebelang) is gemoeid, is in de wet de mogelijkheid geschapen met terzijdestelling van alle wettelijke bepalingen over adviseurs, inspraakprocedure, enz., de vergunning door de kroon zonder meer te doen verlenen. Dan wordt dus wel érg veel vertrouwen geschonken aan de overheid als vergunningplichtige.

De adviseurstaak van de DMKL ten aanzien van ontplofbare stoffen en schietbanen is van oudsher al een landmachttaak geweest. Gezien de benodigde expertise is dat begrijpelijk. B & W en andere

vergunningverleners zijn dan ook meestal in hun besluitvorming over de al dan niet te verlenen Hw-vergunning volledig aangewezen op het advies van de DMKL. Botsingen met andere rijksadviseurs, met name de inspecteur volksgezondheid, komen wel eens voor. De DMKL heeft, in de vorm van een richtlijn voor de vuurwerkopslag, meegewerkt aan regelgeving (pseudowetgeving). Voor de eigen organisatie heeft de adviseurstaak een aantal malen ingrijpende en kostbare voorzietingen tot gevolg gehad, met name scherm-schietbanen en een andere aanpak van de munitieopslag in Nederland.

Een zekere mate van verwevenheid in de aanvragende en adviserende functies bij Defensie is niet te ontkennen. De bureaus die de adviseurstaak uitoefenen, worden ook ingeschakeld in de interne activiteiten vóór de aanvraag voor defensie-inrichtingen wordt ingediend. De opsporingsfunctie van de adviserende ambtenaren bij de DMKL wordt ongetwijfeld ten aanzien van defensie-inrichtingen gefrustreerd door de betrokkenheid van deze ambtenaren bij de defensieorganisatie.

Literatuur

- L. Bomhof — *Handleiding Hinderwet*. Deventer (1978).
L. Bomhof — Het sanctiestelsel der Hinderwet. *Gemeentestem* (1979)(6571), (6572).
P. de Haan e.a. — *Bestuursrecht in de sociale rechtsstaat*. Deventer (1978).
E. H. A. Kocken — *Het vergunningstelsel in de Hinderwet en de Woningwet*. Alphen aan den Rijn (1966).
H. J. J. Leenen — *Milieuhygiënerecht*, 2e dr. Alphen aan den Rijn (1976).
C. J. Nierstrasz — *De Hinderwet*, 3e dr. Alphen aan den Rijn (1960).
Twinstra-Gudde nv — *Uitvoering Hinderwet 1*. Project 1, de inrichtingen, V.A.R. Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, Den Haag (1979).
Twinstra-Gudde nv — *Uitvoering Hinderwet 2*. Project 2, de gemeenten. Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, Den Haag (1979).
Twinstra-Gudde nv — *Uitvoering Hinderwet 3*. Samenvatting en aanbevelingen. Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, Den Haag (1979).
Th. J. C. Verduin en J. L. de Wijkersloot — *De rechtspositie van de omwonenden van een bouwperceel*. Ver van Bouwrecht, Deventer (1974).
De gemeente en het milieu, 2e dr. Ver. van Ned. Gemeenten, Den Haag (1974).
Handboek Hinderwet (losbl. ed.). Samsom, Alphen aan den Rijn (1966) (aanv. tot mei 1979).
Hinderwet (losbl. ed.). Vermande Zonen, IJmuiden (aanv. tot mei 1979).
Handleiding Milieuhygiëne (losbl. ed.). Samsom, Alphen aan den Rijn (1974) (aanv. tot mei 1979).

Een minder bekende dimensie van de luchtoorlog in Korea

J. F. Algera

kapitein van de Koninklijke luchtmacht

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog was Korea verdeeld in het door de Sovjet-Unie bezette Noord-Korea en het door de Verenigde Staten bezette Zuid-Korea. De grens tussen beide Korea's werd gevormd door de 38e breedtegraad. Hoewel de Grote Drie in december 1945 besloten een voorlopig democratisch bestuur in Korea voor te bereiden, stuurden de Russen nog geen half jaar later aan op de vorming van een communistische volksrepubliek in Noord-Korea. Teneinde een directe confrontatie met Rusland te vermijden besloot Amerika in 1947 de „kwestie Korea" tot een aangelegenheid van de Verenigde Naties te maken. Nog datzelfde jaar besloot de Algemene Vergadering van de VN in geheel Korea algemene verkiezingen te laten houden onder VN-toezicht. Dat plan mislukte en in 1948 vonden in Noord- en Zuid-Korea gescheiden verkiezingen plaats. De Algemene Vergadering erkende slechts de regering in Seoel als enige wettige in geheel Korea en riep Amerika en Rusland op hun bezettingstroepen uit Korea terug te trekken. Aan deze oproep werd door beide landen gevolg gegeven. Onder Russische leiding was echter inmiddels een sterke Noordkoreaanse strijdmacht opgebouwd. De VS hadden zich beperkt tot de oprichting van een licht bewapende Zuidkoreaanse politiemacht voor grensbewaking en interne veiligheid. Voor hulp aan deze politiemacht bleven in Zuid-Korea ca. 500 Amerikaanse adviseurs gestationeerd.

In de loop van 1949 vonden in toenemende mate langs de 38e breedtegraad grensincidenten plaats. Zuidkoreaanse militaire en regeringsautoriteiten meldden in het voorjaar van 1950 noordelijke troepenconcentraties langs de grens.

Op 25 juni 1950 openden de Noordkoreaanse strijdkrachten een massaal offensief tegen Zuid-Korea met het doel dat land door een militaire bezetting samen te voegen met Noord-Korea onder één communistische regering. Nog dezelfde dag kwam op Amerikaans initiatief de Veiligheidsraad bijeen. De Raad verklaarde Noord-Korea tot aanvaller en deed een beroep op dat land het vu-

ren te staken en zijn troepen terug te trekken op de 38e breedtegraad. Noord-Korea zette echter zijn aanval door tegen het veel zwakkere Zuidkoreaanse leger welks weerstand snel in elkaar zakte. Op 27 juni kwam de Veiligheidsraad opnieuw bijeen en riep de leden der VN op Zuid-Korea steun te verlenen. Inmiddels had president Truman de inzet van Amerikaanse strijdkrachten in Zuid-Korea geautoriseerd. Amerika was daarmee het eerste van zestien landen die onder VN-banier voor Zuid-Korea zouden vechten. Door de Noordkoreaanse inval was het politieke geschil over Korea een gewapend conflict geworden: de Koreaanse Oorlog, die ruim drie jaar zou duren.

Na deze korte samenvatting van de voorgeschiedenis — alweer zo'n dertig jaar geleden — van de Koreaanse Oorlog, zal dit artikel zich verder toespitsen op deze oorlog en met name de inzet van luchtmacht. Over de betekenis van de luchtoperaties in de Koreaanse Oorlog is in het verleden veel gepubliceerd. Ook in dit tijdschrift verschenen in dit kader bijdragen over specifieke aspecten als bijvoorbeeld luchttransport, tactical air rescue, airborne forward air controller en optreden van de Mig-15 [1]. In de publikaties betreffende de luchtoorlog in Korea ligt het accent voornamelijk op doctrines en tactieken voor tactische luchtmacht, in het bijzonder op samenwerking tussen grond- en luchtmacht. Het moreel van de strijdende partijen en de daarmee samenhangende factoren krijgen in de literatuur vaak geen of slechts zijdelingse aandacht. Dat mag ons bevreemden: moreel kan immers een belangrijke factor worden genoemd voor het verloop in diverse situaties van „strijd" (zoals oorlog, ernstige ziekte, sport). Moreel is dan op te vatten als bereidheid tot inzet en kan betrekking hebben op individuen of groepen. Veel, voornamelijk psychologische factoren zijn van invloed op het moreel; zo kunnen worden genoemd: zelfvertrouwen, vertrouwen in eigen leiders en organisatie, training, eigen middelen, religie, pijn, angst, ver-

Afb. 1 Frontposities in Korea 1950-1953

moeidheid, honger, omgeving en weersgesteldheid. Terug nu naar de Koreaanse Oorlog, waar de VN-luchtstrijdkrachten de tegenpartij in de loop van de strijd zeer omvangrijke verliezen hebben toe-

gebracht, zowel aan mensen als aan materieel. Een niet te onderschatten nevenaspect blijkt echter de invloed van de fysieke verliezen op het moreel van de communistische troepen te zijn geweest. Op dit aspect inspelende zijn de VN-lucht-

strijdkrachten ook nog ingezet voor psychologische oorlogvoering als zodanig. Het is met name op de psychologische aspecten van de VN-luchtoperaties, i.c. de invloed van deze operaties op het vijandelijke moreel, dat dit artikel de aandacht wil vestigen.

De Noordkoreaanse veldtocht

Het Noordkoreaanse leger (NKPA), dat op 25 juni 1950 de 38e breedtegraad overschreed, was goed uitgerust voor de veldtocht tegen het militair zwakke Zuid-Korea. De troepen waren uitstekend geoefend en hadden een hoog moreel. De Noordkoreanen en hun Russische adviseurs hadden bij hun invasie in Zuid-Korea geen tegenstand verwacht van de VS of andere landen. Bovendien gingen de communisten ervan uit dat Zuid-Korea dermate snel zou kunnen worden bezet dat eventuele interventie van derde landen niet op tijd zou kunnen zijn geëffectueerd. Beide communistische uitgangspunten bleken onjuist, want minder dan acht uur nadat de Veiligheidsraad op 27 juni 1950 tot interventie had besloten, waren gevechtsvliegtuigen van de Amerikaanse Far East Air Forces (FEAF) actief in Korea. Om de militaire hulp van VN-leden die gevolg zouden geven aan de VN-oproep van 27 juni gecoördineerd te kunnen inzetten, werd ingevolge een Amerikaans voorstel op 8 juli 1950 het United Nations Command (UNC) in Zuid-Korea opgericht. Ook de Zuidkoreaanse strijdkrachten werden geïntegreerd in het UNC. De Veiligheidsraad ging akkoord met Amerikaanse leiding van de VN-strijdkrachten in Korea; president Truman benoemde generaal Douglas MacArthur tot commandant van het UNC.

De VN-luchtstrijdkrachten in de Koreaanse Oorlog werden voornamelijk gevormd door FEAF-eenheden met aanvulling van vliegende eenheden van de US Navy en het US Marine Corps. Onder bevel van C-FEAF stonden ook de ter beschikking van de VN gestelde squadrons of flights van Australië, Zuid-Afrika, Thailand, Canada, Griekenland en Zuid-Korea zelf. De in de Koreaanse Oorlog ingezette gevechtseenheden van FEAF waren de 5th (Tactical) Air Force (5th AF) en Bomber Command (BomCom). 5th AF werkte nauw samen met de Amerikaanse 8th Army in Korea en had, behalve de altijd belangrijke luchtverkenning, als hoofdtaken het bevechten van het luchtoverwicht, het uitvoeren van interdictie en het geven van directe steun aan grondtroepen. Doordat de Noordkoreaanse Luchtmacht (NKAF), die

slechts beschikte over een handjevol verouderde Russische gevechtsvliegtuigen, de VN-luchtstrijdkrachten het luchtoverwicht nauwelijks betwistte en luchtgevechten vermeed en bovendien 5th AF in de loop van juli 1950 het merendeel der NKAF-vliegtuigen op de grond kon vernielen, bezaten de VN-luchtstrijdkrachten sinds ongeveer half juli 1950 het absolute luchtoverwicht boven Korea. Met uitzondering van het noordelijke deel van Noord-Korea, waar van november 1950 af Mig-15's de heerschappij in de lucht trachtten te heroveren, bleef de uitzonderlijke toestand van absoluut luchtoverwicht voor de VN-luchtstrijdkrachten bestaan. Daarom kon in de Koreaanse Oorlog de luchtmacht zich nagenoeg volledig wijden aan interdictie- en directe-steunoperaties.

In de loop van juli 1950 rukte de NKPA op tot het uiterste zuiden van Korea (afb. 1). Ondanks de versterkingen van 8th Army, die werden ingevlogen uit Japan, vreesde generaal MacArthur Korea niet te kunnen behouden. Het UNC vocht tegen een „aggressive and well-trained professional army equipped with tanks and perhaps other ground material quite equal and in some categories superior to that available here”, aldus MacArthur in juli 1950 [2]. De toestand aan het front werd door VN-commandanten begin juli 1950 steeds beschreven in termen variërende van „kritiek” tot „in toenemende mate problematisch”. Bleek de NKPA uitstekend te zijn voorbereid op een landcampagne, de oorlogsvoorbereiding van de Noordkoreanen vertoonde in die eerste weken van het conflict duidelijke tekortkomingen waar het ging om het weerstaan van luchtaanvallen. De Noordkoreaanse soldaten bleken in het begin van de oorlog geen idee te hebben van wat vliegtuigen tegen grondtroepen konden uitrichten. Zo kon het voorkomen dat bij luchtaanvallen op Noordkoreaanse konvoeien soldaten in de vrachtwagens bleven zitten en uit de auto's met handvuurwapens begonnen te schieten op de „strafende” (d.i. met boordwapens vurende) vliegtuigen. De door de snelle opmars ook snel langer wordende NKPA-aanvoerlijnen — spoorlijnen en wegen — werden niet door luchtdoelartillerie tegen luchtaanvallen verdedigd. Ook werd nauwelijks aandacht besteed aan het verspreiden of camoufleren van voertuigen en tanks. De Noordkoreanen hadden de opbouw van hun strijdkrachten gebaseerd op een verwachte strijd tegen alleen de Zuidkoreaanse strijdkrachten. En Zuid-Korea beschikte niet over een luchtmacht van enige betekenis. Waar de VN-grondstrijdkrachten niet waren opgewassen tegen de

Noordkoreaanse overmacht op de grond en de kleine NKAF al vroeg in juli was geneutraliseerd, zou dan ook de VN-luchtmacht een beslissende rol spelen in het stoppen van het Noordkoreaanse offensief.

In verband met de gedurende juli 1950 voortdurend kritieke situatie op de grond moest 5th AF in die maand de hoogste prioriteit geven aan directe steun aan de grondstrijdkrachten. Ook B-29 middelzware bommenwerpers van Bomber Command (BomCom) werden in die kritieke fase van de strijd ingezet voor directe steun. De opmars van de NKPA strekte zich sedert het begin van de oorlog uit van kust tot kust. Een zwaartepunt in het Noordkoreaanse offensief ontstond op 10 juli bij Chonan, waar de 24e Divisie (US Army) onder de voet dreigde te worden gelopen. Alle beschikbare B-26's, F-51's, F-80's en F-82's werden die dag ingezet voor steun aan de 24e Divisie. Er werden de vijand grote materieel- en personeelsverliezen toegebracht. B-29's vlogen armed-reconnaissance-missies achter de frontlijn, overigens met weinig succes. Krijgsgevangenen militairen van de 3e Divisie-NKPA bij Chonan verklaarden dat de gevechtskracht van hun divisie aanmerkelijk was gedaald door gebrek aan voedsel en slaap als gevolg van de luchtaanvallen [3]. De wil tot vechten leek echter bij de Noordkoreanen nog volop aanwezig; de opmars van de NKPA was bij Chonan slechts korte tijd vertraagd. Ook elders langs

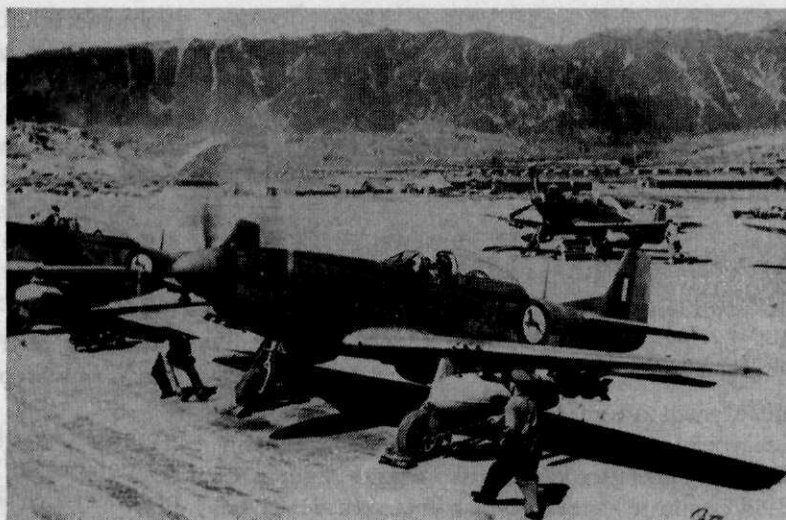
het brede front zette Noord-Korea zijn offensief voort.

In de loop van juli 1950 werden de VN-strijdkrachten langzaam maar zeker versterkt. De eerste Mustang-squadrons, die uit Japan naar Korea werden overgeplaatst, konden daar van 15 juli af worden ingezet voor directe steunoperaties. De F-80 straaljagers, waarvoor nog geen geschikte vliegvelden in Korea waren, vlogen uit Japan dagelijks zo'n 200 sorties directe steun. De B-26's werden ingezet voor aanvallen op doelen direct achter het front, voornamelijk bruggen en opslagplaatsen. Het doeltreffendste element van de vuurkracht van 5th AF werd echter gevormd door de F-51 Mustangs (afb. 2) op de Koreaanse bases, die snel boven het front konden zijn wanneer de grondsituatie onmiddellijke luchtsteun eiste. De Mustang was in die dagen als enig VN-vliegtuig bewapend met napalmbommen, die erg effectief bleken tegen vijandelijke tanks en troepen. De napalmaanvallen werkten sterk demoraliserend op de Noordkoreaanse infanterie of, zoals een Amerikaanse majoor opmerkte: „The enemy didn't seem to mind being blown up or shot. However, as soon as we would start dropping thermite or napalm in their vicinity they would immediately scatter and break any forward movement” [4]. De VN-luchtaanvallen begonnen tegen het einde van juli resultaten af te werpen in de vorm van een zich veranderende wijze van optreden van de

Afb. 3 B-26 van de 5th AF tijdens interdictieoperatie boven Noord-Korea

Afb. 2 F-51 Mustangs, hier van de Zuidafrikaanse luchtmacht, gereed voor actie in Korea

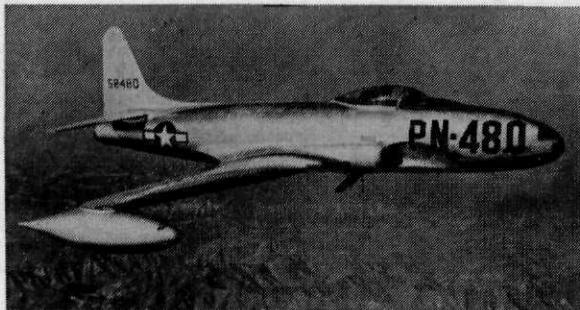
Noordkoreanen. De Noordkoreaanse soldaten waren nog slechts met tegenzin te bewegen overdag te vechten. Wanneer overdag werd verplaatst maakte de vijand nu gebruik van kleine paden door het terrein. Ook werd nu zorgvuldige camouflage van mensen en materieel toegepast. Aldus werd de kwetsbaarheid van de Noordkoreanen voor luchtaanvallen minder, maar ook de snelheid van het offensief nam af.

Eind juli 1950 waren de VN-grondstrijdkrachten in staat zich zonder aanhoudende massale luchtsteun te verdedigen tegen de NKPA. Een deel van de vliegtuigen van 5th AF, voornamelijk B-26's, werd nu vrijgemaakt voor interdictieoperaties in het vijandelijke achterland (afb. 3). Ook de B-29's werden niet langer meer gebruikt voor de met deze strategische bommenwerpers nauwelijks succesvol uit te voeren armed recce. BomCom had sinds 18 juli al opdracht tussen het front en de 38e breedtegraad interdictieoperaties uit te voeren. Voorts werden de B-29's ingezet tegen de munitiefabrieken, metaalindustrieën en elektriciteitscentrales in Noord-Korea die in totaal achttien strategische doelen vormden. Daar echter de NKPA voornamelijk uit het vrijgebied Mandsjoerije werd bevoorrad, hadden de strategische bombardementen in Noord-Korea weinig betekenis voor de Noordkoreaanse oorlogvoering. De bevoorrading van de NKPA vond inmiddels, vanwege de onderzonden grote kwetsbaarheid voor luchtaanvallen van de bevoorradingscolonnes en -treinen bij dag, ook geheel 's nachts plaats. Daarom werd door 5th AF overgegaan tot nachtinterdictie met B-26's, waarbij goede resultaten werden geboekt. De Noordkoreaanse aanvoer van gemiddeld 200 ton per dag, begin juli, werd door de interdictiecampagne van de VN-luchtstrijdkrachten gereduceerd

tot ongeveer twintig ton per dag in augustus. Door directe vernietiging en door honger en tekorten aan gevechtsvoorraden werd het vijandelijke offensief medio augustus 1950 tot staan gebracht op een afstand van zo'n 100 km van Poesan. Tot 15 september zou er rond het Poesanbruggehoofd een betrekkelijk stationair front bestaan (afb. 1). Beide partijen trokken krachten samen en hergroepeerden voor de beslissende strijd.

De strijd om het Poesanbruggehoofd

In de maand voor het gecombineerde VN-tegenoffensief bij Inchon en Poesan werden de directesteun- en interdictieoperaties van 5th AF en BomCom alsmede US Navy en Marines onverminderd voortgezet. Hoewel de aanvoer van vijandelijk oorlogsmaterieel door de VN-luchtoperaties ernstig werd gehinderd, slaagden de Noordkoreanen toch erin hun strijdkrachten rond het Poesanbruggehoofd qua materieel en mankracht uit te breiden. De VN-divisies in het bruggehoofd waren ondanks versterkingen nog steeds numeriek aanmerkelijk zwakker dan de vijand, maar de druk, die door de aanhoudende luchtoperaties op de NKPA werd uitgeoefend, begon langzamerhand zijn sporen achter te laten op het moreel en dus de gevechtswaarde van de Noordkoreaanse soldaten. Zo vertelde de gevangengenomen chef-staf van de 13e Divisie-NKPA, kolonel Lee Hak Koe, sprekende over F-80 (afb. 4) aanvallen op zijn divisie: „... that the Air Force should use more jets, that not only did they come in quickly and destroy the target with a great element of surprise, but also that the soldiers feared them because of the great speed and the way the aircraft appeared before the sound of its flight reached them to

Afb. 4 F-80 Shooting Star, gevreesd door de Noordkoreaanse troepen

make them aware of its presence" [5]. Kolonel Lee voegde daaraan nog toe dat de vaak eenvoudige en ongeletterde Noordkoreaanse soldaat de F-80 begon te vereenzelvigen met een niet te bevatten mysterie waarvoor hij een primitieve angst koesterde. Andere inlichtingen toonden aan dat de Noordkoreanen, die reeds hypergevoelig waren geworden voor luchtaanvallen overdag, ook een redeloze angst hadden voor de B-26's op nachtelijke interdictiemissies. De krijgsgevangen Amerikaanse generaal Dean, C-24e Divisie, rapporteerde later dat tijdens zijn transport uit het frontgebied zijn Noordkoreaanse bewakers 's nachts, hoe donker het ook was, zodra zij maar een vliegtuig meenden te horen van de vrachtwagens sprongen en dekking zochten [6]. Nadat in augustus en begin september 1950 nog twee grote offensieven van de NKPA op het Poesanbruggehoofd waren afgeslagen, nam MacArthur het initiatief over van de door luchtaanvallen fysiek en moreel verzwakte vijand.

Het VN-offensief tegen de NKPA

Op 15 september 1950 begonnen de VN-strijdkrachten hun tegenoffensief met de amfibische landingsoperatie bij Inchon en de uitbraak uit het Poesanbruggehoofd. Na enkele dagen van plaatselijk hardnekkige tegenstand bleek de hoofdmacht van de NKPA, die rond Poesan was geconcentreerd, te zijn uitgeput door verliezen en honger als gevolg van het eerdere VN-interdictieprogramma. Bij de grondoperaties op de kust bij Inchon alsook van het Poesanbruggehoofd uit werd weer op grote schaal directe steun geleverd door VN-vliegtuigen. Bij de planning van het tegenoffensief uit het bruggehoofd had de C-8th Army luchtoperaties gepland die specifiek waren gericht op een maximaal schokeffect bij de vijand. Het ging hier om „area bombing" met B-29's van NKPA-concentraties. Hoewel slecht weer deze operaties enkele dagen vertraagde, werden zij met

groot succes uitgevoerd bij zonsopgang op 18 september. De eerste dagen vloog 5th AF in het Poesangebied dagelijks meer dan 300 directe-steunsorties. De VN-grondtroepen rukten snel op naar het noorden en ontmoetten tijdens hun opmars weinig georganiseerde tegenstand. De strijdmacht, die bij Inchon aan land was gegaan, boekte eveneens succes tegen de Noordkoreanen. Op alle fronten was de NKPA op de terugtocht.

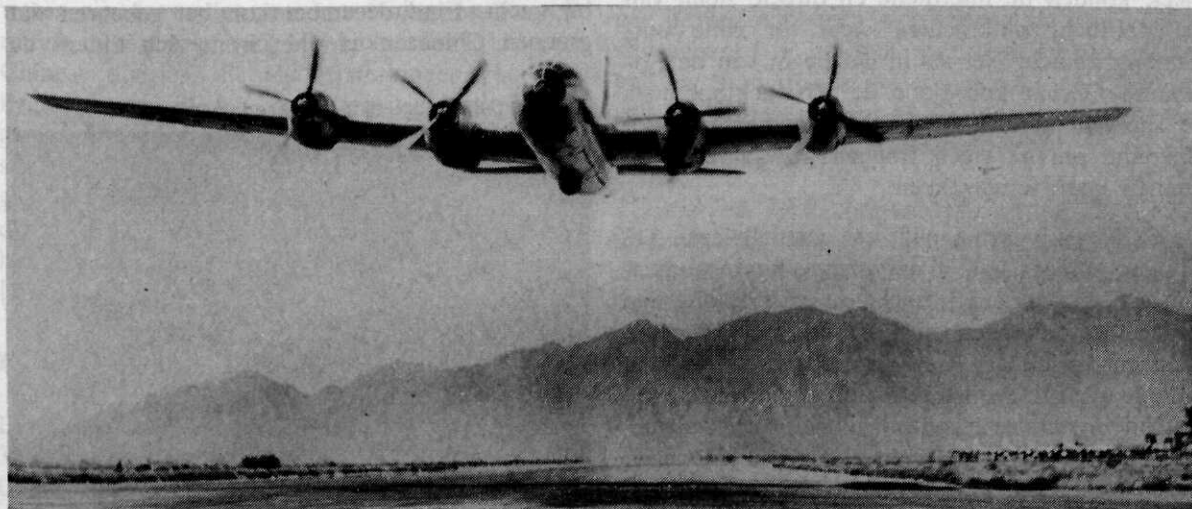
Nederlaag NKPA door laag moreel — resultaat der VN-luchtoperaties

Voor het eerst sinds de begindagen van de oorlog vertoonden de Noordkoreaanse soldaten met hun materieel zich weer overdag op de wegen, nu echter om te vluchten. Veel Noordkoreaanse militairen waren zo murw geslagen dat zij niet eens meer dekking zochten wanneer zij werden aangevallen door vliegtuigen [7]. Van 15 september af hadden B-29's (afb. 5) boven de Noordkoreaanse troepen duizenden pamfletten uitgeworpen die een oproep bevatten tot overgave en een verzekering dat krijgsgevangenen een goede behandeling wachtte. Deze vorm van psychologische oorlogvoering bleek zeer doeltreffend. Grote aantallen totaal ontredde militairen bekenden genoeg te hebben van de oorlog en gaven zich over. In totaal werden meer dan 100.000 Noordkoreanen krijgsgevangen gemaakt, waaronder behalve personeel van de NKPA-gevechtstroepen ook veel militairen van ondersteunende eenheden. Nabij Seoel bijvoorbeeld gaf op 27 september 1950 een groep van 104 Noordkoreanen zich over aan een Amerikaanse eenheid; ieder van de Noordkoreanen droeg een door de B-29's uitgeworpen pamflet bij zich [8].

De totale personeelsverliezen ten gevolge van luchtaanvallen beliepen thans ongeveer een derde van de sterkte van de oorspronkelijke tien divisies die op 25 juni 1950 de vijandelikheden waren begonnen [9]. Ook de materiële verliezen, toegebracht door VN-luchtaanvallen, waren aanzienlijk. Maar het verlies van het moreel bij de NKPA-troepen was volledig. Eind september was er nergens sprake meer van georganiseerd optreden van de NKPA, een leger dat drie maanden tevoren nog een geduchte tegenstander was geweest. In de herfstmaanden van 1950 heeft de Amerikaanse inlichtingendienst een onderzoek uitgevoerd naar het aandeel dat de diverse elementen van de VN-strijdkrachten hadden gehad in het verslaan van de NKPA. Ervan uitgaande dat de vijand zelf het beste kon beoordelen waarom hij

was verslagen, zijn toen ongeveer 2000 Noordkoreaanse krijgsgevangenen ondervraagd. Bij dat onderzoek is gebleken dat de intensieve luchtoperaties van de VN-gevechtsvliegtuigen tegen de numeriek superieure Noordkoreaanse troepen zonder twijfel beslissend waren geweest voor de Noordkoreaanse nederlaag [10]. Een Noordkoreaanse militaire arts vertelde dat het moreel van de troepen in de eerste oorlogsweken extreem hoog was geweest. In de tweede maand echter was er een markante daling van het moreel opgetreden als gevolg van de intensiteit en uitwerking van de VN-luchtaanvallen. Volgens deze arts waren de Noordkoreaanse soldaten sinds eind augustus alleen nog blijven vechten omdat zij bang waren anders door hun eigen officieren te worden doodgeschoten. In de geleerden van de Noordkoreanen was al snel het besef gegroeid dat de hun beloofde eigen luchtmacht er niet zou komen. Ook de inadequate afweermiddelen van de NKPA tegen vliegtuigen — voornamelijk zware machinegeweren — droegen niet bij tot enige verhoging van het moreel. Als soorten van luchtaanvallen die het sterkste het moreel drukten, noemden de krijgsgevangenen raketaanvallen en beschietingen met boordwapens. Van de ondervraagden noemde 18% VN-luchtoperaties als directe oorzaak waardoor hun bereidheid om te vechten verdween. Van de overige redenen voor het lage moreel was ten minste 45% indirect toe te rekenen aan VN-luchtacties (zie de hierbij afgedrukte tabel). De conclusie is gerechtvaardigd dat bij de nederlaag van de NKPA de psychologische effecten van de luchtaanvallen — resulterende in een laag moreel — een grotere rol hebben gespeeld dan de vernietiging van Noordkoreaanse gevechtspotentieel.

Afb. 5 B-29 tijdens de start

Resultaten van Amerikaans onderzoek naar het lage moreel van de NKPA (november 1950)*

Reden van laag moreel	Aantal opgaven	Percentage
Voedseltekort	176	21,4 ²
VN-luchtaanvallen	148	17,9 ¹
Te weinig training	93	11,3
Tekort wapens/uitrusting	81	9,8 ²
Onvoldoende rust/slaap	68	8,2 ²
Gedwongen in dienst	52	6,3
Personeelsverliezen	51	6,2 ²
Oorlog zinloze zaak	40	4,9
VN-artillerie	39	4,7
Desertie	28	3,3 ²
Ruwe behandeling door officieren	13	1,6
Te weinig aanvulling personeelsverliezen	12	1,5
Onvoldoende kleding	10	1,2
Overige oorzaken	14	1,7
Totaal	825	100,0

* Ontleend aan: R. F. Futrell — The United States Air Forces in Korea 1950-1953. Duell, Sloan and Pearce, New York (1961)163.

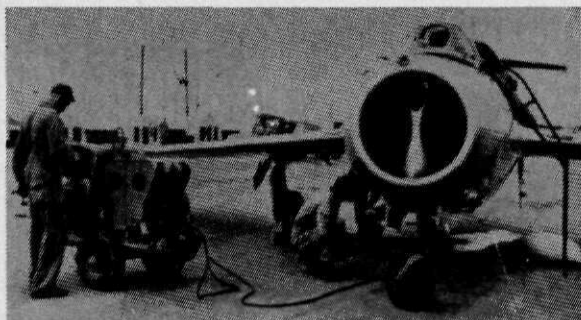
¹ VN-luchtaanvallen directe oorzaak laag moreel van NKPA.

² Oorzaak laag moreel indirect toe te rekenen aan VN-luchtaanvallen.

Toen de eerste eenheden van het VN-leger eind oktober 1950 de Yaloe bereikten (afb. 1) was de oorspronkelijke oorlog met Noord-Korea feitelijk voorbij. De NKPA was verslagen en Noord-Korea was nagenoeg veroverd. Een oorlog met een „nieuwe” vijand stond echter op het punt te beginnen. Op 26 november 1950 mengde Communistisch China zich in de strijd met een groot-scheeps offensief tegen de VN-strijdkrachten.

Oorlog met Communistisch China

De opbouw en concentratie van de Communis-

Afb. 6 Mig-15 van de CCAF wordt gereedgemaakt voor actie

tisch-Chinese strijdkrachten (CCF) voor het offensief in november 1950 hadden kunnen plaatsvinden ten noorden van de Yaloe, waar de VN-luchtmacht ingevolge een besluit van de Algemene Vergadering niet mochten opereren. In het begin van het offensief was interdictie door de geringe diepte van het gebied tussen het front en de Yaloe nauwelijks uit te voeren. Een andere belemmering voor VN-luchtacties werd gevormd door de Chinese luchtmacht (CCAF) die sinds begin november met succes Mig-15's (afb. 6) inzette tegen de VN-vliegtuigen. Door hun geringe vliegbereik en gebrek aan vliegvelden in Noord-Korea traden de Mig-15's overigens alleen op boven het noordelijke deel van Noord-Korea, dat door de VN-vliegers al snel „Mig-Alley” werd gedoopt. Eerst de komst van de nieuwe F-86 Sabre (afb. 7) in Korea betekende dat de Mig-15 geen werkelijke bedreiging voor het VN-luchtoverwicht kon gaan vormen. Ondertussen moesten de VN-troepen door de overweldigende overmacht van het Chinese leger onder grote verliezen terugtrekken; een volledige debacle dreigde. Naarmate de CCF verder naar zuidelijke streken oprukte, waar het VN-luchtoverwicht volledig onbetwist bleef, konden de interdictie en directe steun van de VN-luchtmacht weer tot volle ontplooiing komen. Net als in het begin van de Koreaanse Oorlog kon door de VN-luchtoperaties de snelheid van de vijandelijke opmars worden afgeremd om de eigen troepen georganiseerd te kunnen laten terugtrekken.

De CCF was voornamelijk een guerrillaleger. De Chinese soldaat had in jarenlange interne onlusten in China geleerd 's nachts te vechten of lange marsen te maken en zich overdag te verbergen. Wanneer hij bij dag moest optreden, wist hij zich en zijn uitrusting uitstekend te camoufleren. Ook was hij in staat te leven op minimale rantsoenen. De geharde en goed gedisciplineerde Chinezen waren tegenstanders die zowel voor de grondtroepen

als voor de luchtmacht van de VN moeilijk waren te bevechten. De Chinese intentie was de VN-strijdkrachten snel, zo mogelijk nog noordelijk van Pyongyang, te verslaan. Toen het generaal Lin Piao's 4e Veldleger niet was gelukt een beslissende overwinning te behalen op de snel terugtrekkende 8th Army gaven de Chinezen hun gebruikelijke voorzichtigheid op. Teneinde de VN-troepen in te halen besloten de Chinese commandanten tot lange geforceerde marsen bij daglicht over de hoofdwegen. De CCF had, evenals de NKPA, nooit eerder gevochten tegen een vijand met een grote en sterke luchtmacht. Van het niet door het UNC uitgeschakelde personeel van de NKPA, dat zich had aangesloten bij de CCF, hadden de Chinezen kunnen vernemen wat de kracht van het VN-luchtwapen was. Dat is kennelijk niet gebeurd, óf de Chinezen hebben de Noordkoreanen niet serieus genomen. Evenals de Noordkoreanen enkele maanden eerder, zou ook het Chinese leger snel leren dat het zonder effectieve eigen afweermiddelen of -maatregelen erg kwetsbaar was voor luchtaanvallen, zowel fysiek als moreel.

Ook Chinees moreel kwetsbaar voor luchtaanvallen

De Chinese troepen — gemakkelijke doelen nu zij zich overdag langs grotere wegen verplaatsten — marcheerden aanvankelijk gewoon door tijdens luchtaanvallen. 's Nachts hielden de vrachtwagen-colonnes hun lichten aan, ook wanneer zij uit de lucht werden beschoten [11]. Na door VN-luchtoperaties enorme verliezen te hebben geïncasseerd voelden de Chinezen zich omstreeks medio december 1950 gedwongen terug te keren tot hun gebruikelijke manier van verplaatsen en vechten bij nacht. Eind december kon het gebeuren dat groepen Chinezen aan het front zich tijdens de

Afb. 7 F-86 Sabre tijdens lancering van raket

verwarring na een luchtaanval overgaven. Zij hadden genoeg geleden van de luchtaanvallen, zo vertelden zij [12]. Door de verliezen en de ernstig gestoorde aanvoer van personeel en materieel, alsmede de angst als gevolg van de intensieve luchtaanvallen bij dag en nacht liep het Chinese offensief dood ter hoogte van de lijn Pyongtaek—Wonjoe.

Het was inmiddels januari 1951. Er zouden enkele maanden volgen waarin na harde strijd met wisselend succes uiteindelijk het min of meer gestabiliseerde front van de laatste twee jaar van de oorlog zou ontstaan. Het, naar later bleek laatste, grote Chinese offensief in de Koreaanse Oorlog vond plaats in april en mei 1951. De door luchtaanvallen fysiek en moreel geteisterde CCF moest voor dat voorjaarsoffensief op grote schaal versterkingen aanvoeren uit Mandsjoerije. Die Chinese aanvullingen moesten in lange geforceerde nachtmarsen naar het front lopen, van de Yaloe een afstand van ongeveer 450 km. De eenheden legden deze afstand af in 2½ tot 4 maanden [13]. De vrachtwagens die de Chinezen nog overhadden, werden alleen ingezet voor munitietransport, e.d. De meesten van de Chinese soldaten ondergingen op hun mars naar het zuiden luchtaanvallen, voornamelijk overdag wanneer zij in schuilbivaks lagen. Zij durfden na een nacht lopen geen onderdak te zoeken in huizen of dorpen, waar zij kennelijk een verhoogde kans op luchtaanvallen aanwezig achtten [14]. In de uitzonderlijk koude Koreaanse winter van 1950-'51, met temperaturen overdag tot -25°C , moesten de troepen uitrusten en slapen in kuilen en greppels. Tegen het einde van december werden grote groepen Chinese militairen waargenomen die in wanorde naar het noorden terugtrokken. Meer dan de helft van deze mannen had bevroren ledematen; klaarblijkelijk waren zij afgesneden van hun leiding en bevoorradings als gevolg van VN-luchtacties [15]. De Chinese divisies, die als versterkingen voor het front moesten dienen, bereikten de frontlinie uitgeput door de nachtmarsen, het uithakken van schuilplaatsen tegen luchtaanvallen, bevriezing en gebrek aan slaap. Aldus hadden de Chinese soldaten, die de VN-luchtaanvallen tijdens hun mars hadden overleefd een uitzonderlijk laag moreel [16].

Laatste grote CCF-offensief

Eind april 1951 lag de frontlijn globaal op de 38e breedtegraad. Op 22 april 's avonds zette de CCF haar laatste grote offensief in. De commu-

nistische radiozender in Pyongyang verkondigde triomfantelijk dat deze „Grote rode aanval” het UNC zou vernietigen. De Chinezen zetten voor deze „all out”-aanval ongeveer zeventig infanteriedivisies in, ook veel artillerie maar weinig tanks. De Chinese tactiek was die van de „mensenzee”, het in de strijd werpen van de ene golf soldaten na de andere om de verdedigers te overspoelen. De VN-luchtstrijdkrachten leverden massale directe steun aan 8th Army. Voor het eerst in de Koreaanse Oorlog werden door B-26's en B-29's succesvolle nachtelijke directe-steunmissies gevlogen. De bommenwerpers werden onder radargeleiding van de grond boven hun doelen gebracht. Aan de grote massa's vijandelijke soldaten werden zeer zware verliezen toegebracht. Na initiële terreinwinst werden de Chinese aanvallers in de loop van mei teruggeslagen op hun uitgangsstellingen. Gesteund door vliegtuigen van 5th AF, BomCom en US Navy zette 8th Army op 22 mei 1951 een tegenoffensief in. De totaal gedemoraliseerde Chinese troepen probeerden massaal van het gevechtsterrein te vluchten.

Een illustratie van de rol die de luchtoperaties hadden gespeeld in het breken van de Chinese gevechtsbereidheid geeft het volgende voorval [17]. Captain Edsel L. George, een vliegende forward air controller, vloog op 28 mei 1951 boven het gevechtsterrein bij Hwachon. George zou een formatie jachtvliegtuigen, die boven hem cirkelde, leiden naar een opstelling van ingegraven Chinese infanterie. Toen hij boven het doel kwam lag dat onder zwaar artillerievuur. Nadat de artillerie op verzoek van George het vuren had gestaakt nam hij een vreemd schouwspel waar. De Chinese soldaten, die in hun schuttersputten en andere schuilplaatsen het artilleriebombardement hadden doorstaan, kwamen zodra zij de vliegtuigen boven zich zagen, nog voordat de eerste jager zijn aanval kon inzetten, met witte lappen zwaaiend overeind uit hun opstellingen. Captain George gelastte de jageraanval af en verzocht de troepen van 8th Army op de grond de overgave te accepteren.

Tijdens het CCF-voorjaarsoffensief en het VN-tegenoffensief in april en mei 1951 werden, evenals eerder boven de NKPA, op grote schaal boven de Chinese troepen pamfletten met oproep tot overgave uitgeworpen. In mei 1951 gaven bijna 12.000 Chinese soldaten zich gevangen. Gebrek aan voedsel en munitie, beide directe gevolgen van de VN-interdictie, waren de voornaamste oorzaken. Ook de psychologische oorlogvoering droeg zeker bij; behalve in de pamfletten werd ook tot

overgave opgeroepen door sterke luidsprekers onder vliegtuigen die boven de linies vlogen [18]. Het aantal communistische soldaten dat zich in mei 1951 overgaf was niet zo groot geweest sinds de periode van de landingsoperatie bij Inchon.

De leider van de communistische delegatie bij de wapenstilstandsonderhandelingen die op 10 juli 1951 begonnen, luitenant-generaal Nam Il, vatte de rol van de VN-luchtstrijdkrachten bij de communistische nederlaag als volgt samen: „Without the support of the indiscriminate bombing by your air and naval forces, your ground forces would have long ago been driven out of the Korean peninsula by our powerful and battle-skilled ground forces” [19].

Gestabiliseerd front

Van 10 juli 1951 tot 27 juli 1953 — de datum van het wapenstilstandsverdrag — was het front in midden-Korea min of meer gestabiliseerd. Terwijl in deze periode met diverse onderbrekingen onderhandelingen werden gevoerd tussen de VN en Noord-Korea vonden ook nog regelmatig aan het front harde gevechten plaats. Beide partijen hadden evenwel hun politieke doelstelling — de vereniging van de beide Korea's — opgegeven en daarom ook het militaire doel, de bezetting van geheel Korea. Het wederzijdse streven was een voor beide partijen aanvaardbare wapenstilstand te sluiten. Als gevolg van de veranderde politieke en militaire doelstelling was ook de UNC-strategie veranderd. De grondstrijdkrachten kregen opdracht een sterke verdedigingslinie te behouden, de luchtstrijdkrachten kregen de taak de vijand de mogelijkheid te ontzeggen tot het lanceren van een beslissend offensief. Tevens moest de luchtmacht maximale druk blijven uitoefenen op de vijand in Noord-Korea om zo de communisten te bewegen een voor de VN — en dus Zuid-Korea — voordelige wapenstilstand te accepteren. De VN-grondtroepen konden over het algemeen met eigen organieke middelen de situatie aan het front meester blijven. Directe-steunoperaties werden daarom alleen bij dringende noodzaak uitgevoerd. De hoogste prioriteit bleven de VN-luchtstrijdkrachten geven aan interdictie. Ook werd een deel van de luchtmachtinspanning met succes gebruikt om de aanleg van Noordkoreaanse vliegvelden te verhinderen. Gedurende de twee jaar voor de wapenstilstand behield UNC het luchtoverwicht en bleven de communisten onder maximale druk van de VN-luchtoperaties.

De verliezen die de communisten leden als gevolg

van het interdictieprogramma waren aanzienlijk. In de periode van juli 1951 tot juni 1953 werden in Korea door VN-luchtaanvallen meer dan 75.000 voertuigen, 1000 locomotieven en 16.000 spoorwagons vernietigd of beschadigd [20]. Andere veel bestookte doelen waren troepenconcentraties, bruggen, opslagplaatsen en andere militaire installaties. Als gevolg van hun grote verliezen voelden de communisten zich genoodzaakt tot vergaande spreiding van hun voorraden in dorpen en steden. Om het bevoorradingssysteem in stand te houden werden Noordkoreaanse burgers gedwongen dienst te verrichten in reparatieploegen en bij het nachtelijke transport van materieel. Het UNC had steeds ernaar gestreefd verliezen onder de burgerbevolking zoveel mogelijk te vermijden, want de communisten zouden burgerverliezen kunnen uitbuiten in hun anti-VN propaganda; daarom werden boven doelgebieden, veelal dorpen en steden, enkele dagen voor een luchtaanval pamfletten uitgeworpen. In deze pamfletten werden Noordkoreaanse burgers gewaarschuwd voor de komende aanval en opgeroepen te vluchten. Een dag na de aanval werden boven het gebombardeerde doel opnieuw pamfletten uitgeworpen met de mededeling dat men tevoren voor de aanval was gewaarschuwd [21]. Deze psychologische oorlogvoering was zeer succesvol. Vooral het superieure vooraf aankondigen van aanvallen die de eigen strijdkrachten daarna niet konden verhinderen, schokte het Noordkoreaanse moreel. Grote aantallen burgers liepen weg van hun werk en ontvluchtten de dorpen en steden. De gestoorde openbare orde gaf de Rode leiders extra zorgen en versterkte het verstorende effect van de VN-luchtoperaties op de communistische oorlogsinspanning.

Het interdictieprogramma van de VN-luchtmacht, als belangrijkste element van de luchtacties gedurende de onderhandelingsperiode, heeft nooit de vijandelijke bevoorrading geheel kunnen stoppen. Maar wel werd de CCF de mogelijkheid ontnomen tot een hernieuwd groot offensief. Tevens bleven de Noordkoreanen en Chinezen en daarmee hun onderhandelaars gebukt gaan onder de psychische druk van het VN-luchtoffensief. In maart 1953 — vier maanden voor het einde van de oorlog — bracht 5th AF een nieuw pamflet uit, dat de wapens „begeleidde” bij elke luchtaanval op vijandelijke troepenconcentraties. Het bevatte een vraag; het antwoord daarop moest de communisten duidelijk maken dat voortzetting van de oorlog voor hen zinloos zou zijn. Die vraag luidde: „Waar is de communistische luchtmacht?” [22].

Op 27 juli 1953 kwam, met het sluiten van het wapenstilstandsverdrag van Panmoejon, een einde aan de Koreaanse Oorlog.

Slotbeschouwing

In de Koreaanse Oorlog is het luchtoverwicht van het UNC tot twee keer toe de beslissende factor geweest bij het afslaan van een groot offensief. In de periode van de onderhandelingen kon vervolgens door de VN-luchtoperaties aan de communisten de mogelijkheid tot opbouw voor een nieuw offensief worden ontzegd. Twee keer, zowel door de NKPA als door de CCF, werd het vijandelijke offensief ingezet met numeriek superieure, goed getrainde en uitgeruste legers met een hoog moreel. Behalve het destructieve vermogen dat de VN-luchtmacht inzetten tegen de aanvallers hebben de psychologische effecten van de VN-luchtoperaties zeer zeker een grote rol gespeeld bij het beëindigen van deze oorlog. Tevens zijn in de loop van de Koreaanse Oorlog in toenemende mate de angst, ontredde en demoralisatie ten gevolge van de luchtaanvallen uitgebuit en versterkt door de bewust daarop gerichte psychologische oorlogvoering.

Gelijke resultaten als met de VN-luchtoperaties in de Koreaanse Oorlog bereikt zullen niet zonder meer ook in een ander conflict elders kunnen worden behaald. In de centrale sector van Europa bijvoorbeeld zal het bij een eventueel conflict ondenkbaar zijn dat één partij — gelijk het UNC in Korea — het absolute luchtoverwicht bezit. Ook zullen de beide partijen elkaanders strijdmachten wel op hun waarde weten te schatten, wat bij

de communisten in Korea zeker niet het geval was voor wat betreft de VN-luchtmacht. Niettegenstaande de situatie in Europa niet te vergelijken is met die in Korea, is er toch een voor onze situatie geldende conclusie te trekken.

Conclusie

Het algemene doel van de inzet van militaire middelen is de neutralisatie, al dan niet door vernietiging, van vijandelijk gevechtspotentieel. De nederlagen van de NKPA in het najaar van 1950 en van de CCF in mei 1951 leren ons dat de effectiviteit van wapens niet alleen mag worden beoordeeld naar het destructieve vermogen van de ingezette wapens. De Koreaanse Oorlog toont dat de psychologische effecten van wapens zelfs sterker kunnen zijn dan de vernietigende uitwerking daarvan.

De sterkste negatieve invloed op het moreel kan evenwel voortkomen uit het worden aangevallen met wapens waartegen men geen afweer of bescherming heeft. Daarom is het essentieel de wapens van een potentiële vijand te kennen, waarvoor een goede inlichtingendienst noodzakelijk is. Voorts is het van belang eigen middelen en personeel optimaal beschermd te hebben, niet in de laatste plaats omwille van het eigen moreel. Tegen deze achtergrond is het belangrijk op te merken dat thans in de centrale sector sterk de aandacht wordt geschonken aan „hardening” van essentiële middelen, alsmede aan het verkrijgen van goede en voldoende afweermiddelen tegen de numerieke meerderheid aan Warschau-Pact-tanks en -vliegtuigen.

Literatuur

1. R. A. Sleeuw — De luchtoorlog in Korea. *Mil. Spect.* 120(1951)(3).
F. E. Broers — De tactische luchtmacht in Korea. *Mil. Spect.* 120(1951)(8).
G. Treffers — De luchtoorlog boven Korea. *Mil. Spect.* 121(1952)(8, 9, 10).
C. J. Ponte — Tactical air rescue in Korea. *Mil. Spect.* 130(1961)(9).
W. A. M. Melis — De luchtbevoorrading in het Koreaanse conflict. *Mil. Spect.* 130(1961)(12).
C. Barendregt — De betekenis van de luchtmacht van de VN tijdens de Koreaanse Oorlog. *Mil. Spect.* 145(1976)(2).
2. R. F. Futrell — *The United States Air Force in Korea 1950-1953*. Duell, Sloan and Pearce, New York (1961)79.
3. Zie 2, blz. 86.
4. Zie 2, blz. 90.
5. Zie 2, blz. 125.
6. Zie 2, blz. 127 en 128.

7. Zie 2, blz. 156.
8. *The history of the United Nations Forces in the Korean War*, dl 4. The Ministry of National Defense of the Republic of Korea, Seoul (1973)693, 694.
9. E. M. Emme — *The impact of air power*. D. van Nostrand Company Inc., Princeton (1959)387.
10. Zie 2, blz. 159-166.
11. Zie 2, blz. 244.
12. Zie 2, blz. 246.
13. Zie 9, blz. 389.
14. Zie 2, blz. 246, 311.
15. Zie 2, blz. 246.
16. Zie 2, blz. 311.
17. Zie 2, blz. 342.
18. M. D. Schaafsma — *Het Nederlands Detachement Verenigde Naties in Korea 1950-1954*. Staatsuitgeverij, Den Haag (1960)143.
19. Zie 2, blz. 345.
20. Zie 9, blz. 396.
21. Zie 2, blz. 481 e.v.
22. Zie 2, blz. 609, 610.

Het neoneutralisme en zijn antecedenten

J. R. Evenhuis

journalist

In Nederland steekt een nieuw neutralisme de kop op dat zich ditmaal baseert op de verwerpelijke van een steeds verder gaande atoombewapening van de twee doorslaggevend machtsfactoren in de moderne wereld, Amerika en Rusland. Daaraan liggen ongetwijfeld honorabele overwegingen ten grondslag, maar twee dingen worden daarbij liever niet in het oog gevat.

1. Die atoombewapening is de allernieuwste vorm van een streven naar machts-evenwicht. Zij kan tot oorlog leiden, maar dan eerder wanneer dat evenwicht wordt verbroken dan wanneer het in stand blijft. Voor zover dat Nederlandse neoneutralisme — en Nederland maakt tenslotte als lid van de NAVO deel uit van een van de beide systemen die het evenwicht in stand houden — een bijdrage is tot die destabilisering zou het zichzelf in zijn honorabelste doelstelling, het bewaren van de wereldvrede, verslaan.

2. Het is zeer de vraag of het Nederlandse neoneutralisme wel zo exclusief als het voorgeeft een antwoord is op een eerlijke, angstige vraag. Waarschijnlijk is er meer reden de volle nadruk te laten vallen op dat *neo* van het neoneutralisme. Dan zou de bezorgdheid over de atoombewapening dus minder een echt gevoel zijn dan een nieuwe mogelijkheid om 's werelds loop, louter theoretisch, te vatten in oude denkgewoonten waaraan tot op heden het fiat van de werkelijkheid der internationale verhoudingen totaal heeft ontbroken. Maar men weet: desiderata zijn ook een manier om zich tegen een weerbarstige werkelijkheid te weren.

Het is bekend dat Nederlanders niet bijzonder geneigd zijn zich in de militaire aspecten van 's werelds loop te verdiepen. Zij brengen het gesprek dan liefst op andere zaken, bijvoorbeeld op morele desiderata die aantonen dat de wereld eigenlijk anders zou moeten lopen. Hun voorkeur gaat dan ook meer uit naar ont- dan naar bewapening. Wie met Nederlanders in een militair bondgenootschap zit dat erop is gericht met de militaire

aspecten van 's werelds loop rekening te houden is nog niet gelukkig. Voor de NAVO vormt het nú een probleem; maar lang voordat het om de stationering van raketten ging, was er al volop sprake van dezelfde spanningen in alle bondgenootschappen waarvan Nederland, in een meestal voorbijgaand moment van realisme, lid was geworden. Wrevelige critici van de Nederlandse houding op dit moment kunnen zich troosten met de gedachte dat het eigenlijk nooit anders is geweest. In dit verband een tekenend citaat:

Het was de toelichting van de Russische politiek Nederland afzijdig te houden en daardoor ook Amerika niet tot volle kracht te brengen. Deze politiek sloeg ten onzent in. Wij weigerden de raketten. Wij kwamen niet met de bijstand waarop Amerika telkens aanspraak maakte. De juridische verplichtingen werden niet erkend. Een uitdrukkelijke onzijdigheid, tegen de tractaten in, namen wij niet aan; praktisch gesproken echter bleef Nederland terzijde. Een spotprent stelt Nederland voor, vergeleken met een leeuwenwelpje dat in de wieg ligt te slapen. Rusland zoekt het in slaap te sussen, de Amerikaanse prairiehonden staan eromheen die trachten de zuigeling door blaffen uit de slaap te houden.

Zoals de stijl al verraadt is het geen eigentijds citaat. De woorden zijn van een auteur die zich nog niet wrevelig kon afvragen of Nederland wel goed eraan doet in NAVO-verband uit de pas te lopen, maar die zich wél al ergerde aan de wijze waarop Nederland zijn coalitieverplichtingen opvatte in een tijd toen Engeland min of meer de plaats van Amerika als „veiligheidsgarant” innam. Het citaat luidt in werkelijkheid dan ook als volgt.

Het was de toelichting van de Franse politiek Nederland afzijdig te houden en daardoor ook Engeland niet tot volle kracht te brengen. Deze politiek sloeg ten onzent in. Wij weigerden de hulp troepen waarom Maria Theresia telkens vroeg. Wij kwamen niet met de bijstand waarop Engeland telkens aanspraak maakte. (...) Een spotprent uit die dagen stelt Nederland voor, vergeleken bij een leeuwenwelpje dat in de wieg ligt te slapen. Frankrijk zoekt hem in slaap te

sussen, de Engelse doggen van hun kant staan eromheen die de zuigeling door blaffen trachten uit de slaap te houden. (J. A. van Hamel — *De vaste koers*. Amsterdam-Brussel (1946)67).

Dat was zo omstreeks 1740. De huidige impasse heeft dus antecedenten. De onwil 's werelds loop in de gaten te houden zit diep in de volksaard. Geen land was militair en mentaal zo slecht op de agressie van Hitler voorbereid als Nederland. Het had zich immers neutraal verklaard. Oorlogen en geruchten van oorlogen gaan Nederland niet aan.

Soms echter doen zij dat wél. Des te merkwaardiger dat het nooit tot een meer realistische kijk op de machtsverhoudingen in de wereld heeft geleid. Steeds opnieuw wordt een moraliserende uitweg gezocht uit de problemen die zich daar blijven presenteren, met een hinderlijke tendens zich weinig aan te trekken van wat „beter” zou zijn.

Gods hand in de geschiedenis

Toch heeft datzelfde Nederland eens een tachtigjarige leerschool doorlopen die, voor die tijd, het allerbeste onderricht in politiek en militair realisme betekende. Alle machtsverhoudingen die toen in de wereld speelden, concentreerden zich min of meer hiér, en een rijke buitenlandse historiografie heeft daarvan alles weten te maken. Hier vielen interessante lessen te leren.

De onwil zich te bemoeien met de militaire aspecten van 's werelds loop heeft zich evenwel zelfs hier niet verloochend. De Nederlandse geschiedschrijving over de Tachtigjarige Oorlog vormt een unicum. Zij heeft nauwelijks een poging gedaan die vrijheidsstrijd anders te beschrijven dan als een soort rechtstreeks ingrijpen van God in de geschiedenis. Als daarin niet direct metafysische dingen gebeurden, was de algemene toon van de manier waarop Nederlanders eeuwenlang kennis van de feiten van die strijd werd bijgebracht zeker sterk moraliserend.

The efforts of the Spaniards to defeat or subjugate the Calvinist Republic were viewed as some sort of crimen lesae majestatis divinae, treason to God.

Aldus de beste buitenlandse kenner van de Tachtigjarige Oorlog, de Engelsman Geoffrey Parker. In verband daarmee, zo zegt hij verder,

... the Dutch continue to study their revolt from a standpoint which is basically domestic, introspective, at times even parochial. (Spain and the Netherlands, 1599-1659. Londen (1979)80, 18).

Een typisch gevolg van deze instelling is geweest

dat er in de Nederlandse historiografie altijd nogal geringschattend is geoordeeld over de invloed van buiten op de gebeurtenissen hier. De Tachtigjarige Oorlog wordt zuiver gezien als een kwestie tussen de Nederlanders en de Spanjaarden. Er viel weliswaar niet te ontkennen dat er van tijd tot tijd ook hulp uit het buitenland was gekomen, maar die mocht eigenlijk geen naam hebben, zo vond men. Anjou en Leicester begingen alleen maar fouten. Parker is daarvan nog niet zo zeker: „A lofty contemplation of the ineptitude of foreign intervention in the Eighty Years' War does not, as is often supposed, exhaust the subject”, en men is des te meer geneigd hem daarin bij te springen omdat Nederland toen ongetwijfeld middenin een krachtveld van internationale machtsverhoudingen lag. Wat hier voorviel, interesseerde de toenmalige grote mogendheden stellig niet minder, ja waarschijnlijk méér, dan de Spaanse Burgeroorlog van 1936 de grote mogendheden van dié tijd; en gelijke oorzaken plegen gelijke gevolgen te hebben. Hoe dat ook zij, dit voorname aspect is in de Nederlandse historiografie niet tot zijn recht gekomen. Het heeft veel weg van een geschiedschrijving van de Spaanse Burgeroorlog waaruit het Condorlegioen en de Internationale Brigades worden weggelaten. Ja, de behoefte in de historiografie de strijd tegen Spanje zich vooral te laten afspelen in hogere, geestelijke regionen van moed en geloof is zó ver gegaan dat daarbij het stukje aarde waar hij plaatsgreep niet eens het volle pond kreeg.

Het is sindsdien misschien niet meer zó het geval geweest, maar een van de interessantste aspecten van het verzet tegen Spanje is geweest dat Nederland toen nog een land was dat in alle opzichten verdedigbaar bleek.

Parker citeert een Engelsman die in 1652 Nederland het „grote moeras van Europa” noemde: „They are a universal quagmire. Indeed, it is the buttock of the world, full of veins and blood, but no bones in it”. Niemand hoort natuurlijk graag dat zijn land het „achtereind van de wereld” is. Misschien verklaart zo iets echter voor een deel waarom een Nederlandse historiograaf van de Tachtigjarige Oorlog zijn blik liever naar boven richtte dan naar beneden, naar wat Parker de „physical and military geography of the north-west Netherlands” noemt. Een feit is in elk geval dat de schrijver die dat soms wél deed op een slechte ontvangst kon rekenen. Nog tot in onze eeuw waren zulke meer platvloerse perspectieven, zelfs als bescheiden antidotum tegen het half-theologische licht waarin de opstand tegen Spanje

in de regel werd gezien, ongevraagd. Toch hadden zij kunnen helpen de voorwaarden voor beter concreet begrip te scheppen voordat het in Nederland gewoonte werd voor de realiteit van de machtstwisten in de wereld liever in allerlei neutralismen te vluchten.

De vaderlandse geschiedenis gesecculariseerd

Een halve eeuw geleden zorgde prof. Geyl onder Nederlandse historici voor beroering door in zijn *Geschiedenis van de Nederlandse stam* te komen met een ongewone verklaring van de splitsing van die stam in de loop van de Tachtigjarige Oorlog. Tot op dat moment had men zich vrijwel eensluidend op het standpunt gesteld dat diepgaande geestelijke verschillen hadden geleid tot die afscheiding van een (protestants geworden) Noord-Nederland van een (katholiek gebleven) Zuid-Nederland. Geyl deed afstand van de sterk wereldbeschouwelijk gekleurde visie op de toenmalige gebeurtenissen en zette er één voor in de plaats die misschien het beste als een geomilitaire zou kunnen worden omschreven. Zijn idee was dat de Spanjaarden, in hun pogingen ook de Noordnederlanders weer gehoorzaamheid aan de koning van Spanje te leren, daarbij niet in de eerste plaats het hoofd hadden gestoten aan hun verzetswil als zodanig (die bestond oorspronkelijk in het Zuiden niet minder dan in het Noorden), maar vooral aan de omstandigheid dat die verzetswil zich vermocht te verschansen achter een prachtig door de natuur geschapen obstakel: de grote rivieren. Deze maakten speciaal van Holland en Zeeland een „vesting” die, bemand met de felle protestanten die nu juist in deze beide provincies het talrijkst waren, niet gemakkelijk was in te nemen en waardoor de Spanjaarden dan ook ten slotte versagden.

Nu zou dan wel Noord-Nederland groter worden dan alleen Holland-Zeeland, wat met die geomilitaire theorie niet helemaal lijkt te kloppen. In het oosten van het land, eveneens aan de andere kant van de grote rivieren gelegen, schijnt dat bijvoorbeeld van weinig invloed te zijn geweest op de bewegingen van de Spanjaarden. Het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) moest worden gesloten met een aanzienlijke Spaanse militaire presentie in dat deel van Noord-Nederland (Grol!).

Een feit is intussen dat in die oostelijke provincies het protestantisme een verre van spontane zaak was maar meer het resultaat van de verzetssuccessen van Holland-Zeeland die aanstekelijk waren gaan werken. De felle Hollanders en Zeeuwen

hebben trouwens geen gelegenheid onbenut gelaten het protestantisme daar krachtig te bevorderen, waarbij het in hun kaart speelde dat de Spanjaarden nooit goed hebben weten gebruik te maken van de betrekkelijke neutraliteit die in die andere provincies veelal heerste ten aanzien van de opstand tegen de Spaanse koning.

In elk geval was de overgrote meerderheid van de bevolking daar in 1568 nog katholiek, evenals trouwens in Holland en Zeeland. Nu waren de Hollandse en Zeeuwse katholieken wel bijzonder snel gedwongen hun neutraliteit op te geven, aangezien de Spanjaarden in hun represailles tegen de verdedigers van de watervesting weinig verschil maakten tussen protestanten en katholieken. Men had zich echter kunnen voorstellen dat zij wat voorzichtiger zouden zijn omgesprongen met de katholieken in de andere Noordnederlandse provincies. Daarvan was geen sprake: Zutphen werd, toen het zich in 1572 aan Alva moest overgeven, behandeld als ware zij de meest rebelse stad in Holland, en dat speelde het protestantisme uiteraard zeer in de kaart.

De functie van het terrein betwijfeld... ten onrechte

Zo formeerde zich langzamerhand in het hele land boven de grote rivieren één verzetblok, dat niet bij voorbaat „geestelijk” was bepaald maar meer zijn kracht ontleende aan de aard van het terrein. Een gezichtspunt dat een halve eeuw geleden nog sterk als een onoorbare herinterpretatie van de Nederlandse geschiedenis werd opgevat. Nee, het was alleen de „geest” geweest die de Noordnederlanders aan hun overwinning op Spanje had geholpen. Dat vond in feite ook een marxistische historicus als Romein, al was er bij hem meer sprake van de geest van het kapitalisme dan van die van een godsdienst. Geyls geomilitaire visie op de zaak leek Romein overigens alléén al verkeerd, omdat bij twee latere gelegenheden de grote rivieren niets hadden gebaat om een vijand buiten de deur te houden: zowel in 1672 als in 1795 waren de Fransen met gemak binnengekomen.

Het leek een afdoend argument, maar dat was het uiteraard helemaal niet. Natuurlijke voordelen zijn immers slechts dán voordelen wanneer men ervan gebruik weet te maken, indien men ze in dienst van een verzetswil weet te plaatsen. En wat dat betreft, ontbrak het in 1672 en 1795 even duidelijk aan die wil als hij er tijdens de Tachtigjarige Oorlog wél was.

Daarbij kwam nog een ander punt. In de zeventiende eeuw had Noord-Nederland een Gouden Eeuw gekend en ten opzichte van de Gouden Eeuw nam Geyl — een Groot-Nederlander, een man dus met het ideaal dat allen van Nederlandse stam eigenlijk in één staatsverband zouden moeten zijn verenigd — een gereserveerde positie in. Deze „belette mislukking in de gang der gebeurtenissen te ontwaren”, zoals hij het zelf uitdrukte. Men zou hem in dit opzicht kunnen vergelijken met tegenwoordige Duitsers die het naoorlogse „Wirtschaftswunder” in de Bondsrepubliek niet zo erg hebben toegejuicht daar het de tendens had de verschillen tussen West- en Oost-Duitsland eerder groter dan kleiner te maken.

Geyls these heeft het nooit weten te brengen tot een geëerde positie in de Nederlandse historiografie. Dat is opvallend, aangezien de grote rivieren niet slechts ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog een grote invloed op de gang van zaken hebben uitgeoefend. In 1944 bijvoorbeeld zou een Duitse ineenstorting in het Westen wel bezwaarlijk te voorkomen zijn geweest, als de resterende verzetswil van de Duitsers niet ook één keer met die grote rivieren een combinatie had kunnen aangaan die in dit geval zeer ongunstig was voor de daarachter levende mensen.

Hun rol springt speciaal ook in het oog als wij zien hoe de Romeinse bezetting van Nederland is verlopen. Daarbij heeft zich al ongeveer een eerste schets voorgedaan van wat tijdens de Spaanse bezetting zo actueel zou worden. Evenmin als de Spanjaarden waren namelijk de Romeinen oorspronkelijk van plan hun macht alleen te laten gelden bezuiden de rivieren. Zij waren pertinent ook uit op gezag ten noorden daarvan. Maar er leek wel een logica in te zitten: steeds keerden die pogingen tot hun uitgangspunt ten zuiden van de rivieren terug. Pas onder keizer Claudius (41-54), nadat Corbulo nog een veldtocht in Friesland had ondernomen, werd de Rijn hier definitief de grens tussen wat Romeins gebied was en wat van de „barbaren”. Zo is het dan tot het einde van de Romeinse tijd gebleven. In 402 haalde Stilicho de laatste Romeinen ook hier weg omdat hij ze nodig had voor de verdediging van Italië tegen de Goten van Alarik.

Doordat de Spanjaarden nu even totaal uit ons gezichtsveld zijn verdwenen, is het interessant eraan te herinneren dat zij voor precies dezelfde keus hebben gestaan als de Romeinen: beneden de grote rivieren blijven of ook ten noorden daarvan acte de présence geven.

Logistiek en financiën

Gezien deze aarzeling om Geyl in zijn these te volgen, is het des te merkwaardiger met welke welwillendheid in Nederland wél een buitenlandse visie op de onafhankelijkheidsoorlog van de zestiende en zeventiende eeuw is ontvangen, die zo mogelijk nog meer indruist tegen het primaat van de „geestelijke” factoren, namelijk de logistieke verklaring die Geoffrey Parker van zijn ontwikkeling en afloop heeft gegeven.

Parker, in Nederland wat paradoxaal geprezen door iedereen die als historicus ertoe doet, gaat nog een heel stuk verder dan Geyl. Want bekeek deze om zo te zeggen de zaak zuiver lokaal, aan de ene kant van de grote rivieren zag hij de Noordnederlanders en aan de andere kant de Spaanse troepen (verder niet veel meer), en verklaarde waarom die rivieren zo'n obstakel voor de laatsten vormden, Parker betreft daarbij nog een paar andere factoren die de Spaanse kansen op succes verminderden: hun lange verbindingswegen, hun financiële moeilijkheden en het feit dat zij niet alleen in Noordwest-Europa oorlog hadden te voeren.

In de eerste plaats die lange verbindingswegen. Waarom heeft men tot nog toe daarover in de Nederlandse geschiedschrijving zo weinig gevonden? Het valt te vermoeden: de Spanjaarden moesten sterker worden gemaakt dan zij in wezen zijn geweest, en zo kon niemand de historische objectiviteit opbrengen goed uit de doeken te doen hoeveel logistieke inspanningen het de Spanjaarden moet hebben gekost hun troepen alleen al naar Noordwest-Europa over te brengen. Daarover heeft Parker dan het boek geschreven dat een Nederlander eigenlijk al lang had moeten schrijven om het beeld van de opstand min of meer compleet te maken: *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659. The logistics of Spanish victory and defeat in the Low Countries' wars*. Cambridge (1972).

In de tweede plaats de financiële moeilijkheden. Over de muiterijen in het Spaanse leger vindt men in de Nederlandse geschiedschrijving genoeg. Wat tot nog toe niet zo duidelijk was geworden is hun achtergrond: de Noordnederlanders vochten tegen een deficitaire Spaanse staat, die in 1575 door Philips II zelfs bankroet moest worden verklaard; en daarna herhaalde zich dat regelmatig. Dat doet natuurlijk niets af aan het heldhaftige van de opstand tegen Spanje. Maar het geeft er wel een andere kijk op. Het Spaanse leger, al bevond het zich dan hier, bestond soms meer in

naam dan in werkelijkheid. Het was om de haverklap „in staking”, zoals Parker het uitdrukt, en er moesten bijna evenveel militaire ondernemingen worden afgelast als er doorgang konden vinden.

Oorlog op verschillende fronten, te veel hooi op de vork

Een derde aspect van de Tachtigjarige Oorlog dat tot nu toe in Nederland weinig tot zijn recht is gekomen, is dat Spanje toen niet slechts één front had, hier bij ons, maar tegelijkertijd zijn gezag betwist zag op plaatsen die even ver van Madrid lagen als de Lage Landen. Dat dwong tot een fatale versnippering van zijn militaire machtsmiddelen.

In de eerste plaats verwierf het toen een suprematie op het Italiaanse schiereiland die ook daar een soort militaire bezetting vereiste. Bovendien had het ook nog een rijk in Noord-Afrika waarom zware strijd moest worden gevoerd, en een des te zwaardere omdat de afbrokkeling daar het hardste ging en dus urgentere tegenacties noodzakelijk maakte.

Het was in die tijd dat de Turken in de Middellandse Zee overal hun macht leken te kunnen vestigen waar de Spanjaarden ook maar een duimbreed waken.

Granvelle bijvoorbeeld, de man die men zo goed uit de Nederlandse geschiedenis kent, was in 1564, toen hij uit Brussel vertrok, verre van afgedaan. Hij werd eerst een van de belangrijkste Spaanse figuren in de Middellandse Zee (onderkoning van Napels, met de taak de Turken tegen te houden) en vervolgens nog eens de sleutelfiguur in Madrid zelf. Alva speelde een ten minste zo grote rol in de Italiaanse als in de Nederlandse politiek van Spanje. Het is trouwens bekend dat hij, voordat hij naar Nederland kwam, heeft geadviseerd het Spaanse gezag in Italië niet te compromitteren door de zending van Spaanse troepen naar de Nederlanden. Het is voorts interessant waarom Alva met zijn troepen nu juist precies in dat jaar 1567 naar de Nederlanden kwam. Dat was vrij laat, gezien de verre staat van gisting waarin zij zich toen al bevonden. In de traditionele vaderlandse geschiedenis wordt men over die vertraging onvoldoende geïnformeerd, en inderdaad: de sleutel ligt elders.

Wat in die jaren de Spaanse politiek voorname-lijk bepaalde, was het jaarlijkse offensief in de Middellandse Zee van de Turkse vloot die toen een gevaar betekende voor allerlei kusten van het

Spaanse imperium. Wanneer die vloot uitvoer, moest Spanje op zijn hoede zijn en een even goede vloot trachten te bemannen. Deze zaak viel ook tot op zekere hoogte te programmeren, want men kon altijd weten of die Turkse vloot iets van plan was of niet. Zij voer namelijk nooit uit vóór april en keerde eveneens zonder mankeren in de maand oktober weer naar haar uitgangspunt terug. (Na dat tijdstip kon men met de boten van toen, evenals met kleinere boten nu nog steeds het geval is, slechts een ramp tegemoetgaan als men op zee bleef; mediterrane najaarsstormen zijn berucht.) Als een Turkse vloot in de loop van april dus niet uitvoer, had Spanje voor een heel jaar troepen over want ook zijn vloot ging dan niet de zee op. En dat was nu precies de reden waarom Alva in de zomer van 1567 en niet eerder in Brussel aankwam: de Turkse vloot was in april van dat jaar niet uitgevaren en de Spaanse soldaten die hij meebracht, waren om zo te zeggen uitgespaarde zeesoldaten.

Het gebeurde in die jaren niet zo vaak dat de Turkse vloot thuis bleef. In elk geval veranderde het in de Nederlanden de hele situatie, wat in de Nederlandse historiografie nooit een woord is waardig gekeurd maar wat in feite de belangrijkste gedachte moet zijn geweest die Willem van Oranje in 1567 bezighield nadat hij in Brussel voor Alva het veld had geruimd. „De prins”, aldus Parker, „deed een opmerkelijke — en tot nu toe onopgemerkte — stap”. Hij zond onmiddellijk een gezant naar de sultan, althans naar vooraanstaande Turken die bij de sultan iets hadden in te brengen, en trachtte alsnog te bereiken dat de vloot zou uitvaren. Maar ervan afgezien dat een Turkse vloot niet meer uitvoer als zij dat niet in april deed, die diplomatie liep op niets uit. Ja, het leek wel alsof de sultan alles op alles wilde zetten om hem níét van dienst te zijn: hij liet zijn vloot ook in 1568 en 1569 niet vertrekken. Het was dus zeker niet toevallig dat in die jaren de Spaanse druk op de opstandelingen zijn hoogtepunt bereikte.

In 1570 en volgende jaren voer de vloot weer wél uit en dat verzwakte direct Spanjes positie in de Nederlanden. Het is zeer de vraag of de overwinning van de Spanjaarden, Venetianen en anderen op de Turkse vloot bij Lepanto (1571) — tegenwoordig geboekstaafd als een van de grootste „westerse” militaire successen en toen in bijna heel Europa met klokgelui ontvangen — in Nederland en wel speciaal bij Willem van Oranje een goede weerklank heeft gehad. Hij anti-chambreerde in ieder geval frequent bij de Porte,

zoals hij in het algemeen, veel meer dan Nederlandse historici later, het overwegende belang van buitenlandse inmenging in zijn strijd inzag. In mei 1574 schreef hij: „Het is hoog tijd dat enige vorsten en potentaten ons gaan bijstaan”. In dat jaar wist hij ook voor het eerst een goede relatie met een Turkse sultan te scheppen; deze stuurde toen een boodschapper naar „Filandara” (Vlaanderen, d.w.z. eigenlijk Noord-Nederland) om de prins van zijn steun te verzekeren, en hij zond in dat jaar ook inderdaad een extra sterke vloot tegen Spanje uit.

In feite heeft de traditionele Nederlandse geschiedschrijving die interdependentie tussen het gelijktijdige Spaanse militaire actie voeren op zo ver van elkaar verwijderde plaatsen als Noord-West-Europa, Zuid-Europa en Noord-Afrika nooit goed voelbaar gemaakt. Toch verklaart zij het beste tevens al die muiterijen en furies die zich bij de Spaanse troepen voordeden. Een ondergaand imperium had eenvoudig te veel hooi op zijn vork genomen. Nóg een wonder, dat het Zuid-Nederland en Italië wist vast te houden in een debacle die uitliep op het verlies van Noord-Nederland en Noord-Afrika. Karel V en Philips II schoven zo lang de hun ter beschikking staande militaire middelen tussen Noord en Zuid heen en weer tot er geen houden meer aan was. Interventies in Frankrijk en in Duitsland maakten de maat vol van wat Spaanse troepen aankonden. Kan men in zo'n geval, speciaal met religieuze boventonen, nog zeggen dat het kleine Nederland het grote Spanje versloeg? Eigenlijk bracht dat land zichzelf, en wel bij voorbaat, de nederlaag toe.

Taken together these logistical factors — the determination of the defenders and their strength by sea; the defensibility of the north-western provinces; and the diversion of Spanish resources to other theatres — explain Spain's failure to win victory over the Dutch Revolt. (Aldus Parker in Spain and the Netherlands, 1559-1659 (1979)50).

Iets dergelijks wilde ook Geyl al zeggen. Maar hij stootte tegen een muur, al had in België de grote historicus Henri Pirenne al eens eerder in zijn *Histoire de Belgique* geschreven: „Toutes les chances se trouvaient du côté de la défense”.

Hedendaagse interdependentie niets nieuws

Men zou uit deze kwestie, die ik opzettelijk wat uitvoerig heb beschreven, enkele pertinente gevolgtrekkingen, ook ten aanzien van het heden, kun-

nen trekken. Er is namelijk altijd interdependentie in dit soort zaken geweest. Er wordt nu bijvoorbeeld zo gemakkelijk over gepraat dat de rol van Nederland in de NAVO niet veel ertoe doet omdat alles zich toch op een veel groter plan voltrekt. Wat men daarbij over het hoofd ziet, is dat Nederland tenslotte in Noordwest-Europa ligt en dat in de machtsstrijd van deze dagen het bezit van en de invloed op dat deel van de wereld een van de kardinale inzetten uitmaakt. Gaat het daar ontbreken aan de cohesie van een duidelijke keus, ontstaat er ook maar een klein gat van neutralisme, dan zou dat in feite niet anders zijn dan wanneer de Nederlanders van de zestiende en de zeventiende eeuw zouden hebben gezegd: „Laten wij aan die opstand tegen Spanje maar niet beginnen want daarvoor speelt alles zich toch af op een voor ons veel te grote schaal”. En daarmee zouden zij tot op zekere hoogte nog gelijk hebben gehad ook.

Intussen weet niemand ooit precies waar macht groeit en waar zij afbrokkelt en in dat proces is het beter waakzaam te blijven dan zich uit de arena terug te trekken en het gebeuren op zijn beloop te laten. Bovendien heeft de recente geschiedenis wel getoond dat ook kleinere staten, mits zij zelfbewust optreden, nog geenszins van alle invloed zijn ontbloot. De wereld bestaat nog steeds niet uit een condominium van een paar staten die zich het beste hebben weten te bewapenen. *Panta rhei*, vooral ook in dit opzicht.

Uit de vijfjarige Duitse bezetting is Nederland in 1945 te voorschijn gekomen met een politiek, militair en psychologisch probleem dat zich zeer goed laat vergelijken met de politieke, militaire en psychologische omstandigheden waaronder het in 1648 de Tachtigjarige Oorlog met Spanje beëindigde.

In beide gevallen leek op allerlei oorlogsellende eindelijk een vrede te zijn gevolgd. Het grote publiek reageerde dienovereenkomstig. Duitsland bleef nog lange tijd de grote zondaar in de volkerengemeenschap, net als een rechtgeaarde Nederlander na 1648 niet zo snel een goed woord voor de Spanjaarden zou overhebben. Daarnaast voltrok zich echter in de werkelijke politiek een radicaal andere ontwikkeling, volkomen met die primaire gevoelens in strijd.

In Münster werd in feite al minder een vredesverdrag tussen vijanden gesloten: Nederland en Spanje waren in 1648 al eerder bondgenoten in de dop, want aan de horizon was een andere, zeer expansieve mogendheid verschenen die zowel Nederland als Spanje bedreigde: Frankrijk. Dat

was de Nederlandse „publieke opinie”, geconcentreerd op de strijd tegen Spanje, weliswaar ontgaan, te meer daar Frankrijk Nederland in de strijd tegen Spanje soms onmiskenbaar steun had verleend, maar de ingewijden wisten lang voor 1648 reeds beter. Frankrijk was niet te vertrouwen, in Parijs werd gedacht aan expansie van de Franse macht ten koste van Nederland in het noorden en ten koste van Spanje in het zuiden. De oorlog tussen Frankrijk en Spanje was in 1648 trouwens al volop aan de gang en het Spaanse leger in België had daaraan de handen vol. In 1643 had bij Rocroi in de Franse Ardennen de slag plaats waarin de Spaanse tercios de eerste duidelijke nederlaag in hun roemruchte annalen leden en die meestal wordt geciteerd als het moment waarop de Fransen de hegemonie in Europa van de Spanjaarden overnamen.

Er zullen toen ongetwijfeld in Nederland nog velen zijn geweest die zich over die Spaanse nederlaag zeer hebben verheugd. Echter niet de ingewijden, want zij begrepen wat hier voor de toekomst broeide. In elk geval zou Rocroi een voorname motief vormen waarom de Nederlanders en de Spanjaarden elkaar in 1648 in Münster vonden. De jaren na 1648 stonden in het teken van gezamenlijke Nederlands-Spaanse pogingen aan de zuidkant van het Spaans gebleven België een barrière tegen de Fransen op te werpen. De Spanjaarden voelden zich daartoe alleen niet meer in staat. Maar de zaak had allerlei bezwaren, financiële maar ook psychologische, en het is er in de rest van de zeventiende eeuw niet van gekomen. Jammer, want in 1672 — dus maar 24 jaar na de vrede van Münster die de Nederlanders dan eindelijk de genoegdoening had gegeven dat zij een eigen, onafhankelijke staat hadden — stonden de legers van Lodewijk XIV midden in Nederland, duidelijk van plan het volk daar alle vruchten van zijn zo moeizaam verworven onafhankelijkheid weer af te nemen.

Inundaties brachten op het nippertje uitkomst. Frankrijk bleef echter machtig en Lodewijk XIV gaf zijn plannen, Nederland per slot van rekening toch te absorberen, niet op. Speciaal stadhouder Willem III wilde een barrière en zo werd in 1697, bij de vrede van Rijswijk, die kwestie dienovereenkomstig geregeld en daarna zag men aan de noordgrens van Frankrijk Nederlandse en Spaanse soldaten gezamenlijk de wacht betrekken om te trachten het toentertijd meest imperialistische land van Europa van verdere avonturen af te houden.

Ik wil het over de militaire lotgevallen van deze

barrière hier niet hebben maar slechts erop wijzen dat de Nederlandse diplomatie daarin bijna een eeuw lang het pronkstuk van al haar werken heeft gezien.

Nadat de Spanjaarden uit België waren verdwenen, werd met hun opvolgers daar, de Oostenrijkers, dezelfde regeling getroffen. Zij bestond tot 1782, dus het heeft niet veel gescheeld of de weg van de Franse revolutie naar Nederland — die opnieuw bewees hoe juist de idee van die barrière was, want toen vertoonde zich hetzelfde oude Franse machtsstreven in een nieuwe, ideologische vorm — had er een hindernis gevonden, mits uiteraard de Nederlanders in de zogenaamde barrièresteden (Namen, Doornik, Meenen, Veurne, Waasten, Ieper en fort Knokke) zich door de Marseillaise niet van de wijs hadden laten brengen. In 1782 dachten de Oostenrijkers echter dat de toekomst voor hen slechts vrede met de Fransen zou inhouden — tien jaar later wisten zij wel beter — en eisten zij van de Republiek dat de barrièresteden werden ontruimd.

Bondgenootschap levert onontbeerlijk voorterrein

Laat men deze historische affaire een beetje op zich inwerken dan zijn er, onder het motto *panta rhei*, hoogst curieuze parallellen met de tijd na 1945 te onderkennen. Zij hoeven niet speciaal te worden beklemtoond. Wat misschien nuttiger is, vormt een zeer actuele les die juist valt te distilleren uit het *principe* van die zeventiende- en achttiende-eeuwse barrière tegen een opdringende macht. Het frappante is namelijk dat de Nederlandse staatslieden bij hun ideeën over deze vorm van militaire verdedigbaarheid van hun land van precies dezelfde premissen zijn uitgegaan als allen die na de Tweede Wereldoorlog Nederland in de NAVO hebben gebracht. Die premissen waren de volgende.

1. Nederland is te klein om het op een verdediging met eigen militaire middelen te kunnen laten aankomen. Zelfs als die middelen de allerbeste zouden zijn heeft het land te weinig diepte om ze goed te ontplooien. En behalve die ruimtefactor speelt ook de tijdfactor een rol. Trekt een sterke vijand over de grens, dan zit hij in de kortst mogelijke tijd in het centrum van het land. (Dat was niet slechts een ervaring van de Tweede Wereldoorlog; de Fransen waren in 1672 ook al luttele weken na het begin van de vijandelijkheden in Amersfoort.)

2. Nederland heeft dus in de eerste plaats voor

zijn verdediging een glacis nodig, groter dan het eigen land, en in de tweede plaats bondgenoten, want alleen op hún terrein is dat glacis te vinden.

3. Bondgenoten kan men des te steviger aan de eigen zaak verbinden door de afweer van een opdringende macht met eigen soldaten op hun territoir niet slechts te symboliseren maar deze een duidelijke strategische taak te geven. Dat argument is trouwens wederzijds: de recipiërende bondgenoot zal al even sterk het gevoel hebben dat de staat, die de soldaten heeft gezonden, zijn bondgenootschappelijke verplichtingen serieus neemt.

Vervolgens de militair-politieke achtergrond. De verdediging van Europa wordt geacht te beginnen waar NAVO en Warschau-Pact direct met elkaar worden geconfronteerd. De barrièresteden lagen ook onmiddellijk tegenover Frankrijk, hoewel — en dit is een belangrijk punt — niemand toen echt aannam dat een Frans leger niet over de prealabele kracht beschikte om daardoorheen te stoten als het tot agressie overging. In feite, toen in de Oostenrijkse Successieoorlog van 1740-1748 de barrière voor het eerst op de proef werd gesteld, sloeg Maurits van Saksen, de Franse maarschalk, zich met veel te veel gemak erdoorheen. Er dreigde zelfs een herhaling van 1672.

Het kardinale punt was evenwel een ander. Elke verdediging moet ergens beginnen, liefst met een zo groot mogelijk glacis. Zichzelf bij voorbaat in een reduit opsluiten heeft geen zin. Zelfs de spreekwoordelijke zuinige Nederlandse staatslieden die zoveel in die barrière investeerden, wisten dat men er slechts voor een deel op kon vertrouwen. Hun desbetreffende afweerpolitiek was echter één steen in de veiligheidsconstructie die zij voor het land hadden ontworpen. De hoeksteen lag elders. Niet in België en niet eens in Nederland zelf, maar bij de enige macht die toen kon verhinderen dat Nederland door Frankrijk onder de voet werd gelopen. Die macht was Engeland.

In de hele periode dat het barrièrestelsel bestond, kon Nederland uitgaan van een Engelse garantie dat Londen, met zijn grotere machtsmiddelen, zich zou mengen in de strijd die met een aanval van de Fransen op de barrièresteden zou worden ontketend. Die garantie diende trouwens ook de Spanjaarden (en later de Oostenrijkers) en niet slechts in hun Belgische bezittingen. Zij gold in het algemeen en de barrièresteden werden zo de spil van een zeer ingrijpend bondgenootschappelijk systeem in vreedetijd, en ter bewaring van de

vrede; ook het gecompliceerdste dat Europa vóór de NAVO heeft gezien.

Daarbij moet opvallen dat de Nederlandse staatslieden die zich in de zeventiende en achttiende eeuw op deze vredescoalitie tegen een expansief Frankrijk inlieten, veel grotere risico's aangingen dan hun opvolgers in de twintigste eeuw. Engeland was in de zeventiende en achttiende eeuw immers nooit helemaal paraat om zijn bondgenoten op het continent bij te staan. Het had bijvoorbeeld geen staand leger. Er ging in elk geval nogal wat tijd overheen voordat het, behalve diplomatiek, ook concreet kon interveniëren. Aan het vertrouwen op die garantiemacht, zoals men het tegenwoordig zou uitdrukken, schijnt dat echter geen afbreuk te hebben gedaan, hoewel Frankrijk natuurlijk zijn best deed onzekerheden uit te buiten of de bezettingen in de barrièresteden grofweg bestempelde als „provocateurs” die de Europese vrede in gevaar brachten.

Barrière + alliantie = ruimte en tijd

De parallellen met de situatie na 1945 zijn flagrant. Maar of het nu komt doordat de barrièresteden zo roemloos zijn geëindigd of doordat men de geschiedenis niet meer zo goed kent, nauwelijks iemand schijnt zich hier van een continuïteit bewust te zijn geworden. Een van de weinigen die er een korte studie aan heeft gewijd is de bekende Duitse Clausewitz-kenner Werner Hahlweg. Zijn conclusie is de moeite waard. Na de principes van het stelsel te hebben beschreven constateert hij:

Alles in allem: das niederländische Barriersystem ist ein echtes europäisches Problem, dessen Bereich über die Grenzen bloßer nationalstaatlicher Betrachtungsweise hinausgeht. Seine vielgestaltigen Wirkungskomponenten und Verknüpfungen in politischer, völkerrechtlicher, militärischer und ökonomischer Hinsicht, die Tatsache, daß im Westen mehr oder weniger alle größeren Mächte von ihm betroffen sind, legen es dem Historiker nahe, hier eine universale Betrachtungsweise vorwalten zu lassen. Wie unvollkommen die Barriere auch in ihrer praktischen Wirkung nach ihrer Etablierung gewesen sein mag, als Schöpfung eines großen niederländischen Staatsmannes und englischen Königs, die in die Zukunft wies, verdient sie in ihrer Grundsätzlichkeit noch heute unsere Reflektion und Beachtung. (Festschrift für Freiherr Friedrich August von der Heydte. Berlijn (1977)1338-1339)

Speciaal alle nieuwe Nederlandse neoneutralisten in de dop zouden er niets mee verliezen hun bezorgdheden voor het land eens te toetsen aan de

motieven achter dit onvervalste militair-politieke produkt van eigen bodem. Het heeft zich al net als alle andere Nederlandse defensieconcepties niet voor uitholling van schijnbaar onvermijdelijke neutralistische zijde weten te vrijwaren. Toch doet het thans merkwaardigerwijs stukken moderner aan dan het alternatief van de volslagen neutralistische negentiende eeuw dat in mei 1940 op de proef werd gesteld en dat noch met de factor ruimte noch met de factor tijd noch met de factor bondgenoot meende te kunnen werken.

Het is dwaasheid Nederlanders met een strategisch ABC lastig te vallen. In de volgende, misschien wat schoolse woorden van Hahlweg zit echter de

hele kern van een conceptie waar ook de briljantste neutralist nooit omheen zal komen, een evidentie van bijna mathematische strengheid.

Je geringer das Staatsgebiet an Ausdehnung, desto schwieriger die Verteidigung gegen einen machtvollen, stoßkräftigen Gegner. *Das kleine Holland jedenfalls bedarf einer Anlehnungsmacht, der Kleinstaats ist ohne entsprechende Allianzen nicht fähig, sich eigenständig zu erhalten. Holland fehlt — auf sich selbst gestellt — die Tiefe des Raumes, um sich wirksam in rechter Relation mit dem Zeitmaß verteidigen zu können, wobei die Barriere zu ihrem Teil das schmale, zu haltende Territorium im Sinne eines notwendigen Glacis erweitert: in der Tat sind Barriere und Allianzen hier unerlässlich.*

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

Vermijdbare schade

R. Smallenbroek

adjutant-onderofficier van de Koninklijke luchtmacht

In de jaren '40 zagen wij het nog gebeuren: de „Minister van Oorlog” werd belaagd met vele verzoeken betreffende ongevals- en schadekosten. Voor zover die voor rekening van gebruikers of bewoners van rijkseigendommen en -opstallen kwamen, wenste men die toch maar liever voor rekening van het Rijk te brengen. „Kazernedegradiën” heette die hoofdelijke kostenomslag met een fraaie maar financieel toch gevoelige term. In een legerorder die in de zomer van 1949 verscheen, ging onze minister op deze affaire ín en tevens deze vorm van — in zijn ogen baldadig — optimisme met de nodige gestrengheid tégen. Hij verordonneerde:

... mocht blijken dat terzake niet overeenkomstig de voorschriften is gehandeld en niet tijdig de vereiste maatregelen zijn getroffen om tot inhouding op de bewoners te kunnen overgaan, dan zal de betrokken commandant persoonlijk aansprakelijk worden gesteld voor het gehele of gedeeltelijke bedrag van de door het Rijk geleden schade.

Open vraag

Tussen toen en nu zijn sindsdien vele jaren in toenemende wijsheid verstreken. Wij zagen de minister van oorlog intussen een meer „defensief” ingesteld ambt vervullen, maar — wat de baldadigheid van de jongeren betreft — de agressiviteit in het algemeen weinig verminderen. Althans... als wij moeten geloven wat er zoal in berichten uit de samenleving op ons afkomt.

Ook *Veilig Vliegen*, het officiële orgaan van de Afdeling Luchtmacht Bedrijfsveiligheid, blijft ons confronteren met situaties waaruit blijkt dat niet alle voorvallen binnen de Koninklijke luchtmacht als min of meer onschuldige bedrijfsongevallen zijn aan te merken. Niettemin is het tot op de dag van vandaag nog steeds een open vraag of hedendaagse opvattingen en gedragingen ook leiden tot meer verwijtbare ongevallen en schaden. Wij kunnen ons dus nog steeds met recht afvragen in hoeverre het gedrag anno 1980 aanleiding vormt voor

een onderzoek waaruit zal blijken dat toegebrachte en ongevalsschaden hebben te maken met het welzijnsgevoelen van de personeelsleden.

Hoe belangrijk rapporteringen, informaties, waarschuwingen, veiligheidsvoorschriften en wetten inzake het verhaalsrecht ook mogen zijn, vaststaat dat ook in dit opzicht het voorkómen van al dan niet met opzet veroorzaakte bedrijfsongevallen en -schaden beter is dan het herstellen daarvan. Daarom kunnen voorzorgsmaatregelen ook niet los worden gezien van de voor de krijgsmacht gevoterde gelden. Het defensiebudget blijkt, welke politiek getinte leiding er ook aan het bewind is, van jaar tot jaar een omstreden hoofdstuk. Soms, en vaak bij een ministerswisseling, ontstaat de indruk dat het veiligheidsaspect in de landsverdediging bijzonder hoge ogen gooit, maar het inzicht dat daartoe heeft geleid wordt vaak in het oog van de toeschouwers meteen alweer verduisterd als blijkt dat intussen aan de veiligheid van het personeel een heel wat lagere prioriteit wordt toegekend. Soms is er ineens geld voor vernieuwing van materieel, maar gelijktijdig horen wij personeelsvertegenwoordigers hun verontrusting uiten omdat er gebrek is aan financiële vergoedingen voor het overwerk dat hier en daar wordt verricht. Dat, als onevenwichtig gevoelde, beleid kan mede de factor vormen voor minder geconcentreerd en onder druk (ook veroorzaakt door toenemende personeelstekorten) leveren van prestaties. Telkens doemen er van die tegenstellingen op waarvan ontegenzeggelijk invloed uitgaat op het gevoelen en het gedrag van de man in de KLu.

Het is in dat verband van belang een al weer enkele jaren geleden gedane aanbeveling van een bijzondere werkgroep nog eens boven (het stijgende) water uit te tillen. Het gaat om de *Werkgroep inzake het onderzoek naar vermijdbare schade bij de krijgsmacht*, die op 10 oktober 1975 verslag heeft uitgebracht aan de minister van defensie. De werkgroep besloot haar rapport met o.a. de volgende veelzeggende conclusie.

Voor het verkrijgen van meer inzicht in deze factoren en voor het aanbevelen van maatregelen, die tot vermindering van de vermijdbare schade in het bijzonder aan gebouwen, kazernes en terreinen in gebruik bij de krijgsmacht zouden kunnen leiden, zou naar de mening van de werkgroep een nader onderzoek door deskundigen op gedragswetenschappelijk gebied nodig zijn.

Aanleiding onderzoek

Het rapport wijst ons op een aantal wetenswaardigheden die van betekenis kunnen zijn voor een voortgezet onderzoek. Een aantal van die aspecten is waard in bredere kring bekendheid te krijgen. Reeds in het voorlopige verslag van de Vaste Commissie van de Eerste Kamer voor Justitie en Defensie (zitting 1973-1974) komt de vraag voor of de ministers van justitie en defensie „een opgave of raming willen geven van de schade die de Staat jaarlijks lijdt als gevolg van door militairen gepleegde baldadigheden”. Daarvoor was er zelfs sprake van „moedwillige en roekeloze schadeveroorzaking”. De toenmalige staatssecretaris van defensie Stemerding stemde ermee in binnen de krijgsmacht na te gaan in welke mate vermijdbare schade voorkomt en om welke bedragen het gaat.

Daarbij verwees hij alvast naar het antwoord dat hij gaf op schriftelijke vragen van Eerste-Kamerlid Van Riel (12-9-1973). Dat antwoord kwam erop neer dat de bewindsman de oorzaak van de beschadigingen van rijksgoederen niet zozeer toeschreef aan daden van (moedwillige) vernielingen of aantoonbare sabotage doch veeleer aan nonchalance en onvoldoende verantwoordelijkheidsgevoel bij bepaalde militairen. Vervolgens werd de werkgroep ingesteld. Op 17 december 1974 ging zij aan de slag.

Het probleem

De eerste vraag waarvoor de werkgroep zich zag gesteld, was wat onder „vermijdbare schade” te verstaan? Tijdens de parlementaire behandeling werden wel termen en begrippen gebruikt als „baldadigheden, moedwillige en roekeloze schadeveroorzaking, moedwillige vernieling, sabotage, nonchalance, onvoldoende verantwoordelijkheidsgevoel”, enz., maar dat was niet zo'n werkbaar gegeven. De werkgroep beperkte zich ten slotte tot schade die een gevolg is van een verwijtbaar handelen of nalaten, en meende dat het slechts op die basis zin zou hebben de vraagstelling te benaderen. Uitgangspunt was dus dat de schade dui-

delijk persoonlijk verwijtbaar moet zijn veroorzaakt door baldadigheid, vernielzucht, roekeloosheid, onachtzaamheid, nalatigheid, welbewuste overtreding van instructies, enz.

Gezien de aard van de schadeoorzaken, die dikwijls zijn terug te voeren tot beoordelingsfouten en zelden verwijtbaar zijn, werden o.a. ongevallen met vliegtuigen van de KLu niet in het onderzoek betrokken.

Hoe er werd gewerkt

De werkgroep heeft per krijgsmachtdeel eerst nagegaan of, en in hoeverre, het mogelijk is de door gebruikers toegebrachte schade gedurende één jaar op een rijtje te zetten. Vervolgens werd vastgesteld of deze schade als vermijdbaar, in de zin van de door de werkgroep gestelde opvatting, moest worden aangemerkt. Ten slotte is onderscheid gemaakt in roerende en onroerende goederen.

Voor wat de roerende goederen van de KLu (om ons in dit verband tot één krijgsmachtdeel te beperken) betreft, bleek alras dat er geen centraal punt bestaat waar wordt beschikt over gegevens waaruit de totale schade en het vermijdbare deel ervan kunnen worden afgeleid. In verband met de beschikbare tijd en mankracht, en de wijze waarop rapportage van schade moest plaatsvinden, bleek het voor de werkgroep niet doenlijk alle luchtmachtonderdelen in het onderzoek te betrekken. Volstaan werd daarom met de in 1974 bij twee vliegbases, twee groepen geleide wapens en een opleidingsseenheid voorgevallen vermijdbare schade te achterhalen. Deze werd uitgedrukt in één schadebedrag voor de gehele luchtmacht. De steekproef omvatte 33% van de totale sterkte.

Ten aanzien van de onroerende goederen en het kazerneringsmaterieel van de KLu is een verdere onderverdeling gemaakt. Enerzijds heeft men gezocht naar schade die een op zichzelf staand geval betreft en apart kan worden hersteld, anderzijds is opgespoord de schade die niet direct kan (behoeft te) worden hersteld maar die wel achteruitgang van de onderhoudstoestand betekent en noodzakelijk maakt dat een grote onderhoudsbeurt, eerder dan bij normaal gebruik, dient plaats te vinden.

Dat onderzoek is in een periode van twee maanden in 1975 uitgevoerd. Daarbij werd het totale bij de Dienstkring Deelen van het BABOV in beheer zijnde gebouwen- en terreinenbestand betrokken. Dit bestand is zeer omvangrijk en gevarieerd en vormde een aanvaardbare doorsnede van het to-

tale gebouwen- en terreinenbestand van de KLu. Ook de resultaten daarvan zijn tot één schadebedrag over 1974 herleid.

Schadebedragen

Uit de inventarisatie kwam naar voren dat, waar het ging om de roerende goederen, het (vermijdbare) schadebedrag in één jaar voor de KLu moest worden vastgesteld op f 70.000 (dat is bijna 0,03% van de totale onderhoudskosten van roerende goederen bij de krijgsmacht) en op f 3.950.000 aan gebouwen, kazernes en terreinen (dat is bijna 4,5% van de totale onderhoudskosten van onroerende goederen bij de krijgsmacht). Van deze bedragen werd overigens op grond van de Regeling Schadeverhaal, die wordt toegepast wanneer een burger- of militair personeelslid schade in ernstige mate kan worden verweten, over 1974 een bedrag van f 39.200 terugontvangen.

Geen verontrusting

De werkgroep pretendeert in haar conclusies niet dat het verrichte onderzoek wetenschappelijk is gefundeerd. Toch meent zij te mogen stellen dat de verkregen resultaten — tot uitdrukking komende in de schadebedragen — een voor het beoogde doel verantwoord beeld geven. Zij vindt het overigens niet op haar weg liggen zich uit te spreken over de exacte grens van het wel of niet aanvaardbaar zijn van vermijdbare schaden. Als reden daarvoor geeft de werkgroep aan dat zij niet kan beschikken over vergelijkingscijfers van andere krijgsmachten. Naar is gebleken heeft bijvoorbeeld noch in België, noch in de BRD ooit een dergelijk onderzoek plaatsgevonden. De werkgroep is wél heel stellig in haar mening dat — gezien de grootte van het bedrag in absolute zin en ook gelet op het percentage dat dit vormt van de totale onderhoudskosten — de vermijdbare schade aan roerende goederen geen aanleiding geeft tot verontrusting en zeker geen bijzondere maatregelen rechtvaardigt.

Met betrekking tot de grootte van de vermijdbare schade aan onroerende goederen — zowel absoluut als procentueel — beperkt de werkgroep zich tot de uitspraak dat deze „de aandacht trekt”.

Hoe komt dat?

In haar slotconclusie roert de werkgroep de vraag aan waarom zoveel schade aan onroerende goederen wordt toegebracht. Zij vindt het voor de hand liggen te denken aan een aantal factoren, bijvoorbeeld onlustgevoelens omtrent het verplicht dienen, een niet als zinvol ervaren vrijetijdsbesteding — hetgeen wordt versterkt door een woonwerkomgeving die afwijkt van het normale (burger)patroon — en de invloed die uitgaat van het samengaan van jongeren in groepsverband. Ook meent de werkgroep dat onvoldoende handhaving van discipline een rol kan spelen.

Daarmee opperde zij een aantal zeker niet onbelangrijke veronderstellingen. Zolang echter op de, mede door de werkgroep, opgeworpen vragen geen beter bevredigend antwoord kan worden gegeven, is niet te verwachten dat er maatregelen zullen worden getroffen om aan onveilige situaties, die vaak gepaard gaan met of voortvloeien uit schadegevallen, een einde te maken.

Vandaar ook dat van deze plaats de minister van harte kan worden aanbevolen de reeds aangehaalde conclusie van de werkgroep betreffende de noodzaak van deskundig gedragswetenschappelijk onderzoek nog eens in daden om te zetten.

Misschien wordt dan duidelijk dat de krijgsmacht qua woon- en werkomgeving toch niet zo sterk afwijkt van wat men „thuis” is gewend.

Misschien blijkt dan óók dat schade kan worden vermeden door werkverhoudingen die wat minder erfelijk zijn belast met vooroordelen over afnemende discipline.

Misschien wordt zelfs aangetoond dat deze verhoudingen positief kunnen worden beïnvloed met een bedrijfsveiligheid die mede wordt bevorderd door aanwezigheid van én voldoende én voor zijn taak gemotiveerd personeel.

B BOEKEN

Van de hemel in de hel, door G. Powell, A. W. Lipmann-Kessel en J. St. John, 400 blz., geïll. Uitg.: Omega Boek b.v., Amsterdam, 1979. Prijs: f 29,50.

De luchtlandingsoperatie *Market Garden*, waarmee Montgomery meende in één drieste sprong de inleiding tot Duitslands capitulatie te kunnen afdwingen, heeft reeds tal van schrijvers beziggehouden. Wanneer er dan ook opnieuw een boek verschijnt dat handelt over dat uitgelopen thema, mag men zich zeker wel afvragen of er nog iets nieuws kan worden toegevoegd aan de rijk voorziene boekentafel die voorhanden is voor hen die het verloop van die mislukte operatie willen bestuderen. Die vraag kan ontkennend worden beantwoord ten aanzien van de beide boeken die onder de hierboven vermelde titel in één band zijn samengebracht. De auteur van het eerste boek, Powell, schreef zijn *Men at Arnhem* — dat in de niet onverdienstelijke Nederlandse vertaling veel pretentieuzer *De helden van Arnhem* heet — goeddeels uit zijn geheugen, ongeveer dertig jaar nadat hij als compagniescommandant aan de actie had deelgenomen. Het laat zich begrijpen dat het „invullen” van bepaalde onvermijdelijke lacunes in zijn herinnering en het afronden van het lopende verhaal met gegevens die later uit andere bronnen konden worden geput de authenticiteit van zijn verslag dermate hebben aangetast dat het allerminst als naslagwerk mag gelden: een aantal namen van medespelenden in het drama heeft hij verzonnen, en het is daarom verklaarbaar dat zijn boek in de oorspronkelijke versie onder een pseudoniem werd gepubliceerd.

De positieve ontvangst van zijn geestesproduct — de lezer herkent de getekende grote lijn zonder moeite en kan zich wel verenigen met de aanpassing van het detail omdat het de schrijver juist te doen was om de

beschrijving van de *sfeer* — heeft hem terecht doen besluiten de latere drukken metterdaad te presenteren als het relaas van de cc die zélf erbij was. Het was daarom stellig beter geweest indien hij de lezer over zijn werkwijze had ingelicht in een voorwoord, in plaats van, zoals nu gebeurde, in een postscriptum!

In het tweede boek, *Een dokter valt uit de lucht* — oorspronkelijke titel *Surgeon at arms* — hebben de schrijvers aanzienlijk minder last gehad van geheugendefecten: de eerste publicatie vond plaats in 1958 en het verslag behoefde dan ook minder aanvullingen. Toch behelst ook dit deel van het geheel weinig bruikbaar. Het is het verhaal van de Britse chirurg Lipmann-Kessel die zijn werk verrichtte in het Sint Elisabethsgasthuis in Arnhem, dat nu eens in Britse en dan weer in Duitse handen was. Ook in zijn boek gaat het voornamelijk om de sfeertekening, waarbij het welhaast obligate verslag

De hel van de Pacific, door K. M. Dodson, 568 blz. Uitg.: Omega Boek b.v., Amsterdam, 1978. Prijs: f 29,50.

Ook dit boek, oorspronkelijk in 1954 verschenen onder de titel *Away all boats*, kreeg in de Nederlandse vertaling een teitel die waarschijnlijk wil appelleren aan de sensatie zoekende lezer: wie zich wil verlustigen in de infernale verschrikkingen van wat mensen en volkeren elkaar in de moderne oorlog kunnen aandoen, behoeft slechts te grijpen naar op Dante geïnspireerde titels van boeken en rolprenten om op zijn wenken te worden bediend. Dat wil overigens níét zeggen dat het bovenvermelde boek op die sensatiezucht is afgestemd: het is een oorlogsverhaal in

van zijn avontuurlijke ontsnapping uit krijgsgevangenschap en de daarop volgende bemoeienissen van de Nederlandse illegaliteit, die hem uiteindelijk door de Biesbosch naar de geallieerde linies in Brabant wist te loodsen, samen met kolonel-arts Warrack, weliswaar boeiende lectuur is maar voor de studie van deze episode uit de militaire geschiedenis nauwelijks relevant.

Uiteraard zal men voor een grondige bestudering van de militaire aspecten van de operatie *Market Garden* en de daarmee verband houdende acties beter kunnen grijpen naar de erkende vakliteratuur. Ook voor degenen die zich willen verdiepen in de innerlijke roerselen van de deelnemers aan die gevechtshandelingen is er een ruime keuze aan boeken welke authenticiteit boven iedere twijfel is verheven (in dat verband denke men bijvoorbeeld aan *Zwevend naar de dood* van het Nederlandse militaire schrijversduo Van Vliet en Peelen, aan *I was a stranger* waarin generaal Hacketts persoonlijke belevenissen werden geboekstaafd en aan *Travel by dark* dat het relaas bevat van de hierboven gememoreerde divisiearts kolonel Graeme Warrack). Wie evenwel genoegen neemt met een gemakkelijk leesbare sfeertekening kan uit een boek als hier besproken wel het een en ander opsteken. Voor een waarheidsgetrouw verslag — waaruit derhalve betrouwbare conclusies kunnen worden getrokken — kan men echter elders beter terecht.

W. WALTHUIS

de trant van de romans van Konsalik of MacLean, geromantiseerd en goeddeels gefantaseerd. Het beschrijft het wel en wee van een Amerikaanse *assault transporter* tijdens verschillende oorlogshandelingen en landingsoperaties in de Pacific. De (mogelijke) verdienste zou kunnen zijn dat de vertaalster zeer zorgvuldig is tewerkgegaan en een vakman — Itz I b.d. Rotteveel — heeft ingeschakeld voor een juiste interpretatie van de marine-terminologie; dientengevolge kan de lezer erop rekenen dat inderdaad het juiste woord op de juiste plaats werd gebruikt. Maar ook dáármeê kan nog geen toegang worden verkregen tot de *vakliteratuur*. Het is *lectuur* . . . en die is er over dergelijke onderwerpen al in overvloed.

W. WALTHUIS

VAKPERS

Het Westen en de zeeroute om Kaap de Goede Hoop

Sinds jaar en dag wordt door Westerse strategen het vitale belang van de zeeroute om Kaap de Goede Hoop zowel voor West-Europa als voor de Verenigde Staten beklemtoond. Ook Zuid-Afrika neemt dat strategische belang als axioma aan en gebruikt het als uitgangspunt voor onderhandelingen.

De schrijver van het artikel, verbonden aan de South-African Defence Force Documentation Service, onderkent echter in toenemende mate dat aan het strategische belang van deze zeeroute wordt getwijfeld.

De Kaaproute was en is ongetwijfeld een belangrijke — misschien de belangrijkste — slagader van het Westerse handelsverkeer. Recente schattingen tonen aan dat ca. 70% van de olie die door de Europese NAVO-landen wordt geconsumeerd en ca. 70% van hun strategische delfstoffen via de Kaap naar Europa worden getransporteerd. De toenemende aanwezigheid van Russische schepen in de Indische Oceaan en de Russische toegang tot maritieme faciliteiten aan de west- en oostkusten van Afrika brachten verontrusting teweeg. Dat leidde ertoe dat diverse Westerse schrijvers pleitten voor de beveiliging van deze „levenslijn” ten zuiden van de Kreeftskeerkring.

Ook het Atlantische bondgenootschap onderkende de strategische waarde van deze zeeroute. Het NATO Defence Planning Committee gaf nog in 1972 opdracht tot het ontwikkelen van „contingency plans” teneinde in geval van oorlog (sdreiging) de Kaaproute te beschermen. De waarschuwend stemmen werden nog luider tijdens de Russisch-Cubaanse interventie in Angola. Echter, ondanks een toenemende Russische

dreiging in dit gebied valt een afnemen waar te nemen van de Westerse wil samen te werken met Zuid-Afrika ter bescherming van de Kaaproute; dat is voornamelijk een gevolg van de algemene afschuw van Zuid-Afrika's binnenlandse apartheidspolitiek. Typerend daarvoor is het beëindigen van het Simonstown Agreement, waarvan admiraal Zum-

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

walt stelde dat „America's need to use Simonstown had been nullified by her distaste for apartheid”.

Separaat van deze politieke factor onderkent schrijver dat op militaire gronden vraagtekens kunnen worden gezet bij het nut van een eventuele bescherming van de Kaaproute. Hij stelt daarbij de vraag of het ooit de bedoeling van de SU kan zijn het gebruik van deze zeeroute in vredes-tijd te verstoren dan wel of het voor de SU zinvol is in geval van oorlog het gebruik van deze route in de Afrikaanse wateren aan de NAVO-landen te ontzeggen. Het verstoren in vredes-tijd zou zeer ernstige consequenties hebben voor de wereldvrede en is als optie voor de SU tamelijk onrealistisch. Dientengevolge is patrouillering in vredes-tijd in de wateren rond de Kaap kostbaar en onnodig. Gezien de uitgestrektheid van het zeegebied en de kwetsbaarheid van supertankers is bescherming in oorlogstijd een nagenoeg onmogelijke taak. Daarenboven kan de ontregeling van de Westerse oliestroom geschieden op veel effectievere wijze, dichter bij de SU en met een veel grotere flexibiliteit in methoden en wapensystemen. Daarbij valt te den-

ken aan het vernietigen van bronnen, pijplijnen en tankers, en het afsluiten van de Perzische Golf. Een verdediging van de zeeroute rond de Kaap is derhalve niet alleen bijna onmogelijk, maar ook overbodig.

Wél constateert de schrijver dat Zuid-Afrika een belangrijke leverancier voor West-Europa is van strategische grondstoffen als chroom, platina, mangaan en diamant en hij acht het dan ook veel zinvoller wanneer West-Europa zich meer zou concentreren op de bescherming van deze vitale grondstoffenvoorziening.

De auteur concludeert ten slotte dat Zuid-Afrika weliswaar nog steeds van strategisch belang is voor West-Europa, maar dat de redenen daartoe minder zijn gelegen in zijn centrale positie aan de zeeroute rond de Kaap, dan in zijn positie als belangrijkste leverancier van strategische grondstoffen.

„The West and the Cape sea route”, door W. A. Dorning, in „Militaria”, nr 9/3, 1979 J. C. KOSTERS, Ikol inf

